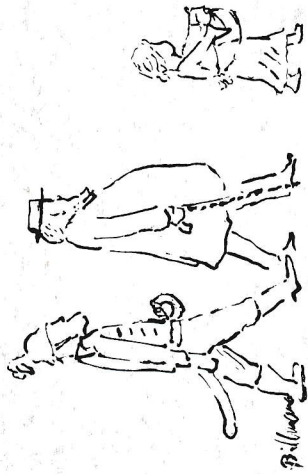

Nordahl Grieg – aktuell författare
Nationalromantiken inom musiken
Ragnar Oldberg och Perspektiv
Konstrond
Bokanmälningar

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 1 1980 PRIS 15 KR

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Gatuadress: Herkulesg 11, 4 tr

Postadress: Box 16213

103 24 Stockholm

Telefon: 08-21 99 78

Mottagning: måndagar 18-20.00

Postgiro: 35 60 72-9

Bankgiro: 324-1262

Prenumeration: 55,-/4 nr

Stödprenumeration: 100,-/4 nr

Medlemskap: 250,-

Förr och Nu ägs av föreningen

med samma namn.

• FÖR EN FOLKETS KULTUR

• FÖR EN FOLKETS HISTORIA

• FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-

OCH TRYCKFRIHET

• ANTIIMPERIALISM

Styrelse:

Christina Ericsson, ordförande

Sophie Hedin

Ulla-Britt Antman, ansvarig utgivare

Kent Begler

Staffan Glassel

Kerstin Nordfors, kassör

Britta-Lena Jansson

Annelie Jordahl

Gun Kessle

Margareta Zetterström

Håkan Ågren

Innehåll

Håkan Ågren. Ledare

Håkan Ågren. Den fångna örnen – några anteckningar om Alexander Pusjkin

Henry Larsson. Nationalromantiken inom musiken

Ylva Holm. Nordahl Grieg – författare med härvaroplikt

Nordahl Greig. Ur Spansk Sommar

Lise Lindbaek. Nordahl Greig och Spanien – några personliga minnen

Tore Frängsmyr. Vågröjare i kulturdebatten – Ragnar Oldberg och Perspektiv

Margareta Zetterström. Konsttronden

Per-Olov Käll. Jöns Jacob Berzelius – kemist och resenär

Annelie Jordahl. Två illustratörer

Svante Svensson. Arbetets idéhistoria

Thomas Nydahl. Nätterna om våren är ej skapade för sömn

– Josef Kjellgrens naturlyrik och kvinnogestalter

Bokanmälningar

Omslag: *Kring en gitarrspelerska. Träsnitt av Torsten Billman i svart och flera olika gråa toner, s k grisaille, 1944.*

Baksidan: *Tuschteckning av Torsten Billman till Blåvinge finner Guldpuddran ur Sagor.*

Friedrich Engels beskrev hur den ryska diplomatin och utrikespolitiken fungerade:

”Upplysning, det var under 1700-talet tsarismens slagord i Europa, liksom folkbefrielse var det under 1800-talet. Det finns inget territoriellt rov, inget våldsdåd, inget förtryck från tsarismens sida som inte utförts under förevändning av upplysning, liberalism, folkbefrielse. Och de barnsliga västeuropeiska liberalerna ända bort till Gladstone trodde på det. . .”

Engels skrev detta 1889/1890.

Lika litet som för 100 år sedan består den ryska supermaktens utrikespolitik idag av något tillfälligheternas spel. Det är den moderna imperialismen som stirrar oss i vitögat, och den framträder i ett allt tydligare mönster.

I och med det ryska överfallet på Afghanistan, kränkandet av Afghanistans territorium och det fullständiga förtrampandet av Afghanistans nationella självbestämmanderätt står vi närmare ett tredje världskrig.

Nu är det inte längre enbart fråga om ”ryska insatser” i den östeuropeiska intressesfären, om kubansk drängtjänst i Afrika eller den av Sovjet förlängda vietnamesiska tentakeln i Sydostasien: nu är det naken, öppen aggression från en supermakt, och det är ett bergsfolk i supermaktens södra flank som angräps. De ryska ledarnas tal om fred och avspänning var alltså inte värt ett rutit lingon, det var ett medel för att söva världsoptionen.

Eritrea, Tjeckoslovakien, Kampuchea, Afghanistan är några av de tydligaste utropstecken i den nuvarande ryska utrikespolitiken. Tillsammans med den våldsamma upprustningen, militariseringen av den ryska ekonomin, den falska freds- och nedrustningsdiplomatin talar den nu ett otvetydigt språk. Det är samma språk som en gång Hitler-Tyskland talade. Också då, inför andra världskriget,

ökade fredstalen i takt med krigsförberedelserna.

Det är förmodligen ingen tillfällighet att Expressens utsände i Afghanistan den 30 januari kan rapportera:

”Sovjetsoldaterna patrullerar i pansarbilar eller två och två på gatan. Många tycks vara nyrekryteringar, unga och blonda ryssar. Tidigare syntes mest mörkhyade soldater från de centralasiatiska sovjetrepublikerna.”

Liksom sina allierade i Sydostasien använder de ryska ledarna rasismen som politiskt argument.

Intervention som ”folkbefrielse” och rysk ”utvaldhhet” – de döda tsarerna är uppe och går!

Eller är det Gogols likhandlare Tjitjikov, han som gjorde affärer med ”döda själar”, som nu stigit från småhandlare och förökat sig till ledarskikt?

”Jag söker de exakta orden för tillståndet i världen”, skrev Stig Carlsson i en dikt.

De intellektuella, kulturarbetarna, författarna, journalisterna har ett särskilt ansvar i en situation som den nuvarande. Med Stig Carlssons enkla men tydliga målsättning för ögonen är det framför allt nödvändigt att ta ställning till frågan om Sovjets handlande och det växande krigshotet. Den frågan känner ingen partipolitisk begränsning. När de moderna vapnen väl kommer till användning frågar de inte efter partibok. Då bör inte heller fredsrörelsen göra det. Men frågan om Sovjets aggression kommer den inte förbi.

Desto skamligare blir det att en sådan som Sara Lidman tiger eller rättare, att hon uppträder till den ryska supermaktens försvar. Det har visat sig att Sara Lidman bara lider med vissa, utvalda folk. För att uttrycka det krasst,

forts. sid 9

Den fångna örnen – några anteckningar om Alexander Pusjkin

av *Håkan Ågren*

■ Alexander Pusjkin är den ryska litteraturens portalfigur, hans betydelse för rysk diktning oomtvistad. Pusjkins författarskap rymmer både starka frihetsdikter och ett chauvinistiskt kväde som ”Till Rysslands belackare”. Ge ut en samlingsutgåva av Pusjkins verk! Först då blir motsättningarna tydliga och Pusjkin kan levandegöras på allvar, skriver Håkan Ågren i denna artikel.

Det var i mitten av 60-talet. Höst. Leningrads gator luktade bränt. Vi följde det trögflytande vattnet i en av de vackra kanalerna en bit. Gick in i en port, uppför en trappa, in i en lägenhet.

Vi befann oss i det som en gång hade varit diktaren Alexander Pusjkins bostad.

Pusjkin föddes den 29 maj 1799. På sin fars sida härstammade han från en gammal bojar-släkt, på modernets från ”Peter den stores negger” – Ibrahim Hannibal.

Det är märkligt med lägenheter som står och ekar som museer efter döda diktare. Luften

kring de gamla möblerna, arbetsredskapen, tingen tycks stå stilla. Det är som om föremålen hade slutat andas samtidigt med lägenhetssinnehavaren. En gång hade allting ändå använts och möblerna, arbetsredskapen, tingen hade självklart tillhört ett varmt och pulserande människoliv.

Den 27 januari 1837 bar tjänaren Pusjkin uppför den trappa vi nyss hade gått. I en duell med baron d'Anthés – son till det holländska sändebudet – sårades Pusjkin svårt. Två dagar senare avlider han. Utanför samlas folk. Någon sätter upp en lapp i trappan med texten: ”Pusjkin är mördad”.

Den ryska litteraturens portalfigur. Det är den vanliga skrivningen. Om hans revolutionerande betydelse för det ryska språkets utveckling tycks råda total enighet.

Hur tar sig då en svensk läsare fram till Pusjkin?

Själv tycker jag att det är lättast att se hur Pusjkin i sina noveller öppnade slussportarna för det breda realistiska berättandet i Ryssland.

Verkligheten tränger sig på, ännu lever romantiken och dominerar scenen av unga adelsmän och herrgårdsfröknar, men en ”nak-

nare" verklighet tränger sig på och folket bul-
tar på porten och är på väg in i den ryska
litteraturen.

PUSJKIN PÅ SVENSKA

Den 16 november hade Stockholms stads-
bibliotek (huvudbiblioteket), följande böcker
av Pusjkin översatta till svenska i sina hyllor:
"Dobrovskij", "Eugen Onegin", "Kapte-
nens dotter" och "Spader dam".

Vilket förlag är nu, i detta den könsfilosofis-
ka bestsellers tidevarv, berett att satsa på en
samlingsutgåva av Pusjkins verk?

Frågan kan tyckas godtrogen, på gränsen
till löjeväckande naiv. Ändå är det ju precis
vad vi måste kräva. Att svenska klassiker be-
handlas illa är ingen ursäkt för att hålla en
diktare som Pusjkin undanstoppad. Först när
hans produktion blir tillgänglig i sin helhet blir
också motsättningarna tydliga och Pusjkin
kan levandegöras på allvar.

"LAGARS FÖRDÄRVLIGA VANÄRA

I sin tidiga ungdomsdiktning framträder
Pusjkin uppenbarligen som en representant
för romantiken, men han åstadkom också vas-
sa politiska epigram och för att låna ett upp-
slagsverks beskrivning, "skandaliserade klas-
sicitetens målsmän och högt uppsatta perso-
ner". I odet "Volnost", (Friheten), beskriver
Pusjkin sin tids Ryssland. Vart han än vänder
sig ser han endast "piskor och bojor, lagars
fördärliga vanära, fångenskapens hjälplösa
tårar". (Citerat från Helen Muchnic: "Rysk
litteratur före 1900", s 61). Han uppmanar ty-
rannerna att bäva och de fallna slaverna att
resa sig. Han tilltalar tsaren "despotiske
skurk". Till detta gör dock Muchnic ett tillägg:
"Han fördömde inte själva tsarväldet utan en-
dast de tsarer som glömde att deras makt inte
var av naturen utan av lagen". (a.a., s. 61).

Alfred Jensen skriver i sin bok "Ryska
skaldeporträtt", (Stockholm 1898), s. 57:

"Han hade redan (vid tiden för förvisningen
- art. förf. anm.) hunnit göra sig känd såsom
"liberal" satiriker; yngre officerare som svär-
made för västerländskt stats- och samhälls-
skick, voro så förtjusta i Pusjkins epigram, att

dess lära hafva afskrivits till och med på väg-
garna i kaserner, och det fanns ej mången
fänrik som icke kände till hans 'förbjudna'
skrifter, d. v. s. afskrifter af manuskript, som
ovillkorligt skulle förbjudits af censuren, om
de inlämnats till tryckning".

Pusjkin förvisas till ett gods på landsbyg-
den, och för att han inte skulle komma i berö-
ring med polska emigranter och ryska revolu-
tionärer fick han för säkerhets skull inte ens
rasta på vägen.

I förvisningen påbörjar han Eugen Onegin.

DEKABRISTUPPRORET

Medan Pusjkin befinner sig i förvisningen
inträffar Dekabristupproret 1825 i samband
med Nikolaj I:s tronbestigning. Revolverande
adelsmän kräver konstitution och frihet. De-
ras lösens är "Leve konstitutionen"! Upproret
slås ner. Ledarna avrättas eller förvisas till
Sibirien.

Denna rörelse har Pusjkin sympatiserat hel-
hjärtat med. I förvisningen gör han avbön. Till
kejsaren sänder han en särskild böneskrift
med betydande om "uppriktig ånger", "fast
uppsåt" m m.

Pusjkin får audiens hos tsaren. Han kan
fortsätta skriva. Nikolaj I blir hans censor.

I Sibirien satt de båda dekabristerna och
dikarna Rylejev och Odojevskij. Rylejev av-
rättas 1826 för sin medverkan i upproret. Pusj-
kin gör avbön, men det är med tanke på Ryle-
jev och Odojevskij som han skriver dikten
"Till Sibirien":

I djupet af Sibliens schakt
ert stolta tålmod ej brister
sin lön er dyster id ej mister,
obruten står er tankes makt

Liksom en syster öm och frid
i underjordens dunkla städer
går hoppet kring och lifvar, glöder:
du kommer nog, du bättre tid!

Igenom järnsmidd, riglad dörr
skall kärlek, vänskap då till eder
i straffets hålor tränga neder
liksom min röst, den fria, förr

Alexander Pusjkin, sedd med en samtida tecknarens penna.

Då krossas eder träloms verld;
då brista bojor, murar falla:
ut friheten er ropar alla
och bröderna er lämna svärd!

(Ur "Sånger", översatta av V.E. Öman, Örebro 1871).

INGEN ENTYDIG BILD

Bilden av Pusjkin är inte entydig. Hans diktning rymmer starka frihetsdikter som "Till Sibirien", men också ett kväde som "Till Rysslands belackare". ".../skall Ryssland resa raggen./ sin ragg af stål, sin vapenmur! ...", heter det svulstigt i denna dikt från 1831.

Och där finns de hårt slipade politiska epigrammen. Enligt Alfred Jensens tidigare citerade arbete författade Pusjkin följande epigram om majestätet:

"I Ryssland inga lagar finns att få:

där finns en stång med kejsarkrona på

Och i några få rader målade han den ryska byråkratins ansikte:

I Vetenskapsakademien

furst Dunduk sitter med viktig min.

Som vetenskaplig eller vittor

han ännu aldrig ansedd var.

Men saken är: furst Dunduk sitter,

blott därför att han – säte har.

Ett frågetecken får sättas för att dikten har författats anonymt. Jensen tillskriver den ändå Pusjkin. Varken de flammande frihetsdikterna, chauvinistiska kväden eller de politiska epigrammen sätter någon avgörande prägel på Pusjkins författarskap. Men de hör till helhetsbilden. Därmed går det också att se varför Pusjkin förblir obekvämd.

Han skaffar sig mäktiga fiender. Pusjkin fick till exempel i uppdrag att skriva en avhandling om folkbildning. Den hemliga polisens chef, Beckendorf, noterar att kejsaren anmärkt: "Pusjkins grundsats att upplysning och snille äro uteslutande grundvalar för fullkomning, är farlig för det allmänna lugnet, leder till afgrundens rand och fördärfar så

många män. Sedlighet, lydaklighet och nit äro att föredraga framför en omoralisk och onyttig upplysning". Låt vara att de politiska epigrammen bara befinner sig i marginalen av Pusjkins författarskap. Det kan vara en nog så viktig marginal. Jensens slutsats är: "Pusjkins personliga paskiller hafva indirekt bidragit till hans förtidiga, tragiska slut".

Pusjkin utsätts för ständiga trakasserier. Censur, offentliga förlöjliganden, smädebreve fram till den av hovet och högaristokratin, av allt att döma, frammanade duellen i vilken han dödligt sårades.

Det väsentliga är dock till slut, att Pusjkin genom sitt skrivna ord gjorde Ryssland tydligare än någon annan före honom. Språket får ett helt nytt liv. (Detta är det antagande, eller den gissning, jag gör, då jag inte kunnat läsa Pusjkin på ryska). Genom Pusjkin bultar det ryska folket på dörren till litteraturen och den stora ryska 1800-talsrealismen är på väg.

Gogol skriver i ett brev till Pletnev:

"Allt mitt lifs behag har försvunnit med Pusjkin. Ingenting företog jag utan hans råd och jag skref ej en rad utan att tänka på honom och hans anmärkningar".

Och nu är Sovjet åter det Ryssland som var "en stång med kejsarkrona på". Pusjkin hyllas, naturligtvis, i dagens Sovjetunionen. Men hur skulle sådana epigram som de ovan citerade, bli mottagna i Kreml om de vore författade av någon av vår tids "fångna örnar" och gällde de dagens förhållanden?

ANMÄRKNINGAR

1. Uttrycket "Den fångna örnen" har hämtats från Ejnar Thomassens "Rysk litteratur under 200 år".
2. Där inget annat anges har utdrag från brev etc. citerats från Alfred Jensens "Ryska skaldeporträtt". En del av artikeln utgör ett sammandrag av det Jensen skrivit.

LITTERATUR

Enligt Svensk Bokkatalog från 1866 och framåt har följande av Pusjkin getts ut på svenska: *Sånger*, övers. av V.E. Öman, Sthlm 1871. *Noveller*, Upsala Universitetsbibl:s förlagsexp. 1885

Springbrunnen i Bachtischisaraj, poem, Kungälv 1884

Eugen Onegin, rysk sederoman på vers. Övers. av Alfr. Jensen, Sthlm 1889.

Några dikter, Helsingfors 1890

Snöstormen, Helsingfors 1889

Boris Godunoff, historiskt drama i fem akter.

Fri efterbildning av Clas Emil Aurell, Stockholm 1908

Dobrovskij, historisk novell, Sthlm 1929

Spader dam och andra noveller, Sthlm 1948

Kaptenens dotter, 1954.

Till denna förteckning bör sägas att *Springbrunnen i Bachtischisaraj* trycktes på nytt

1907, *Eugen Onegin* 1918 och 1963, *Spader dam och andra noveller* 1954, 1960 och 1965.

Kaptenens dotter 1973. Under perioden 1941–

1950 trycktes också *Herrgårdsfröken som*

bondflicka. Romanen *Hårda tider* publicerades i Svensk familjjournal 1895.

(Ovanstående gäller alltså för en period omfattande drygt 100 år. Jag reserverar mig för vad som i övrigt kan ha getts ut av författaren).

Litteratur om Pusjkin:

Förutom de i artikeln nämnda verken hänvisas också till:

A. Jensen; *Pusjkin, ett sekulärminne*, (Finsk tidskrift 1899),

D:o *Tsardömet apoteos*, (Nornan, 1906),

D:o *Rysk kulturhistoria III*.

G. Aminoff: *Ryska skaldar*, (1877)

R. Lindqvist *Ur Rysslands sång I*, (1904)

K. Friedländer: *Pusjkin, Balzac och Heine*, (1949).

forts. fr. sid 4

så höjer detta förhållande knappast kvalitén på känslorna.

Hur ska den ryska supermakten och det växande krigshotet mötas?

I sin dikt, "Prolog vid Sveriges Kommunistiska Partis elfte kongress 1939", skrev Gustav Johansson:

"Nu vänder det ute i världen, ty folken känner och vet/ att de hamnar direkt i fördärvet med fortsatt undfallenhet./ Det enda fascismen begriper är styrka och stål och bly/ den hänlar åt Chamberlains München och hans löjlige paraply/".

Vi måste slå tillbaka planerna på att ensidigt nedrusta Sverige, liksom attackerna mot den allmänna värnplikten. Ännu har inte någon enda person i den svenska debatten kunnat prestera ett enda hållbart bevis för att strutsmentalitet och eftergiftspolitik skulle minska upprustningarna och begränsa krigsanstiftarnas aptit.

Sovjet ut ur Afghanistan!

Håkan Ågren

Nationalromantiken inom musiken

av Henry Larsson

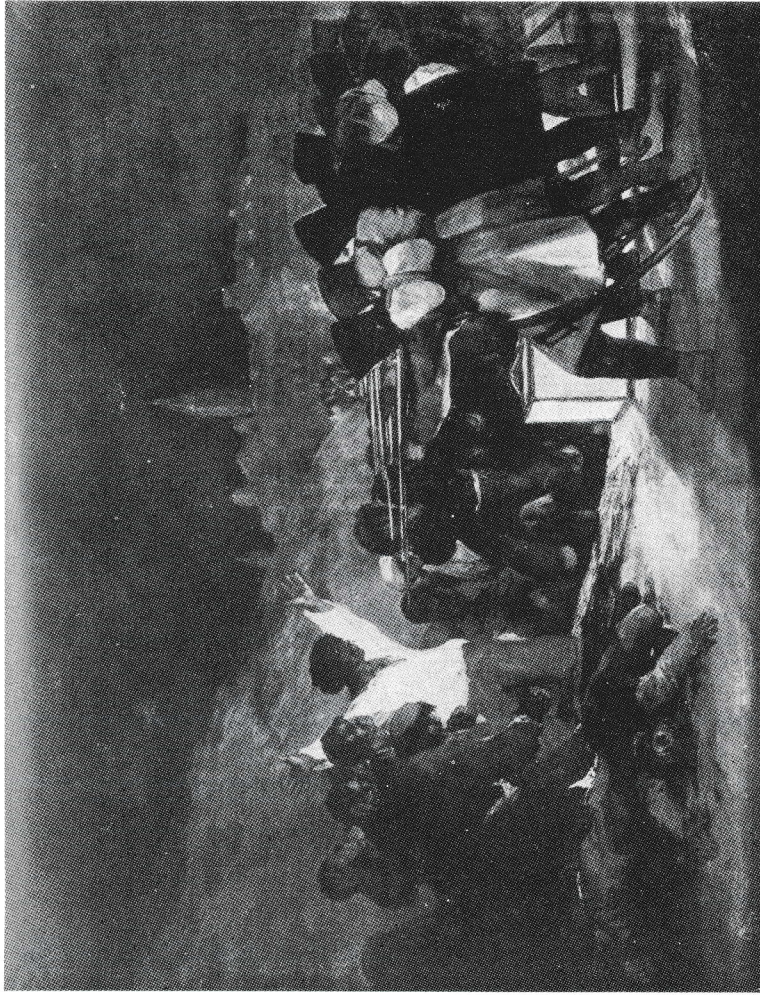
■ 1800-talets nationalromantiska musik, med sin i huvudsak demokratiska framtoning, kom starkast till uttryck i länder utan nationell självständighet eller enhet, såsom dåvarande Polen, Böhmen och Ungern.

Henry Larsson redogör här för bakgrunden till och framväxten av denna nationalromantiska musik. Han presenterar också några av de demokratiskt sinnade tonsättarna i några av Europas klämstater, vilka kom att spela en betydelsefull roll i uppbygget av en nationell musik.

Nationalromantisk brukar man beteckna den musik på 1800-talet som i allt större utsträckning fick nationella särdrag och kännetecken. Den kom att ta sig sina starkaste uttryck i länder och områden som fortfarande inte hade uppnått nationell självständighet eller nationell enhet och kom att få en i huvudsak demokratisk funktion. England och Frankrike var sedan länge nationalstater och kom därför att stå lite vid sidan av de nationalromantiska strömningarna. Tyskland och Italien var splittrade i en mängd småstater, och här kom musiken (operan) genom vardera flagskeppen Wagner och Verdi, att ta sig starka nationella uttryck, fast på fullständigt olika sätt. Sin allra största betydelse kom dock nationalromantiken att få för de underutvecklade och underkuvade länderna i vad vi idag kallar Östeuropa, men som på den tiden mer uppfattades som centrala Europa (östra Europa utgjordes

av Tsarryssland); Polen som låg i den ryska tsarismens klor och Böhmen och Ungern som båda befann sig under den österrikiska habsburgsmonarkins väld. Men också för utvecklandet av en nationell musik med en demokratisk framtoning i Tsarryssland, hade nationalromantiken stor betydelse.

De stora musiknationerna genom tiderna har ju varit Tyskland-Österrike (som ju tillhör samma kultur- och språkområde). Italien och Frankrike, och trots att man sedan ett par hundra år har kunnat tala om en tysk, en italiensk och en fransk stil, så har ändå dessa länder genom sitt totala inflytande över musikskeppet i Europa tillsammans kommit att stå för vad man lite slarvigt skulle kunna beteckna som universalmusiken. (I Sverige illustreras det påfallande tyska inflytandet av att de flesta kända tonsättare före August Söderman var tyskar eller tyskättlingar: Dübner, Ro-

Avrättningarna den tredje maj. Francisco Goya (1746-1828). Franska trupper avrättar upprorsmän under den spanska resningen mot Napoleon 1808.

man, Naumann, Kraus, Berwald.) Därför brukar man för att understryka det nya i och med nationalromantikens uppkomst i länder som tidigare inte kunnat hävda sig musikaliskt, begränsa begreppet till just dessa. Följaktligen brukar tysken Wagner, italienaren Verdi och fransmannen Berlioz inte betraktas som nationalromantiker fastän de i högsta grad var både starkt nationellt färgade och romantiska i sin tonkonst.

Att England kom att stå utanför den egentliga nationalromantiken inom musiken berodde inte enbart på att man sedan länge var en nationalstat utan också skam till sägandes på att man i nästan 200 år, fr o m Purcells död 1695 fram till Elgar precis i slutet av 1800-talet, överhuvudtaget knappast hade något eget musikskapande att tala om. Till stor del fick

framstående tyskar som t ex Händel och Mendelssohn bidra till att bära upp det engelska musiklivet. Visst finns det några engelska tonsättarnamn av vikt att nämna, men ställer man dessa vid sidan av de musikgiganter som Tyskland-Österrike, Italien och Frankrike frambringade under samma tid, så har nog England all anledning att sticka svansen mellan benen. Som tur är gäller denna jämförelse inte de övriga konstarterna.

Innan vi ger oss närmare in på nationalromantiken så är det nödvändigt att ta upp lite av bakgrunden till *romantiken* i sin helhet.

DEN MUSIKALISKA ROMANTIKEN

Den musikaliska romantiken omfattar 1800-talet med utlöpare långt in i vårt eget sekel.

Den var det musikaliska uttrycket för de borgerliga klassernas fullständiga genombrott på den historiska scenen. Visst kom aristokratin att omfatta de romantiska idealen precis som den tidigare hade kommit att omfatta andra kulturyrtingar från den revolutionära borgarklassen, men det kom oftast att ske då dess sociala tendens var vagare. Man kan säga att romantikens genombrott var borgarklassens lön för mödan, efter att i århundraden i takt med sitt eget framväxande som klass, ha fört en seg och komplicerad kulturell kamp mot kyrka och aristokrati. Borgarklassens växande inflytande på samhället, från de första köpmännens uppkomst på medeltiden fram till industrialismens genombrott, har i musiken manifesterats genom en alltmer långt driven *subjektivism* eller *emotionalism*, dvs en strävan att ge uttryck för känslor. Etapper på vägen har varit barocken under 1600- och första hälften av 1700-talet och wienklassicismen under andra hälften av 1700-talet. Inom litteraturen kulminerade denna subjektivism i den s k Sturm-und-Drang-rörelsen i Tyskland på 1770-talet. Borgarklassens *intellektuella* frigörelseprocess från kyrka och aristokrati nådde sin höjdpunkt i den s k upplysningstiden under andra hälften av 1700-talet. Då lanserades dygder och värderingar som förnuft, tolerans, humanism och liberalism. Det var en period då allt diskuterades; konstruktivt och optimistiskt, och man skrev långa uppslagsverk, encyklopedier, där man skulle samla allt mänskligt vetande. Man talar i det här sammanhanget om ett *rationellt* tänkande.

Men att tänka rationellt och att vara känslösam är ju varandras motsatser. Andock utgick båda dessa strömningar från borgarklassen vars situation naturligtvis var olika i olika delar av Europa. I England hade borgarklassen tagit makten redan på 1600-talet och landet var långt framskridet på industrialismens väg. Där var tänkandet fastare förankrat i den erfarenhetsmässiga verkligheten, därför att den ekonomiska och vetenskapliga praktikens behov krävde det. Tyskland var splittrat, ekonomiskt efterblivet och borgarklassen hade fortfarande inte makten. I Tyskland hade heller inte det rationella tänkandet helt genomsyrat

det offentliga livet, det politiska tänkandet eller livsstilen som i England. Enligt kulturhistoriker beror detta just på att borgarklassen i Tyskland i alltför lång tid varit utestängd från landets styrelse. Som "kompensation" för att man undanhållits det praktiska maktutövandet kom alltså borgarna och kulturskikten i Tyskland att ägna sig åt kvalificerad verklighetsflykt. I tankarna flydde man då ofta till medeltida sagoländer befolkade av ståtliga riddare och sköna jungfrur (Webers Euryant-he, Wagners Tannhäuser och Lohengrin), ett fenomen som den radikale Heinrich Heine gisslade. Men man hade också börjat inträffa sig för folkdiktning och allmogekultur som ett uttryck för det "genuina i folksjälén".

Romantiken slog alltså igenom för fullt på 1800-talet. Den fick näring ur bl a dessa förhållanden:

- de kaotiska förhållandena i samband med franska revolutionen, industrialismens expansion och de utdragna och plågsamma napoleonkrigen samt den snöpliga wienkongressen 1815 (som jag kommer in på längre fram).
- det kulturellt inflytelserika Tysklands påskyndande av den romantiska rörelsen.
- den konkurrenskapitalistiska marknaden som tonsättarna alltmer kom att komponera för, och där de ohämmat kunde ge sig hän åt privata känslor utan krav från någon att musiken skulle följa speciella konventioner eller vara ämnad för något speciellt sammanhang. (Tidigare levererades kompositioner mestadels på beställning av hov och kyrka.)

DET NATIONALISTISKA UPSPINGET

Ser vi på de mer betydande tonsättarna som verkade de närmaste årtiondena efter 1800, så märker vi att de nästan uteslutande kommer från Tyskland-Österrike, Italien och Frankrike, liksom de gjort århundradena innan. I Tyskland-Österrike hade vi Beethoven, Schubert, Weber, Spohr, Lortzing, Mendelssohn, Schumann och så småningom den unge Wagner. I Italien fanns bl a Rossini, Spontini, Bellini, Donizetti och den unge Verdi. I

Bedřich Smetana (1824-1884)

Frankrike Boidelieu, Auber, Berlioz, Adam och Meyerbeer. Visserligen fanns Glinka i Tsarryssland, Berwald i Sverige, Chopin från Polen, men ringar vi in hemvisten för tonsättarna som verkade från ungefär mitten av 1800-talet och framåt sekelskiftet och lite till, så ska vi se att de är betydligt mer spridda över Europas karta. Vi har fortfarande tyskar som Wagner, Brahms, Bruckner, Wolf, Mahler, Reger och Richard Strauss, italienare som Verdi, Ponchielli och Puccini, och fransmän som Gounod, Bizet, Saint-Saëns, Franck, Fauré, Debussy och Ravel, men vi har också Moniuszko, Wieniawski och Szymanowski från Polen, Smetana, Dvorak och Janacek från Böhmen, Erkel, Liszt och senare Bartok

från Ungern, Gade och Nielsen från Danmark, Sibelius från Finland, Grieg och Svendsen från Norge, Raff från Schweiz, Elgar och Vaughan-Williams från England, Söderman och Stenhammar från Sverige och Tjaikovskij, Borodin, Mussorgskij och Rimskij-Korsakov från Ryssland. Balansen är betydligt jämnare. Orsaken till denna förskjutning är det *nationalistiska uppsvinget* under 1800-talet, som börjat ge musikalisk frukt. *En direkt bidragande orsak till att den nationella rörelsen tog fart var den reaktionära wienkongressen 1815.*

Den franska revolutionens ideal om frihet, jämlikhet och broderskap vändes snabbt till stor del i sin motsats. Revolutionshjälten Napoleon Bonaparte satte igång erövringskrig i

Europa. Han besegrades efter mycket om och men vilket ledde till den viktiga wienkongressen 1815.

”År 1815 då bildade först Metternich och tsaren en helig allians. Alla furstar i Europa skulle slå sig tillhoppa och förgöra den frihet som fanns.”

Så lyder den gamla FNL-sången och det var just vad som skedde. Uppgårelsen i Wien 1815 var ett svek mot Europas folk och länder av liknande slag som uppgörelsen i München kom att utgöra 1938. Napoleonkrigen hade varit en komplicerad historia. Man skulle exportera franska revolutionen. Livegenskap för bönder och andra adelsprivilegier avskaffades visserligen till stor del där Napoleon drog fram. Heinrich Heine och andra radikala tyskar applåderade entusiastiskt när fransmännen gick in i Rhenlandet. Industrikapitalismen stimulerades och fackföreningar för arbetarna förbjöds. Men den reaktion som nu skulle följa var nattsvalt. Folken i det krigshärjade Europa hade hoppats på självständighet och nationellt oberoende efter de långa och förödande krigen. Istället delades Europa upp mellan Ryssland, Österrike och Preussen och på tsar Alexander I:s initiativ bildades en ”helig allians” med vilken menades att monarkerna i Europa, med hjälp av kyrkan, skulle underkasta folken tronen och altaret. Då dessa teser i praktiken inte gav någon tillräckligt handfast vägledning för hur Europa i framtiden skulle dansas ingicks ett stormaktsförbund mellan Preussen, Österrike, Ryssland och det besegrade Frankrike. På wienkongressen tog ryssarna Finland, Holland och Belgien slogs ihop till Nederländerna och skulle utgöra en buffert mot Frankrike. Även Polen föll i ryssarnas klor och Preussen kompenserades för förlorade delar av Polen från Rhenlandet och skulle också bidra till att hålla Frankrike stängd. Den österrikiska habsburgsmonarkin fick ytterligare bl a Venetien och Lombardiet i norra Italien. Wienkongressen var alltså en uppgörelse som hänsynslöst ignorerade folks krav på självständighet och som stärkte de feodala staterna Österrike och Tsar-

rysslands inflytande på den europeiska kontinenten. Den kom att utgöra en direkt utlösande orsak till att den nationalistiska rörelsen tog fart. Det fanns också många andra faktorer som tillsammans bidrog till det nationella uppvaknandet:

- Englands föredöme som industrination.
- den franska revolutionens framsteg för folkflertalet.
- de moderna kommunikationernas betydelse för nationalmedvetandet.
- den romantiska rörelsens intresse för folksjalar.
- den moderna liberalismens respekt för den enskilde individens frihet (på det nationella planet: den enskilda nationen.)
- Greklands seger över turkarna 1829 och Belgiens självständighet gentemot Holland 1830, 15 år efter wienkongressen.

Det fanns ju olika ”grader” av nationalism, förutom att den tog sig olika nationella uttryck. I början visade den sig mest i själva ämnesvalet till t ex de nationella operor som började komma, men också i inslag av folkdanser och folkmelodier osv, men kanske mindre i direkt genomarbetat nationellt tonspråk. En mer äkta och genuin nationalromantik uppkom då tonsättarna på ett naturligt sätt kunde sammansmälta det nationellt karaktäristiska i sitt lands folkmusik med den gängse ”universalmusiken”. Till den första gruppen hör t ex ryssen Glinka och ungraren Erkelns tidigare operor, till den andra t ex böhmarna Smetana och Dvorak. (Mussorgskij i Ryssland och Janacek från Böhmen renodlade ytterligare det nationellt karaktäristiska i sina operor och lät det naturliga talet i respektive språk ligga till grund för musikaliska fraser. I Mussorgskijs fall kan man fortfarande tala om ett romantiskt tonspråk, men i Janaceks fall har vi lämnat det *romantiska* tonspråket bakom oss och är inne på 1900-talets musik. Vi har emellertid inte lämnat det nationella.)

Vetenskapsmän i länderna i östra Europa började, inspirerade av de tyska romantikerna, att samla folksagor och skriva ordböcker och språkvetenskapliga verk. I Polen skrev

Adam Mickiewicz Polska folkets böcker 1832, i vilka han menade att det polska folket på sina långa lidanden var martyrfolket i kampen för mänsklig frihet och därför hade en messiansk roll att uppfylla. Och härmed skall jag gå in på några demokratiskt sinnade tonsättare i östra Europa som kom att spela en betydelsefull roll i uppbygget av en nationell musik i några av Europas klämstater.

NÅGRA DEMOKRATISKT SINNADE TONSÄTTARE I ÖST

Från Polen kom Chopin, den mest kände tonsättaren därifrån. Han var otvivelaktigt en stor tonsättare och en hängiven patriot och har gjort ovärderliga insatser för skapandet av en nationellt färgad musik. Hans mazurkor, valser, etyder osv tillhör den västerländska musikens stora skatter och utövade stort inflytande på de flesta av 1800-talets tonsättare. Chopin befann sig dock nästan hela sitt korta liv i landsflykt. En som inte gjorde det, utan verkade hela sitt liv i Polen och kom att utöva ett större praktiskt inflytande på sitt lands musikliv än Chopin, var en man vid namn Stanislaw Moniuszko (1819–1872). Han gjorde sig, som så många andra nationalromantiker, mest känd som operakompositör. Han skapade den polska nationaloperan, men han började som kompositör till en rad sånger. Sammanlagt skrev han över 300 st. En samling kallades Spiewnikow Domwych (Sångböcker för hemmabruk) och innehåller tonsättningar till flera polska skaldar, bl a den omnämnde nationalskalden Mickiewicz.

I Polens konstitution från 1815, det år då wienkongressen gav landet till Ryssland, fanns den ryska överhögheten inskriven. Det tsaristiska förtrycket var stort och censuren höll efter allt som uppfattades som alltför patriotiskt. Tonsättare och skaldar fick lägga in antydningar och dubbelmeningar i sina verk, ofta så subtilt att bara polackerna själva kunde uppfatta dem. Mickiewicz verk måste därför publiceras i Berlin. Avsikten med Moniuszkos sånger var att de skulle spridas i de polska hemmen och stärka de patriotiska känslorna. Hans första opera, Halka, från revolutionsåret 1848 gjorde stor succé, fastän den bara

Stanislaw Moniuszko

framfördes i konsertversion, dvs utan sceniskt framförande, vid urpremiären. Strax innan och efter upproret mot ryssarna 1863 (som direkt inspirerade till bildandet av Första internationala året därpå) komponerade Moniuszko operan Straszny Dwor (Spökslottet) med handling hämtad från Polens storhetsdagar i det förlutna, men med tydlig syftning på de aktuella händelserna.

Att Moniuszko är så totalt okänd utanför Polen motsvaras inte av att hans musik skulle vara dålig eller ointressant för andra än polacker. Tvärtom så är den på minst samma nivå som betydligt kändare verk av flera samtida italienska och franska operakompositörer. Kanske han inte var något snille som sin landsman Chopin eller Smetana och Dvorak från Böhmen, men han är värd att nämnas vid sidan av dessa. I själva verket finns orsakerna till att han är så okänd utanför Polen antagligen att söka i, dels att han inte gav sig tillkännna bland de europeiska kulturpersonligheterna på samma sätt som sina kollegor, men främst i landets politiska situation vid den här tiden.

Ferenc Erkel (1810–1884)

Det ryska förtrycket och Polens misslyckade självständighetskamp hade nämligen aldrig inträffat respektive möjlighet att släppa fram honom.

En som delar ett liknande öde är ungern Ferenc Erkel (1810–1893). Han är också mest känd som operakompositör och som tonsättare till Ungerns nuvarande nationalsång. Hans landsman Franz (bara denna tyska form av

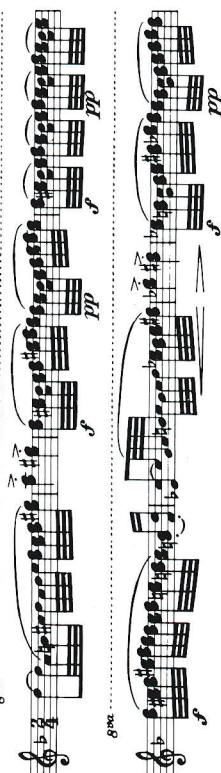
Ferenc) Liszt är vida berömdare, men hamnar egenligen utanför den nationalromantiska strömningen. Hans namn förknippas i musikhistoriska sammanhang mer med den skandinaviska rörelsen och dess skapande av den symfoniska dikten. Liszt verkade också större delen av sitt liv utanför Ungern och trots att hans ungerska rapsodier är så kända så är det inte strävandet efter det "ungerska" som intar nå-

gon central roll i hans verksamhet. Erkel hade därför, liksom Moniuszko i Polen, större betydelse för det nationella musikskapandet i hemlandet än sin berömda landsman. Han gjorde banbrytande organisatoriska, pedagogiska och konstnärliga insatser för både opera-, kör- och konsertverksamheten i Budapests musikliv. 1844 komponerade Erkel sin första betydande opera, Hunyadi Laszlo. Den liknar stilmässigt Donizettis och den tidige Verdis operor, men även ett ungerskt tonspråk börjar ges till känna. Eller åtminstone vad man allmänt på den tiden uppfattade som ungerskt. Här och var i operan finns drag av skandinavisk musik (tydligare och mer utvecklade förekommer den i hans senare opera Bank Ban, som blivit ungersk nationalopera), ungersk nationell dansmusik, som man trodde var något ur gammalt och genuint som ungrarnas skulle ha tagit med sig då de kom från bortre Asien en gång i tiden. I själva verket har senare efterforskningar visat (av Bartók och Kodály), att den genuina folkmusiken i Ungern låter på annorlunda sätt. Handlingen i Hunyadi Laszlo tilldrar sig på 1400-talet då ungrarna nyligen besegrat turkarna och handlar om hjältemod och förräderi, med tydlig hänсыftning på habsburgsmonarkins förtryck. En kör ur operan blev snabbt populär och användes som kampång mot habsburgarna av den revoltörande lågadeln i Budapest 1848. Revolutionen misslyckades dock. En republik hann utropas av frihetshjälten Kossuth, vilken Bartók i sin ungdom senare kom att hylla med en symfo-

nisk dikt, men republiken krossades och motståndskampen upphörde 1849 efter att tsar Nikolaj i Ryssland med Österrikes godkännande, invaderat Ungern med över 100 000 man.

Även i Böhmen kom den nationalromantiska musiken att ge råg i ryggen åt den nationella kampen. Det hette Böhmen och Mähren på den tiden och tillhörde Österrike. Slovakien var en del av Ungern som alltså tillsammans med Österrike utgjorde dubbelmonarkin Österrike–Ungern. Det var först efter första världskriget staten Tjeckoslovakien bildades. Men i Böhmen bodde det sedan urminnes tider tjecker och man talade tjeckiska. Där fanns också många tyskar, speciellt i Böhmens utkanter. Till skillnad från kanske Polen och Ungern var tjeckerna redan före nationalromantikens tidevarv ett framstående musikfolk. På 1700-talet och in på 1800-talet fanns det en rad framstående namn som Benda, Richter, Dussek, familjen Stamitz m fl. Många av dem verkade på andra håll, t ex i Tyskland och vid slottet i Mannheim som var vida berömt för sin framstående orkester. Därför hade Böhmens två stora nationalromantiker Smetana och Dvorak tradition att bråsa på. Smetana deltog redan 1848 i kampen mot österrikarna. Upproret led nederlag och skapade förstämningar hos det tjeckiska folket där förutom en liberal försörjningslinje gentemot habsburgarna också en panslavistisk inställning kunde växa sig stark. Panslavisterna ville skapa ett rike för alla slaviska folk, vilket hade varit detsamma som att underkasta sig

Tempo rubato
g.m.c.

Så kallad verbunkos-musik ur Erkels opera *Bank Ban*. Stycket spelas av två flöjter. Tempo rubato betyder att ett visst mått av frihet föreligger i notvärdena, vilket ger musiken en lätt svävande karaktär.

803 Allegro non tanto

7. Meg - halt a csel - szö - vő, nem dől a rút vi - szály, or - szá - gunk
Töl ist der Rón - keszméid, das Bó - se ist ge - bannt, Hell uns - rem

808

7. él - ni fog, mert László jó ki - rály. Hü - ség - nek győ - ze - del - met
ga - ten Herm und Heil dem Va - ter - land! Prei - set den Sieg der Treu - e

813

7. hall - jad nagyvi - lág, halt a csel - szö - vő, nem dől már rút vi - szály!
lauf im ginsen Land, ist der Rón - keszméid, das Bó - se ist ge - bannt!

818

7. meg - halt a csel - szö - vő, nem dől már rút vi - szály!
lauf im ginsen Land, ist der Rón - keszméid, das Bó - se ist ge - bannt!

Kör ur Erkel's opera Hunyadi Laszlo, slutet av akt 1. Ett attentat mot operans huvudper-
son och hjälte är avväjat:

"Ränksmidaren är död, det onda är oskadliggjort.
Leve vår gode härskare och leve fosterlandet.

Prisa högt trohetens seger i hela landet,
ränksmidaren är död, det onda är oskadliggjort."

Kören användes som kampsång under upproret mot österrikarna 1848.

den ryska tsarismen. Hur Smetana (1824-1884) ställde sig lär vara obekant, men hans exceptionellt patriotiska musik och motivval för sina symfoniska dikter och operor, tyder på att han var en konsekvent nationalist och inte på något sätt ville inlemma sitt land i den ryska sfären. Den första av hans operor heter Brandenbargarna i Böhmen och handlade om tyskarnas kläffingrighet på Böhmen ett par hundra år tidigare. Brudköpet (1866) blev hans största succé och anses idag vara Tjeckoslo- vakiens nationalopera. Det är väl också den enda opera från de här tre länderna jag nämnt som idag spelas runtom i världen (med undan- tag möjligen för Bartoks Riddar Blåskäggs borg).

Smetana tog i sin ungdom starka intryck av den nytyska rörelsen med dess skapande av den symfoniska dikten och Wagners musik- dramer. Han kom också själv att göra sina största insatser inom operan respektive den symfoniska diktens ramar (cykeln Mitt hem- land med bl a den berömda Moldau) och blev därför tidvis beskydd för att vara wagnerian och inte tillräckligt tjeckisk, en beskyllning som man kan tycka är lite besynnerlig då det är svårt att tänka sig en mer tjeckisk musik än Smetanas (och Dvoraks). Å andra sidan blev han av andra beskydd för att inte vara tillräck- ligt internationell i sitt tonspråk. Smetana och Dvorak (1841-1904) är som ler och länghalm i den tjeckiska nationalromantiken. Båda är li- ka genuint tjeckiska men gav sina största bi- drag på olika områden. Då Smetana omhulda- de operan och den symfoniska dikten, gjorde Dvorak sina största insatser inom de klassiska formernas ramar; symfonin (nr 9 Från nya världen), instrumentalkonserten (den under- bara cellokonserten) och kammarmusiken. Dvorak bygger vidare på den gamla böhmiska musikantverkstraditionen. Hans verk är om- sorgsfullt genomarbetade och innehåller en mängd dansrytmer som t ex furiant och dum- ka.

Det fanns en tid efter Dvoraks död 1904 då man försökte ställa Smetana och Dvorak mot

varandra, ungefär som Wagner och Brahms stått mot varandra i Tyskland, men det visade sig naturligtvis omöjligt att försöka tänka sig bort den ene eller andre av dem ur det tjeckis- ka musikens historia eller ur det tjeckiska fol- kets kamp för ett nationellt tonspråk.

Några skivtips:

F. ERKEL: Hunyadi László (komplett opera)

Qualiton LPX 1040/42

Bánk Bán (komplett opera) Hungaroton LPX 11376/78

S. MONIUSZKO: Sångur ur "Spiwników domowych" (Sångböcker för hemmabruk) Muza XL 0545

Halka (tvärsnitt ur operan) Muza SX 0252

Straszny dwór (tvärsnitt ur operan) Muza XL 0253

B. SMETANA: Brandenbargarna i Böhmen (komplett opera) Supraphon 50541/3
Brudköpet (komplett opera) Supraphon 50397/9

Ma vlast (mitt hemland) (komplett) DGG 2721 156

Stråkkvartetter nr 1 ("ur mitt liv") o. 2, Supraphon 504 48

Polkor, tjeckiska danser, Supraphon 110 1225.

A. DVORAK: Symfoni nr 7 d-moll op. 70, Philips 9500 132

Symfoni nr 9 e-moll, op. 95 (Från nya världen) EMI ASD 3285

Konsert för violoncell och orkester h-moll op. 104, Philips 6580 149

Bagateller för två violiner, cello och orgelharmonium op. 47 (tillsammans med stråkkvartett Ess-dur op. 51) Supraphon 504 63.

Stråkkvartett F-dur op. 96 (den ameri- kanska) Ace of Diamonds SDD 250

Stråksextett A-dur op. 48

Stråkkvintett Ess-dur op. 97 Ace of Dia- monds SDD 315

Nordahl Grieg: – författare med närvaroplikt

av Ylva Holm

■ Intellekтуella som inte har uppskattat Nordahl Griegs dragning till praktiken har kallat honom "handlingsmystiker", konstaterar Ylva Holm. Men vad han rapporterar om är ju något så konkret och mystikfritt som uppmarschen till ett nytt världskrig.

Hos några människor jag mött har jag stött på ett slags egendomlig saklig hänförelse; det är som om insupandet av fakta om länder, folk, politik och vardagsliv vore lika viktigt som mat och kläder för dem. Det är människor som man knappast kan sitta och kallprata med. De blir irrande och oroliga av det. De måste ut i levande livet, besöka främmande länder, gräva ner sig i spännande böcker om forntid och nutid för att få ro. Ofta befinner de sig på resa. I dagens Sverige är inte typen så vanlig, varken bland författare eller journalister. Inom den så kallade vänstern 'erkar den vara mer eller mindre i utdöende. Jag föreställer mig att den norske författaren och journalisten Nordahl Grieg var en sådan människa.

Nordahl Grieg tillhör de unga döda. Han blev drygt 40 år gammal. Det har diskuterats om det var dumdrigtigt av Nordahl

Grieg att ge sig ut på den flygtur med ett Lancaster bombflygplan som startade den 2 december 1943 vid 7-tiden på kvällen och som slutade som ett "stjärnfall" över Berlin. Hela besättningen på 8 man omkom.

Frågan är teoretisk. För Nordahl Grieg kunde slutpunkten ha kommit tidigare. I ett granathål i Spanien till exempel. Resorna till Grekland och Kina och Sovjet var kanske mindre farofylla. Konvojturerna över Atlanten var det inte. Spaningsturerna med flyg över Nordsjön och runt Islands kuster under andra världskriget krävde sina offer; Nordahl Grieg tillhörde inte dem, han överlevde och kunde beskriva mörkret, kylan, fienden. Ofarligt var det inte.

Nordahl Grieg var ständigt aktiv. Intellekтуella som inte har uppskattat denna dragning till praktiken har kallat honom "handlingsmystiker". Visst erfar man ett

En av de sista bilderna på Nordahl Grieg.

sug till handlingen, stridsplatsen, frontlinjen i Nordahl Griegs texter; i Spanien hittar vi honom i primitiva skyddsrum, i små skolor nergrävda i jorden för analfabetska soldater i den republikanska armén, i skyttegravarna, vid lägerdalar, på sönderbombade vägar, på fröntsjukskåden. Nordahl Griegs dragning till krigsskådeplatserna har knappast något med mystik att göra; vad han rapporterar om är ju något så konkret och mystikfritt som uppmarschen till ett nytt världskrig. Det var det han ville berätta om, det var det han ville göra sina läsare medvetna om – för att de skulle kunna bekämpa den framväxande fascismen och nazismen. Det räckte inte längre med korrekta teoretiska artiklar; det gällde att skildra folket, striderna, barnen och de gamla, döden och kampen för livet och människovärdet precis som det gestaltade sig för det spanska folket just då. Så att läsaren verkligen skulle förstå. För att göra det var Nordahl Grieg tvungen att närvara. Ofarligt var det inte.

”Det har länge varit ett krav att progressiva författare skall studera skiftnyckeln ur alla möjliga vinklar. Och det är bra. Det är bra om många författare känner till hur en skiftnyckel ser ut och hur den skall användas. Men det blir lätt en smula snävt om man inskränker sig till detta. Horisonten kan bli lite smal!” skriver normannen Einar O Risa i ett nummer av tidskriften *Profil* som bland annat tar upp Nordahl Grieg.

Spanien var scenen där generalrepetitionen för andra världskriget spelades upp. Var repeteras ett kommande krig? Har repetitionerna redan börjat? Kampucheas 1979? Afghanistan 1980? Pakistan? Indien? Och var finns dagens unga författare som – med all heder – tycker sig ha vänt och vridit på skiftnyckeln tillräckligt på ett tag?

Någon brist på handling lider knappast vår tid av.

Kanske på ”handlingsmysterier”?

LITTERATUR

- Nordahl Griegs böcker:
Rundt Kap det gode Haab, 1922
Skibet gaar videre, 1924; sv. övers. *Skeppet går vidare*, 1974
Stene i strømmen, 1925
En ung mans kjaerlighed, 1927
Barrabas, 1927
Kinesiske dage, 1927; sv. övers. *Kinesiska dagar*, 1927
Norge i våre hjerter, 1929
Atlantehavet, 1932
De unge døde 1–2, 1932
Vår aere og vår makt, 1935
Men i morgen –, 1936
Nederlaget, 1937; i volymen *Tre pjäser om Pariskommunen*, 1971
Spansk sommer, 1937
Ung må verden ennu vaere, 1938; sv. övers. *Ännu är världen ung*, 1976
Hos skandinaver vid fronten, 1937

Posthumt:

- Friheten*: 1944
Flagget, 1945
Veien frem, 1947; sv. övers. *Artiklar ur Veien frem*, 1978

Böcker om Nordahl Grieg:

- Jöran Mjöberg: *Nordahl Grieg. Fosterlandsvännen och revolutionären*, 1947
Johan Borgen: *Nordahl Grieg*, 1944
Gerd Grieg: *Nordahl Grieg – slik jeg kjente ham*, 1957
Harald Grieg: *Nordahl, min bror*, 1963

Ur Spansk sommar

av Nordahl Grieg

■ I juni 1937 blev Nordahl Grieg inbjuden att delta i en författarkongress i Madrid – mitt under brinnande krig. Han stannade i Spanien hela sommaren. På hösten skildrade han sina intryck och upplevelser under inbördeskriget i den bok som under titeln *Spansk sommar* utkom vid jultiden samma år. Följande stycke skildrar själva kongressen.

På husen i Valencia hade kongressaffischen klistrats upp. Den föreställde en ung diktare vid arbetsbordet; framför honom var don Quijote uppritad med blå streck. Var det Riddaren av den sorgliga skepnaden som vi skulle liknas vid?

Spanjorerna kunde inte tänka sig något mer ärofyllt. Det var avsaknaden av fruktan och oförsönligheten mot orätten som de läste in i hans liv. De talade om det stolta don Quijotska löftet som det spanska folket gav varandra, när fascistupproret bröt ut: de höll sitt ord med sitt blod.

Den sjunde november i fjol var situationen förtvivlad i Madrid, det såg ut som om staden skulle falla. Den dagen skickade de spanska intellektuella ut en inbjudan till författare världen över, att komma till kongress i Madrid. Det skedde i deras hjältes anda.

Öppningsmötet ägde rum i Valencias råd-

hus. En granat hade nyligen gått genom byggnaden, marmorn i huvudtrappan hade fläpts bort och teglet lyste fram.

Författare från många länder hade samlats i festsalens amfiteater; några saknades. Spaniens unga lyriker Federico Garcia Lorca var inte där; han dödades av fascisterna strax efter att upproret bröt ut. Ramon Sender kunde inte heller komma, han levde gömd någonstans med sin lille pojke, han orkade inte komma till kongressen. Hustrun och de två andra barnen hade blivit skjutna.

Den tyske författaren Gustav Regler låg på sjukhuset, träffad i ryggen av sex splitter från den granat som rev huvudet av general Lukaz.

Jag hade glatt mig åt att åter få träffa en ung, lysande begåvad engelsman, John Cornford, som jag visste var i Spanien. Han tillhörde Englands bästa humanistiska miljö, hans gammelmorfar var den store Darwin, hans far var

professor i grekiska vid Cambridge. En januarikväll för fem år sedan var jag ute hos dem; en svart iskall storm piskade mot träden; det var skönt att komma inomhus. John och hans syskon följde med spänning hur ovädret tilltog; vid elvatiden då huset skakade, var de äntligen nöjda och gav sig ut för att ligga i ett tält som de hade fått till jul. Nu fick jag höra att han hade stupat som frivillig i den internationella brigaden.

Väl mött till de levande! Glad satt kongressens hedersordförande, Andersen-Nexö, mellan Spaniens president och statsminister; det vilda kåkpartiet och det vita håret lyste i filmprojektorens strålkastarljus.

Ludwig Renn kom; hans liv var ett av vår tids märkligaste dramer, byggt upp från akt till akt med en smärtsam logik.

Hans egentliga namn är Arnold von Golsenau; han tillhör en gammal tysk adelssläkt och var med i världskriget som officer i saxiska gardet. Kriget gjorde honom till pacifist; därför sattes han sedan i koncentrationsläger. Under åren innanför taggtråden kände han att pacifismen inte kunde försvara hans dröm om fred och rättvisa. Då han släpptes anmälde han sig till tjänstgöring i den spanska folkmånen, och nu var han stabschef vid 11:e brigaden. Lång, tunn, med blott, ironiskt ansikte vandrade han omkring i salen, full av lugn omtanke om alla. I ett granathåll vid Brunete fick jag några veckor senare se *hur* djupt hans lugn gick och hur orubblig hans vänliga hänsynsfullhet var.

André Malraux satt bland den franska delegationen, blek, nervös, med ryckningar i ansiktet. Kutryggig böjde han sig över bordet, och bet intresserat i en bit papper. Han organiserade den första flygeskadern för republiken i fjol sommar, och deltog själv som stridsflygare. Något av luftens djärva mästerskap präglar hans böcker, en kylig beräkning som skruvar upp sig i extas i närheten av döden.

I spetsen för ryssarna stod Mikhail Koltzov, svidande satiriker och brinnande talesman för Spanien. Hans ord hade nått fram; de arbetade i spannmålsbåtarna från Odessa; de hade blivit handling i flygmaskinerna som försvarar Madrid.

Del Vayos örnansikte reste sig bland spanjorerna. Han var nu högsta krigskommissarie, det vill säga: folkarméns kulturella och moraliska ledare. På honom vilade ansvaret för att soldaterna var medvetna människor, som kunde hålla ut, för att de försvarade *värden*. Ofta måste man börja från grunden med att lära dem läsa; långsamt utvidgades deras värld till idéer. Tillsammans med del Vayo arbetade en rad av Spaniens unga diktare.

En annan spanjor: José Bergamin, späd, brinnande, genomlyst av ande. Han var katolik; hans tal var fyllt med citat från helgon. Vi måste, sade han, som Augustinus krävde, göra hela vårt liv till en *fråga*. Inte till ett problem. Mellan fråga och problem var det samma skillnad som mellan isolering och ensamhet. Hamlet gjorde att vara eller inte vara till ett problem; det är den intellektuelles vane makt. Men att vara eller inte vara starkare än döden, det är vår kulturs plågsamma och glädjjerika fråga. För denna lidelsefulla, kämpande mystiker möttes den spanske soldaten och den spanske diktaren i samma fullbordan, när den ene gav blod och den andre gav ord.

Många tal hölls. Från utlänningarna kom hängivenhet och beundran för den spanska demokratin; från spanjorerna: ensamhet, stolt, nästan extatisk. För dem var det ett privilegium att få kämpa för stora mål; ännu mer för att de var ensamma.

På kvällen, efter öppnandet, var det en festföreställning på teatern där ett drama av García Lorca uppfördes. Det handlade om en ung kvinna, Mariana Pineda, som för hundra år sedan sydde ett banér åt sin älskade, en av Andalusiens frihetshjältar. Hon arresterades och avrättades till slut i Granada – samma stad där styckets författare i fjol blev skjuten av fascisterna.

Sista akten utspelades i ett kloster, där tjugo vitklädda nunnor följde Mariana till avrättningsplatsen. När ridån föll och applåderna brakade lös, kom nunnorna frammarscherande och hälsade oss med folkfrontens hälsning, den höjda knytnäven: *Salud!*

Klockan halv två slutade föreställningen. Ute i vestibulen träffade jag en ung spansk kompositör; han höll sin sexårige son i han-

Krigsveteran

Träsnitt av amerikanen Irving Marantz. 1930-talet.

den.
 "Är han uppe så här sent", sade jag.
 "Ja", svarade fadern. "Han är alltid med mig. Det kan hända så mycket, och då är vi iallafall tillsammans."

Strax efter att vi hade kommit tillbaka till hotellet gick flyglarmet. Den natten hamnade vi i ett ovanligt skyddsrum. Det var källarvåningen i ett varuhus. På glasdiskarna stod olika sorters vaxfigurer; damer i läckra underkläder, med behagliga handrörelser och idiotiska leenden; glada barn i sjömansdräkter med ballonger i sina gula händer. Under satt levande kvinnor och barn sammankrupna; bleka och dödstrota.

Bomberna föll i utkanten av staden; sedan gick vi runt på gatorna och diskuterade kulturens gåtor. När ett barn mördas kan det skada ett helt folk, ibland en hel värld, som i fallet med Lindberghs baby. Men när tusen barn mördas – som i Spanien idag – varför rörs då människorna mycket mindre?

Ett par timmar senare körde vi till Madrid. I en by där vi stannade för att tanka blev vi omringade av en grupp kvinnor och barn, över hundra. De var flyktingar från Badajoz; det var där som fascisterna drev in arbetarna på tjuurfäktningsarenan och slaktade dem med kulspruta. Många i gruppen hade förlorat sin far, bror, son. Men det var inte det som de ville tala om: "Vi har varit borta från jorden i nio månader", ropade de. "Säg i Madrid att nu måste vi slå oss igenom. Nu måste vi segra, för vi har varit borta från jorden i nio månader." De grät och bad oss svära på att vi skulle säga detta; det lyste som av besatthet över de magera, utpinade ansiktena.

Nästa förmiddag återupptog kongressen sin möten i Madrid. De hölls i en sal i universitetet; bakom talarstolen stod en hedersvakt som hela tiden byttes ut, av soldater i stål hjälm. Alltför många av oss höll tal. En liten kines framförde en hälsning från sitt land; med bitterhet och sorg talade han om de stater vars idé bara kan segra genom andras olycka. Måste det vara så? Kanske civilisationen en gång skulle kunna ge annan hjälp till de mördade än en försäkran om att det inte var krig; tvärt emot var det fred.

Det kom goda nyheter från fronten; republikanerna hade börjat sin storoffensiv vid Brunete. Hela tiden tågade deputationer av soldater in för att hälsa på författarna, flera från den internationella brigaden. Varje gång de marscherade nerför mittgången applåderade vi och hyllade dem begejstrade; de kämpade utanför Madrid och försvarade kulturen.

En känsla av skam fyllde mig. Vi hade skjutit över ansvaret på dem. När de lyfte armen till knytnävshälsning såg vi en liten metallbit i ett snöre runt handleden. Det var igenkänningsmärket, när de blev dödade eller förda till sjukhuset.

Dåligt hade vi med våra ord och tankar försvarat kulturen; dåligt hade de intellektuella gjort sitt arbete när det måste föras vidare av dödstrota arbetare vid kulsprutorna.

Vår fantasi skulle vara vårt sårmarke; hur bedrövtligt lite hade vi använt den. En liten specialitet för en invigd krets hade kulturen blivit i våra händer. Själva orättens förfärliga valde på jorden hade vi vikit tillbaka för. Vi hade inte lyckats nå fram med våra ord till de förtryckta i våra egna aftonländer; mänsklighetens mörka, oräkneliga miljoner var okända för oss. Men nu när världen skakade inför tider av blindhet, grymhet och kval, sade vi att kulturen var i fara. Vilken kultur?

Vid sidan av mig såg jag ryssen Fadejevs klara, unga ansikte under det grå håret. Hans blick flyttade sig från talaren som hyllade soldaterna på nytt och på nytt; den fastnade vid mannen i kaki som lyssnade. Det kom ett uttryck av smärta över ansiktet. "Men de skall ju dö", sade han.

Sedan talade jag med Ludwig Renn; han var klädd i kaki. Han sade: "Det är riktigt att vi har långt kvar. *Men just därför måste vi arbeta.* Jag har en tro eller något som är bättre: en erfarenhet – att mänsklig värdighet är det viktigaste också i krig. Italienarna vid Brihuega hade fantastiskt mekaniserade trupper; de bröt samman. Fascistflygarna vid Madrid – de är allesammans tyskar – klarar sig aldrig i individuell kamp mot våra, och varför? Därför att vår idé är bättre än deras, större, ädlare. Ett modernt krigs press kräver ett *inre*. Att bygga människan, att utvidga människan, är att sätta

oss i försvarsberedskap inför den katastrof som hotar världen; ett andligt verk är lika viktigt som en skyttegrav."

På kvällen var det fest i hotellet. En del unga spanska författare som hade kommit direkt från fronten för att delta i kongressen samlades runt pianot, en spelade, han fick dem med på allt från antifascistiska smädevisor på restande rumbamelodier till flammande frihetshymner, och de sjöng. Men mest sjöng de om mamita mia, min lilla mor. Varje man improviserade en ny vers, vildare och vildare berättade de de för henne om broar de hade försvarat och städer de hade stormat. Pianisten högg i tangenterna, de andra låg över pianot medan de jublade omkvädet: mamita mia, mamita mia.

Mitt under sången slocknade plötsligt allting. Det var bombning, en av de våldsamma. Vi famlade oss upp för många trappor i mörkret och kom ut på taket. Granaterna flög lysande in mot staden genom den stjärnklara natten. Det brann på flera ställen. Från ett hus i närheten slog lågor upp; inne i eldshavet var det någon som skrek. Var det sjukhuset vid Puerta del Sol som hade träffats?

Vi gick ner på gatan. Det var inte ett liv. Madridborna stannar i sina rum under bombningarna; de flesta av dem sover. Det får vara nog med att de sårade och dödade vet om vad

som händer. Det var inte sjukhuset utan huset bredvid. Brandmännen höll på med släckningen; två lik hade just förts nerför stegen.

När vi kom tillbaka till hotellet hörde vi sång från ett rum. Några av kongressdeltagarna kunde inte sova; i sängen satt Andersen-Nexo i nattskjorta och sjöng bornholmska vaggvisor för dem.

Nästa natt gick republikanska trupperna till nytt angrepp. De som hade stått runt pianot var alla i skyttegravarna. Vi var åter uppe på taket där det var utsikt runt om. Den danske författaren Sivert Lund, som var den mest förtänksamme bland oss, bar upp sin sovsäck dit, han ville inte gå miste om något; han somnade strax tryggt. Resten av natten blev vi försiktigt över honom.

Tolv strålkastare spände en katedral av blåvita bågar i mörkret över Madrid. Skogar brann vid horisonten. Det dånade av kanoner; kulsprutorna högg sina snabba hammarslag. Det var ett praktfullt skådespel, och varje effekt betydde lemlästning och död.

I den gröna gryningen körde bilarna fram vid dörren; kongressen skulle tillbaka till Valencia. Jag var nere och sade adjö till kamraterna, så körde de. Hotellet låg öde; det hade bara varit öppet de här dagarna. Jag gick upp på taket och väckte Sivert som låg och sov i morgonsolen.

Översättning av Ylva Holm

Nordahl Grieg och Spanien – några personliga minnen

av Lise Lindbaek

■ "Nordahl Grieg og Spanien" publicerades första gången i den norska tidskriften *Kvinnen og Tiden* som i november 1952 gav ut ett specialnummer om Nordahl Grieg. Lise Lindbaek, som själv var en berest skribent med böcker från bland annat Spanien och Sovjet, tecknar här en levande bild av Nordahl Griegs syn på litteraturens uppgifter i en förkrigstid. Få norska författare har skrivit så klart om fascism och imperialism som han, få har vistats så nära verklighetens eldlinje som han. Som författare framstår Nordahl Grieg som ett lysande exempel på hur litteraturen kan göras till ett vapen i folkens kamp mot imperialismen världen över.

Vi är säkert en del före detta språkstudenter. Årgång 1922 eller där omkring, som bland en rad grå dagar i läsesalen vid den språkvetenskapliga institutionen, Oslo Universitet, kommer ihåg en eftermiddag då en ny och härlig ouppsprättad bok kom flygande in i rummet som en vit fågel. Nordahl Grieg: *Rundt Kapp det Gode Håp*. Det studerades antagligen inte mycket den eftermiddagen, för var inte Nordahl Grieg en av oss, var vi inte vana vid att se honom i just denna läsesal, som ett lite främmande, lyriskt, starkt bergensiskt inslag – och hade vi inte skeptiskt skakat på huvudet vid tanken på hans språkvetenskapliga framtidsutsikter när han för ett år sedan så plötsligt försvann ur vårt synfält? Och nu hade han skrivit en bok! Något som väl var summan av våra vildaste framtidsdrömmar.

Vi läste och läste i den lilla diktsamlingen: vi hade så småningom fått reda på att han hade gått ut som eldare med en båt som vitsigt nog hette "Henrik Ibsen" och som för övrigt var en rätt urmodig gammal koltramp. Här stod att läsa om tropiska natters äventyr, om flygfisk och haj, om rostknackning och eldning. Här stod:

*Norge er større enn noen vet av:
hvert skip under flaggets vift
er på det endeløst hav
et nytt stykke Norge i drift.*

Det stod också två helt korta rader, jag har alldeles glömt bort i vilket sammanhang:
*Det store spennende drama
kaller oss alle vegne –*

och jag känner åtminstone en språkstudent som därefter inte har kunnat företa sig i stort sett något annat än att uppsöka och följa detta stora drama.

Diktsamlingen kom snart i ny upplaga, vilket är något oerhört för en debuterande lyriker i Norge; här fanns en ny och frisk ton, ett öppet sinne och en klar, ren klang.

Nordahl Grieg gjorde ett kortvarigt gästspel i vår läsesal, men försvann snart igen – denna gång till England där han som omväxling bodde på ett mycket aristokratiskt engelskt college ett år och skrev sin utmärkta avhandling: *Rudyard Kipling and the British Empire*.

Det är inte meningen att här i detalj gå in på hans utveckling som diktare. De flesta i vår generation kommer ihåg det ramaskri som hans första roman *Skeppet går vidare* framkallade. Den krassa realistiska skildringen av vardagen ombord på en norsk båt behagade varken redare eller sjöfolk, men frågan är ändå om inte just denna ungdomsskildring av livet i hamn från dess mest djuriska sidor i hög grad har bidragit till att höja standarden, göra myndigheter och redare mer socialt medvetna – så att livet ombord på våra moderna norska båtar ligger på en glädjande hög nivå. Jag har velat påpeka dessa två saker därför att de enligt min mening kanske visar på det mest centrala kaktärdraget hos Nordahl Grieg: *han kunde inte sitta hemma och skriva om saker som han inte själv hade upplevt*. Han måste själv genom en erfarenhet och en upplevelse innan han kunde skriva om den. Detta behov var lika starkt som hans behov att dikta och skapa, det gick som en eldsåga genom hans liv och drev honom in i den tragiska unga döden, då han "som ett stjärnfall" släcktes en natt över Berlin. Ikaros brände till sist sina vingar.

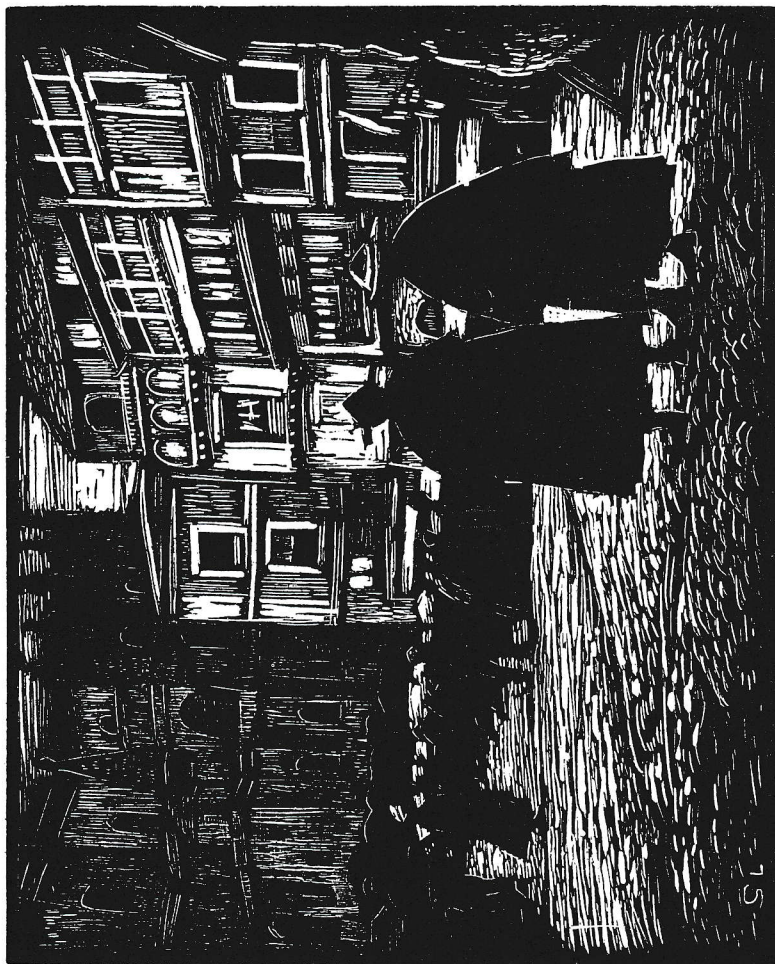
Alla vi andra språkstudenter som så att säga hade givit upp hans studier blev ytterst överraskade då Nordahl nu trots allt på rekordtid tog sin examen, med engelska som huvudämne. – Långt senare frågade jag en gång honom vad han egentligen hade velat med den: han visste ju att hans arbete som författare och journalist inte krävde det. Han berättade då om sin far: ända från det att Nordahl var liten hade fadern trott på hans talang. Vid något

tillfälle i realskolan redigerade Nordahl skoltidningen, och Olaf Thommessen, "the grand old man" i norsk journalistik, kom på besök och tittade på tidningen. "När du blir student och kommer till Kristiania, min pojk, kan du få jobb på Tidens Tegn när du vill", sa han. Det löftet blev ihågkommet och hölls, och var både Nordahl och tidningen till stor glädje. – Nordahls far skrev en dikt då pojken var i tolvårsåldern, där han ger uttryck för sin absoluta tro på sonens stora begåvning – och samtidigt för sitt tvivel och sina funderingar om hur det skulle gå för honom rent borgerligt sett i ett land som så ofta har handskats så dåligt med sina stora män. Då fadern låg på sin dödsbädd, ungefär vid den tid då Nordahl tog studenten, bad han sonen fullfölja sina studier och ta sin examen, "så har du alltid något att falla tillbaka på". Nordahl gjorde det på sitt sätt och var alltid tacksam för att ha lärt sig att arbeta systematiskt – och samtidigt följde han sitt obändiga behov att genom egna iakttagelser lära känna saker och ting inifrån.

Efter avlagd akademisk examen begav han sig till Kina som krigskorrespondent för *Tidens Tegn* och därefter till Sovjet där han bodde i två år.

Det är inte meningen att här gå in på Nordahl Griegs rika dramatiska produktion som fyllde just de här åren. – Det jag gärna skulle vilja göra är att ge några personliga minnen av Nordahl Grieg från Spanien. I december 1936 reste jag till Spanien som korrespondent för *Dagbladet*. Det var meningen att jag skulle stanna i fjorton dagar; den första omgången blev på tretton månader, och i vidare bemärkelse fortsätter fortfarande det arbete, som började under spanska inbördeskriget.

Situationen var inte ljus. Regeringen och en mycket stor del av civilbefolkningen hade evakuerats från Madrid till Medelhavskusten, och sedan den sjunde november förutspådde praktiskt taget hela den borgerliga pressen dagligen huvudstads fall – ja, en del hade så bråttom att de skildrade general Francos intåg i staden ridande på en vit hingst. – Hur det i sista ögonblicket lyckades för spanjorerna i samarbete med en handfull män från de senare så berömda internationella brigaderna att vän-

Segovia. Trägravvår av engelsmannen Sydney Lee. 1930-talet.

da strömmen, att stoppa fascisterna, och ingjuta mod i befolkningen så att de under tre bittra och kalla år kunde utstå en belägring som i förtäta dramatiskt styrka och innebörden i förtäta dramatisk styrka och innebörden de heroism bara överträffas av Leningrads belägring 1941–44, det är allmänt känt.

Den sjunde november 1936 höll fascisterna på att ta Madrid, och det såg ut att vara en fråga om timmar. Då inträffade plötsligt det mirakel som på ett avgörande sätt ändrade krigets gång: man lyckades stoppa fienden. Det såg först ut som om man bara skulle lyckas vinna några få besvärliga timmar. Men samma dag sånde Spaniens författarförening ut inbjudningar över hela världen, till ett möte med antifascistiska författare i Madrid sommaren 1937. Det var inte många som på allvar trodde

att Madrid skulle hålla stånd så länge: men inbjudan mottogs i samma anda som den hade sänts ut, och mitt på sommaren upplevde det då belägrade och hungrande Madrid miraklet att se världslitteraturens blomma samlad inför sina skräpliga murar. Alla bodde på samma hotell, och hade en välrättad flygbomb eller en väl anlagd artilleriefeld fått träff på det hotellet, skulle den moderna litteraturen ha sett mycket annorlunda ut än den gör idag: där bodde Ernest Hemingway och Theodore Dreiser, Ilja Ehrenburg och Martin Andersen Nexö, André Malraux och Jef Last, Anna Seghers och Ludwig Renn, Nordahl Grieg och om jag inte missminner mig också Franz Werfel. Om den bomben hade träffat hade vi inte känt till *Det sjunde korset*, inte hört *Sången om Bernadette* och kanske inte förstått att *Klock-*

an klämtar för oss. Det skulle inte ha gått upp för oss att *Anna är världen ung*.

Konferensen var i sig oerhört intressant – men det räckte naturligtvis inte för Nordahl. Han ville ut till fronten. Madrid var ju frontlinje i en mening, men här kunde det bara bli frågan om ställningskrig, och Nordahl Grieg ville uppleva den böljande, strömmande och vikande fronten i närmast med fienden. Helt mot alla regler smugglade jag ut honom till Escorial där de internationella brigaderna hade sitt högkvarter. Redan första natten "deserterade han till fronten" och sov ute i själva skyttegravslinerna hos de skandinaviska frivilliga. "Det var ingen skillnad på honom och oss", sa pojkarna, – "bara den att han som krigskorrespondent inte fick lov att bära vapen."

Slaget vid Brunete var blodigt och hårt, och det gick inte bra. De hastigt vunna ställningarna måste nästan lika snabbt ges upp, och nu vid en tillbakablick är det oändligt tragiskt att tänka på hur många unga liv som offrades för de fullständigt värdelösa kvadratmetrarna jord på Quijornas kyrkogård vars fallfärdiga murar är sammankittade med blod.

För Nordahl Grieg, som för länge sedan hade intagit en klar ståndpunkt i den världsomfattande klasskampen, var det en stor upplevelse att se de unga arbetarpojkarna hemifrån våra den gången så fredliga nationer modigt och rakryggt kämpa för detta avlägsna, okända land – med den insikt som först senare gick upp för våra statsmän, att kampen mot fascism och annan svart reaktion var densamma världen över. Tyskarna sa: "Vi utkämpar den kamp om Madrid som aldrig blev utkämpad om Berlin." Polackerna sa: "Vi slåss för Warszawa" – mot den ruttna Pilsudskiregeringen. Spanjorerna sa: "Madrid får inte bli ett nytt Addis Abeba." Men att våra nordiska arbetarpojkar, vars land inte tycktes befinna sig i någon överhängande fara – att också de såg detta stora sammanhang, det upplevde Nordahl Grieg ute i skyttegravarna under det blodiga slaget vid Brunete.

Och om samvaron med de skandinaviska frivilliga blev en stor upplevelse för honom, så var naturligtvis detta ömsesidigt i högsta grad.

De kände alla till hans dikter och dramer, och jag kommer aldrig att glömma de gånger som jag var reseledare för några av de här grupperna på deras genomresa genom Paris; de hade några få fattiga timmar vid detta deras första – och för alltför många deras sista – uppehåll i Paris på väg till Spanien. Och vad ville de se? Eiffeltornet? Folies Bergère? – Nej de ville ut och se kommunardernas gravar, de ville se den mur på Père Lachaises kyrkogården där de sista kommunarderna mördades 1871. De kände till det från Nordahl Griegs drama *Nederlaget*. – Och nu, i viloställning efter Brunete, som hade kostat särskilt många unga skandinaver livet, satt Nordahl Grieg ute hos dem på kvällarna under olivträd och korkekar i skenet från en flammande eld och läste sina dikter högt för dem.

En episod från den sommaren i Spanien: jag bodde i en villa i Escorial, och från verandan hade man en storslagen utsikt över högslätten där slaget vid Brunete utkämpades. Nordahl kom på besök från fronten, och vi stod och såg på en dramatisk luftstrid där två fascistiska flygplan sköts ner; tre av flygarna dalade ner i fallskärm långt där ute på slätten. "Jag tror inte att jag någonsin skulle våga hoppa ut i fallskärm", sa Nordahl – och saken blev visst inte aktuell för honom, den gången över Berlin. Ingen lyckades ta sig ner i fallskärm från hans flygplan.

Kort därefter reste Nordahl Grieg hem, och skrev sin lilla bok *Spansk sommar*. Men han var inte klar med Spanien, detta underliga halvafrikanska land med den blodröda jorden och de svartklädda kvinnorna appellerade våldsamt till hans fantasi och känsloliv, tanken på kampen som försiggick där lämnade honom inte ifred. På nyårskvällen 1937 var han åter i Spanien.

De dagarna rasade slaget om den lilla bergsstad Teruel. I stort sett hade den borgerliga pressen världen runt redan avfärdat regeringsarmén som en faktor som man inte längre behövde räkna med, som en slagen och obrukbar armé. Och så gick just denna armé mitt i decemberkyllan och erövrade den strategiskt viktiga staden Teruel högt uppe i bergen – mot alla profetior och mot all sannolikhet. Detta

faktum försökte alla reaktionära tidningar världen över att förneka. Från Barcelona, där jag befann mig den gången, var det inte lätt att få reda på den saken: påstående stod mot påstående. Jag hade gjort årliga försök att komma till Teruel, men hade blivit blankt avvisad av den internationella brigaden; som så ofta förr låg korrespondenterna i ett privat krig med militärerna, som gärna ville släppa journalisterna alltför nära själva eldlinjen: de har liten användning för en död krigskorrespondent! Det är ju journalisternas sak att komma levande hem och skriva.

Nordahl Grieg hade emellertid lyckats skaffa tillstånd att besöka Teruel, och tidigt på nyårsdagen stod en bil från krigsministeriet utanför hotellet i Barcelona vilken skulle köra oss ut till fronten. Det var en oförglömlig resa längs det gnistrande blå Medelhavet, med palmer, apelsiner och citroner – och så plötsligt vägen in i landet uppåt mot de snöklädda bergen. Vi nådde ett pass på drygt 2 000 meters höjd, där den trånga sick-sackvägen var spärriad av mer än 600 bilar, lastbilar, ambulanser, stridsvagnar och motocyklar. I den gräsliga issörjan med halka under kunde de inte komma vidare utan snökedjor, och det fanns inte. Det var en av effekterna av "noninterventionspolitik" som vi upplevde. Den na inskränkte sig inte, som folk ofta tror, till att den spanska regeringen nekades köpa de vapen och den ammunition som de lagligen hade rätt till. Den omfattade också sådana saker som till exempel reservdelar till bilar och snökedjor, och ännu mer tragiskt, den omfattade också medicin och förbandsmaterial. Och den som en gång har varit närvarande vid en amputation utan narkos har svårt att förlåta de krafter som såg till att medicinen inte skickades.

Vi tvingades vända och köra ner till Medelhavskusten igen, in till Valencia där vi fick improvisera någon sorts snökedjor – och så tillbaka till passet igen. Det tog oss tio stela timmar att forcera de sex kilometerna, i drygt 20 graders kyla. Nordahl Grieg och jag var de enda skandinaverna i bilen, och han pratade och pratade. Om sin barndom, om sin far – och allra mest om Gerd Egede-Nissen som han

snart hoppades kunna gifta sig med. Jag tror aldrig att jag någonsin i mitt liv har hört någon människa tala så förtjust om någon annan som Nordahl Grieg om sin blivande hustru.

Till sist kom vi över passet och körde vidare över högslätten. Civilbefolkningen var evakuerad, överallt längs vägen låg tragiska små svarta bylten med ägodelar som folk hade försökt att ta med sig, och som de övermannade av trötthet hade tvingats kasta ifrån sig på en dikesren. Klädbyllen, kappor, mössor och helt vansinniga saker som ett stryckjärn eller en fågelbur låg utslängda i landskapet.

Staden Teruel ligger så till att man kan se den först när man kommer ett par kilometer från den, runt ett bergsutsprång. Men höra den kunde vi på långt håll; det var livlig artilleri som blev allt starkare. Till sist låg staden framför oss i grånande snöväder och vi steg ur bilen för att fortsätta den sista biten till fots. Plötsligt stoppades vi av soldater. Civilbefolkningen skulle ut ur staden, och enligt dem var vi på fel väg. Vår förklaring att vi just ville in i staden gjorde inte något särskilt intryck på dem. Men de tog med oss till några officerare, som sa: "Vi ger er vårt hedersord på att fascisterna inte håller Teruel." Nordahl Grieg svarade: "Vi tror er så gärna, mina herrar, men vi är internationella journalister och kan inte acceptera andras ord. Vi måste själva se något innan vi kan skriva om det." Det var Nordahl Griegs inställning till livet i ett nötskal: han ville aldrig skriva om något som han inte själv kände till.

Officerarna inlät sig inte i någon vidare diskussion med oss, utan lät oss åka in i staden i en stridsvagn. Vi stannade där 5–6 timmar och kunde konstatera att Teruel verkligen tillhörde regeringstrupperna.

När vi kom till Barcelona nästa dag läste vi i de utländska tidningarna: "Francos fana hisades precis kl. 14 igår på rådhuset i Teruel." Vi kunde med rent samvete telegrafera till Oslo att vi just kl. 14 hade varit på rådhuset i Teruel och verkligen inte sett någon fascistisk flagga.

Det är sällan man så tydligt kan avslöja den lögnpropaganda som dessvärre genomsyrar vår press nu, precis som då.

Två dagar senare reste jag själv till Oslo. Nordahl Grieg stannade i Spanien, och åter låg han ute i skyttegravarna bland de skandinaviska frivilliga. Det var mörkande kallt; i bataljonstidningen stod det: "Fler av våra kamrater förlorade armar och ben på grund av kylan än på grund av fascisternas kulor." Nordahl Grieg var ute i skyttegravarna den natt då den österrikiske officeren Heinrich Wieland förlorade båda benen på grund av förfrysning.

Resten vet alla norrmän. Nordahl Grieg som mottog några av livets starkaste intryck i Spanien reste hem till Norge. Anmälde sig som frivillig till neutralitetsvakt i Nordnorge. Följde med guldtransporten* från Lillehammer över Åndalsnes till Tromsø, och sedan till England. Gick igenom den hårda officersskolan på Island – för också denne övertygade pacifist hade kommit fram till att freden och lyckan måste försvaras. Han flög över Norge, han seglade gång på gång över Atlanten i farozonen. Han upplevde några få års lycka med Gerd Grieg. Han skrev de dikter som brände sig in i det norska folkets medvetande, som sändes ut i tusentals hemliga mottagare, och som i bästa mening har blivit klassiska nu.

"Vi har de döda med oss – den dag vi kommer tillbaka."

Det är djupt tragiskt för oss alla att Nordahl Grieg inte kom tillbaka, utan att han tillhör den alltför stora skaran av våra unga döda.

Till sist några rader från den av hans dikter som i varje fall har gjort det starkaste intrycket på undertecknad: "Årsdagen" (9 april 1941):

*Krigens natt tar aldri ende
uten ved v å r ild;
vi skal brenne og forbrenne
så en dag blir til.
Fra vårt hjerte, fra vår panne,
skal på veien hjem
stå et lysskjaer over landet
når det stiger frem.*

Detta ljussken – kära Nordahl Grieg – du som både brann och brändes – kastade du in över ditt älskade land också genom din unga död. Och när jag dessa vackra höstdagar går omkring bland Berlins tröstlösa ruiner där du någonsans har din namnlösa grav, då ser jag också att människovärdiga och drägliga förhållanden håller på att resa sig ur dessa ruiner, att det kan bli ett slags kosmos ur kaos – att din eldsdöd kanske inte var förgäves.

*Berlin i september
L.L
Översättning av Ylva Holm*

FOTNOT

* Den guldtransport som nämns här har Nordahl Grieg själv skildrat i "Guldtransporten", *Flagget*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1946. Grieg var med om att efter den tyska ockupationen av Norge transportera Norges Banks guld – guld för 240 miljoner – ut ur landet under dramatiska omständigheter.

Vägröjare i kulturdebatten – Ragnar Oldberg och Perspektiv

av Tore Frängsmyr

■ Om Ragnar Oldberg – redaktör för tidskriften "Perspektiv" på 50- och 60-talet – och hans insatser för svenskt kulturliv berättar här Tore Frängsmyr. Genom Oldbergs insatser skapades en kulturell medvetenhet i bonderörelsen. Ragnar Oldberg tjänade bonderörelsen, men han var minst av allt någon ensidig partigångare. Han var kritisk mot etablissemangen, mot huvudstadskulturen, mot sånt som tas för givet, framhåller Frängsmyr.

I november 1950 utkom första numret av Perspektiv – tidskrift för kulturdebatt. 50-talet såg många tidskrifter av detta slag födas och dö i rask takt. Utgivandet av Perspektiv var väl också något av ett experiment i begynnelsen, men den skulle uppleva fjorton årgångar – en avsevärd ålder för en sådan publikation. För tjänsten av detta tillkom i första hand redaktören, Ragnar Oldberg. Han hade många medarbetare, men det var han som präglade tidskriften och gav den profil.

Bonderörelsens kulturella språkrör

Perspektiv var bonderörelsens kulturella språkrör, den utgavs av LTs förlag. Från början var det meningen att den skulle huvudsakligen debattera landsbygdens problem, men den föresatsen släppte Oldberg snart. I stället ville han delta i den allmänna kulturdebatten och där försöka komma med synpunkter som

inte var så "Stockholmscentrerade". En annan ambition var helt enkelt att ge information. Människorna på landsbygden hade rätt att kräva upplysning och information, de hade rätt att kräva delaktighet i kulturlivet.

Oldbergs uppfattning om landsbygden och kulturlivet hade en naturlig bakgrund. Han var bondson från Vaksala, strax utanför Uppsala. Han kände starkt för jordbrukarens arbete, han deltog aktivt i studiearbete inom bonderörelsens ungdomsförbund, och när han efter studenten började läsa vid universitetet bodde han kvar i sin barndoms bondemiljö. Samtidigt började han skriva i lokaltidningarna, det kunde handla om idrottstävlingar, kommunala spörsmål eller om verksamheten i kyrkliga ungdomskretsens.

Om sina vidare ambitioner brukade han skämtsamt säga att han ville bli "kulturkorpral" på landsbygden. I viss mening blev han

Ragnar Oldberg 1963. Bild: Tidningen Arbetaren.

det också. Han började 1941 skriva kulturkrönikor åt bondeförbundspressen, dvs ett slags cirkulärartiklar över kulturella ämnen. I dem pläderade han för den nya enhetsskola som nu började diskuteras på allvar, han talade varmt för folkbildning och för ökade anslag till bibliotek och teaterverksamhet. Efter sin fil mag-examen fortsatte han med artikelskrivandet; han publicerade en diktsamling och utgav en bok om rimmens historia och funktion. Under några år i mitten av 40-talet satt han också som chefredaktör för Enköpings-Posten.

Jordbrukarnas Föreningsblad

I april 1946 var Oldberg emellertid tillbaka i bonderörelsen, nu som kulturredaktör i Jord-

brukarnas Föreningsblad. Hur han anställdes då har sin särskilda historia. Oldberg var mycket kritisk mot böndernas svala kulturintresse. Han påpekade mer än en gång att arbetarrörelsen visade större aktivitet på kulturområdet än bonderörelsen. Kritiken framfördes också i brev till Anders Bjelle, chefredaktören på Jordbrukarnas Föreningsblad. Bjelle förblev inte opåverkad av angreppen. Han gjorde det klassiska draget som man gör när man vill tysta en kritiker – man anställer honom. Oldberg skapade en kultursida i bonderörelsens tidning och började alltmör forma en egen profil som böndernas kulturambassadör. Ånda till sin död, 1969, stod han kvar i den positionen.

Genom Oldbergs insatser skapades en kul-

turell medvetenhet i bonderörelsen, och det var därför man kunde ta ett beslut 1950 om att på försök starta en kulturtidskrift. Ett viktigt argument var att bönderna gott kunde satsa på litet kultur, det skulle ge dem ökat anseende och ta död på alla illvilliga beskyllningar om snålhet och kulturfientlighet.

På sätt och vis var Perspektiv vår första debattinriktade kulturtidskrift. Det kan vara skäl att påminna om detta i en tid, då det förekommer debatt överallt: i tidskrifter och böcker, i radio, TV och på kultursidorna. På 50-talet var det inte riktigt så. Tidskrifterna inriktade sig mer på essäistiskt och litterärt material, ofta i form av långa uppsatser och utredande analyser. Men det förekom ingen kulturdebatt och samhällsdebatt i vid mening. Perspektiv tillämpade helt enkelt ett vidare kulturbegrepp än andra tidskrifter. "Kulturbegreppet" betydde inte i första hand "polemik" utan snarare "information" och "kritiskt ifrågasättande". Här publicerades artiklar om ekonomi och samhällsplanering, hembygds- och miljöfrågor, något som då var otänk- bart i unglitterära tidskrifter. Det kan vara skäl att understrika denna synpunkt, eftersom kulturstoff av detta slag nu är en självklarhet i debatten.

"Skall vi lägga ned landsbygden?"

En typisk fråga för Oldberg gällde kommun- sammanslagningarna. Under hela den tid som Perspektiv utgavs skedde en rad reformer som alla syftade till att skapa storkommuner. Oldberg ställde den drastiska frågan: Skall vi lägga ned landsbygden? Han menade att centralisering i storkommuner försämrar möjlighe- terna för människorna ute i byarna. Man ratio- naliserar allting, kommunikationer, skolväs- ende, läkavård; lanthandeln läggs ned och byborna förlovar i praktiken rätten att bestä- ma i rena byalagsfrågor. Enligt majoritetsprin- cipen kommer givetvis centralortens intressen att dominera. Sämre förhållandena på lands- bygden gör att många flyttar, och därmed blir förhållandena ännu sämre. Man kan inte, som samhällsplanerarna gör, arbeta efter strikt fö- retagsekonomiska principer – som för vanlig varudistribution. Samhällets mål är inte profit

tisera ledare i de egna leden. Riksdagsmannen Rubbestad hade gått emot höjda biblioteksan- slag med motiveringen: "Den som har litet fantasi, behöver inte läsa böcker". Det fick riksdagsmannen åta upp flera gånger i Per- spektiv.

Bildning av folket

Kultur och bildning hade för Ragnar Oldberg ett inre värde. Han menade att det kunde för- ädla den enskilda människan och kanske färga ett helt samhälle. Under alla år i Perspektiv talade han varmt för att folkbildning skulle vara vad ordet egentligen utsade – en bildning av folket. Han menade att alltför mycken bild- ning i vårt samhälle fått en snäv nyttoinrikt- ning, alltifrån grundskolan till universitetet. Till och med folkhögskolorna hade drabbats av nyttoänkandet. Men bildningen hade ett personlighetsdanande element som inte fick glömmas bort. Den enskildes människans ut- veckling och hennes förhållande till medmän- niskorna var det viktiga – inte de ekonomiska uträkningar som gav henne en plats i produk- tionen.

En vanlig uppfattning om Perspektiv är att den särskilt omhuldade folklig litteratur, bon- deromaner och enklare folklivsberättelser. Denna uppfattning är inte bara onyanserad, den är direkt felaktig. Att Oldberg ibland gjor- de gällande att landsbygden glömts bort som litterär miljö betydde inte att han ville ström- linjeformera litteraturen. Tvärtom talade han ihärdigt för den "svåra" konsten och litteratu- ren, det var den som skulle leda oss fram på nya vägar. Den svåra konsten hade en fostran-

de uppgift. Man kunde inte bedöma konstens kvalitet efter demokratisk omröstning, då skulle aldrig någon förnyelse ske. Oldberg såg ingen motsättning mellan svår konst och pro- vinsial diktning. Sara Lidman uppskattade han för hennes allmänglighet, för att hennes västerbottensmiljöer speglade den stora värld- dens problem i det lilla formatet.

Ragnar Oldberg tjänade bonderörelsen, men han var minst av allt någon ensidig parti- gångare. Han var kritisk mot etablissemangen, mot huvudstadskulturen, mot sånt som tas för givet. Han var själv idealist utan någon riktig klar ideologisk hemvist. Bondesympatierna blandade han med syndikalismens idéer, "folkbildning" och "kultur" var hans politis- ka slagord. Ytterst sett var kultur för honom något av en livshållning, en livsattityd – det var därför han kunde predika så länge och så entusiastiskt.

Noter:

Ovanstående är ursprungligen ett föredrag som hölls i radions P1 söndagen den 17 april 1977.

Tore Frängsmyr är docent i idé- och lärdoms- historia i Uppsala. Han har skrivit en rad böcker, bland annat en med samma titel som artikeln; "Vägröjare i kulturdebatten – Rag- nar Oldberg och Perspektiv", LTs förlag, 1977. Den senaste boken är "Framsteg eller förfall – framtidsbilder och utopier i väster- ländsk tanketradition", Liber, 1980. Frängs- myr är också redaktör för tidskriften "Tvärs- nitt".

Konstronden: Nationalmuséets 1700-tal

Margareta Zetterström skriver om Nationalmuséets stora 1700-talsutställning. Var fanns den bärande tanke som utställningskatalogen talar om, frågar hon.

Höstens stora utställning på Nationalmuseum i Stockholm, "1700-tal. Tanke och form i rokokon", var en påkostad och välbesökt utställning, uppmärksammat av massmedia och uppbackad från muséets egen sida genom olika föredrag och arrangemang.

1700-talet utövar en lockelse på dagens människor, därom vittnar det stora antalet besökare. När Nationalmuseum därtill fått låna en mängd dyrgripar från olika museer i Europa och USA borde resultatet kunna motsvara de högst ställda förväntningar.

Men, tyvärr måste jag säga, lämnade åtminstone jag utställningen med en känsla av besvikelse. Visst glänste silvret i Meissonniers terriner och visst var mängden porslinsföremål imponerande! Men var fanns den bärande tanke som utställningskatalogen talar om? Där beskriver nämligen professor Sten Lindroth i en inledning 1700-talet som den tid då "den moderna människan föddes". Och där anger överintendent Bengt Dahlbäck programmet för utställningen: "att visa ett avgörande skede i Europas historia i vetenskapens, teknikens och konstens speglar."

VILSELEDANDE RUBRIK

Utställningskatalogen innehåller många intressanta notiser om 1700-talets idékamp, om

vetenskapens och teknikens utveckling och om epokens allmänna betydelse också för vår tid. Där skisseras riktlinjerna för en utställning som dock – paradoxalt nog – inte sammanfaller med den reella utställning som visades i Nationalmuseum i salar. Oklarheten demonstreras kanske allra bäst i valet av rubrik för utställningen: "Tanke och form i rokokon". Denna rubrik är vilseledande. *Upplysningen* skulle alltså vara *rokoks tankemässiga uttryck*, och en företeelse som i konsten exempelvis motsvarades av Watteaus ljuva pastorer eller Bouchers erotiska scenerier. Här är någonting som inte stämmer, och det bekräftas också av Bengt Dahlbäcks förord i katalogen: "Vi har inte känt oss bundna av det som kallas rokokon, från början en utgångspunkt."

Utställningen började alltså planläggas som en renodlad rokokohistoria. Men sedan tillkom tydligen så mycket annat material att rammarna sprängdes. Vad man undrar över är ju då, varför inte rubriken ändrades till något mera adekvat.

Utställningens oklarhet härrör dock inte enbart från den vilseledande titeln. Även om utställningen bara rubricerats "1700-tal" vore det nödvändigt att påpeka dess brist på klarhet.

På flera ställen i katalogen citeras Linnés ord om vetenskapen: "Vetenskaper äro alltså det ljus, som uplyser folk som i mörkret vandra, och låter dem se med klara ögon, och höra med öppna öron." Sten Lindroth karakteriserar i sin inledning 1700-talet som det århundrade då ett nytt tidevarv bultade på dörren, "den moderna teknologins och ingenjörskonstens". Lindroth anger också sambandet mellan denna utveckling och borgarklassens frammarsch:

"Dess historia var sammanvävd med den nya ekonomiska verkligheten; det var den praktiska nyttan, penningen, produkttionen, all den utåtriktade vitaliteten i ett alltmer sekulariserat samhälle som gav städernas näringsidkare och köpmän deras oavbrutet ökade inflytande i 1700-talets Europa."

ENCYKLOPEDIN EJ I CENTRUM

Utställningens första sal är betitlad "En ny himmel och ny jord". Och det är där som hela denna utveckling skall demonstreras: naturvetenskapens och teknikens landvinningar likaväl som upplysningsfilosofins. Men redan här blir besökaren besviken. De vetenskapliga instrumenten, välputsade och blänkande, utställs som konstföremål och besökaren kan knappast, om han eller hon inte är specialist vill säga, göra sig någon föreställning om deras praktiska användning och historiska betydelse.

Konstigt nog så står heller inte den stora Encyklopedien i centrum för utställningen, utan presenteras där bara som *en liten detalj bland många*. Detta trots katalogens helt riktiga anmärkning: "Bättre illustrationer av vetenskap och teknik har aldrig gjorts. Kopparstickets skärpa och rikedom på valörer uppnås inte av någon annan teknik, i varje fall inte av fotografien."

DE STORA LINJERNA SAKNAS

Att utställningen inte lyckas belysa de vetenskapliga instrumentens användning är naturligtvis beklagligt, men ännu allvarigare är

att där aldrig upprättas något samband mellan epokens tankevärld och dess konst. I de olika salarna hänger mängder av konstverk. Men de stora linjerna i 1700-talets konsthistoria framträder aldrig, och här existerar återigen besvärande glapp mellan katalog och utställning. I katalogtexten beskrivs exempelvis engelsmannen Hogarths konst som "en reaktion mot det dekorativa rokokomåleriet" och som en spegel av "den nya borgarklassens moraliska och vetenskapliga ideal". Och på ett annat ställe i katalogen står att läsa: "Det ter sig svårt att förena den behagfulla och dekorativa rokokon – i mycket en kvarleva från en annan epok – med upplysningstidens anda." Men samtidigt framställs ju både upplysningsfilosofernas texter och Hogarths bilder som *delar av rokokon*. Varför annars titeln "Tanke och form i rokokon"?

Som utställningsbesökare vandrar man mellan salarna grubblande över frågan: Vad har Diderot och den venetianske målaren Tiepolo gemensamt? Vad förenar Encyklopedien och målningen "Apollo för Beatrice av Burgund som brud till Fredrik Barbarossa"?

De band som verkligen finns mellan encyklopedisterna och konstnärer som Joseph Wright of Derby (se målningen "Experiment med luftpump") och Jean-Baptiste Chardin (se hans köksstilleben eller målningen "Poiken med snurrar"), de banden fördunklas snarare än klargörs genom denna utställning.

1700-talets bärande tankar drunknar i vimlet av silverterriner, Meissen-porslin och rokokomöblemang. Och det är synd. Ty som Sten Lindroth påpekar är 1700-talets nya kultur viktig också för dagens människor:

"Den optimism, den tillfredsställelse över att verka och leva här på jorden som bar fram den, kan i dag – efter många katastrofer för det mänskliga – förefalla naiv och illa motiverad. Det är ändå obestridligt, att denna kulturs livskänsla och grundläggande begrepp aldrig kan förlora sin mening, så länge frihet och sunt förnuft, klarhet och en måttlig glädje betraktas som omistliga ägodelar i den mänskliga samlevnaden."

Margareta Zetterström

EN SÅNGARKÖR. 1732

William Hogarth (1697–1764) föddes i Bartholomew Close, en stadsdel för medelklassen i London. Fadern var lärare och en klassiskt bildad man.

Hogarth lärde sig tidigt gravera i koppar. Han gifte sig 1729 med historiemålaren Thornhills dotter, och började arbeta som porträtt- och genremålare. Tillsammans med andra konstnärer grundade han en skola i St. Martin's Lane, som levde ända till dess att Royal Academy grundades.

Han fann det snart svårt att försörja sig som målare, och började därför göra gravyrer efter sina målningar. Gravyrerna sålde han i upplagor, som han försökte göra så stora som möjligt genom ett förhandsbeställningssystem.

DEN SKRATTANDE PUBLIKEN. 1733

Hogarth tillhörde både genom sin livsföring och sina idéer den strävsamma delen av medelklassen. I sina bilder hyllar han gång på gång denna klass ideal, som är ett arbetsamt liv fritt från laster och utesvängningar. Många av hans bildserier har ett klart sedelärande innehåll. Studera t ex "A Harlots Progress" (En skötkas utveckling) och "Industry and Idleness" (Fliten och Lättjan) (Finns i engelska utgåvor).

Eftersom William Hogarth i sin konst tog ställning för medelklassens och de lägre klassernas strävan att skapa sig dragligare livsvillkor, accepterades han inte av kritiker och konstskänare i dåtidens England. De tog avstånd från honom. Ovanstående bilder hör till serien "Four Groups of Heads" (Fyra grupper huvuden), men har olika tillkomsthistorier.

Jöns Jacob Berzelius – kemist och resenär

av Per-Olov Käll

■ Förra året var det 200 år sedan Jöns Jacob Berzelius, prästson från Östergötland, föddes. Vid sidan av Linné torde han vara den mest ryktbare vetenskapsman vi har haft i vårt land. Han var inte bara kemist, mineralog och upptäckare av tre grundämnen utan också – liksom Linné – en uppmärksam resenär. Med talrika citat belyser här Per-Olov Käll denna sida av hans verksamhet.

Berzelius är ingalunda den enda svenske kemisten av internationell betydelse. Faktum är att den svenska kemitraditionen från 1700-talet och fram till nutid är betydligt ärorikare än sådant som det trettioåriga kriget eller den säregne hjältekonungen Karl XII. Sveriges framträdande som en av de absolut främsta nationerna inom kemin under 1700-talets senare och 1800-talets första hälft hänger nära samman med bergshanteringen. De ledande svenska kemisterna, inklusive Berzelius, var mineraloger. Förutom Berzelius kan således nämnas Georg Brandt, Axel Fredrik Cronstedt, Torben Olof Bergman, Carl Wilhelm Scheele, Johan Gottlieb Gahn, Anders Gustaf Ekeberg, Johan August Arfwedson, Nils Gabriel Sefström, Carl Gustav Mosander, Lars Fredrik Nilsson och Per Teodor Cleve, vilka alla – med undantag av Torben Bergman – upptäckte ett eller flera grundämnen.

För att fortsätta denna patriotiska exercis kan det påpekas, att 20 procent av elementen i det periodiska systemet faktiskt har upptäckts av svenska kemister. Och Berzelius, som upptäckte tre grundämnen (cerium, selen och thorium) var inte värst: Scheele (1742–86) upptäckte inte mindre än fem (fluor, klor, syre, molybden, wolfram) och lika många upptäcktes av Mosander (1797–1858): lanthan, "didymium", erbium, terbium och yttrium. "Didydium" inom citat då den österriske kemisten von Welsbach senare visade att detta ämne i själva verket bestod av två grundämnen, som man gav namnen praseodym och neodym, nummer 59 och 60 i det periodiska systemet.

Bland en något senare generation svenska kemister kan nämnas nobelpristagarna Svante Arrhenius (1859–1927), skaparen av bl a den elektrolytiska dissociationsteorin, och The Svedberg (1884–1971), ultra-centrifugens

konstruktör. Både Arrhenius' och Svedbergs insatser hade sin tyngdpunkt förlagd till den fysikaliska kemin och tillhörde inte den mineralogiska skolan. Biokemisten Arne Tiselius (1902–72) fick motta 1948 års nobelpris i kemi för utvecklandet av separationsmetoder för äggviteämnen.

BERZELIUS FÖRSTA ENGLANDSRESA

Berzelius företog åren 1812 och 1818–19 utlandsresor, vilka han skildrat dels i sina "Självbiografiska anteckningar", dels – och

framför allt – i "Resanteckningar". Bägge böckerna utgavs i början på 1900-talet av Berzelius' biograf H G Söderbaum.

Såväl reseanteckningarna som självbiografien är roliga att läsa, emedan båda böckerna – som Erik Jorpes framhållit – så tydligt visar Berzelius som "en stilens mästare och flitig som de gamla skolastikerna". Enligt min åsikt kan Berzelius som författare placeras vid sidan av Linné, om också hans ämneskrets med viss naturnödvändighet än något trängre. Framför allt är det livet bland samtida kemister och andra vetenskapsmän, som möter oss i

dess anteckningar. Men inte bara detta.

Måndagen den 29 januari 1812 på morgonen landsteg Berzelius i Harwich i England. Han fortsatte på förmiddagen samma dag mot London:

”Resan var ganska angenäm såväl i avseende på bekvämligheten af åkdonet som till de nya föremål, som nu presenterade sig oupphörligt. Man var här och där sysselsatt med att afskära gräset. Bondfolkets kostym och maner var så likt våras, att man kunde misstaga sig därpå, men hvad jorden bar var helt annorlunda. Jag såg ingen äng, som icke i afseende på sin bördighet var jämnad med de yppersta jag sett i Sverige, och på den väg af tio svenska mil, från Harwich till London, jag idag genomförd, har jag passerat, utom en oräknelig mängd herregårdar och farms, ej mindre än 7 städer. Landets utseende är alldeles eget: det är icke slätt, utan består af oupphörligt afväxlande små höjder, som alla äro kulturerade och där sällan ses en åker i träde.”

Berzelius kom att stanna i England till slutet av oktober. Han fyllde under sitt besök trettio-tre år men var redan en internationellt uppmärksam kemist. (Den internationella kemiska världen utgjordes vid denna tid av Europa, och då så gott som uteslutande av Västeuropa.) Från början hade han velat besöka Frankrike – där, som H G Söderbaum ut-

tryckt det, ”de stolta traditionerna från Lavoisiers dagar (fortlevde) med nästan oförminskad glans” – men Sverige och Frankrike befann sig vid denna tidpunkt i princip i krig med varandra.

Den engelska kemins stjärna för dagen hette Sir Humphrey Davy (1778–1829). Han var en begåvad och skicklig vetenskapsman, vars främsta insatser låg inom elektrokemin. Med hjälp av elektrolys (som helt enkelt innebär att man leder elektrisk ström genom en kemisk lösning eller en smälta) upptäckte och isolerade Davy under 1800-talets första decennium flera av de s k alkalimetallerna och alkaliska jordartsmetallerna (kalium, natrium, magnesium, strontium, barium, kalcium osv). I reseanteckningarna ger Berzelius ett porträtt av Davy vid de två kemiska giganternas första möte:

”Davy är en liten karl, lagom satt och ej illa växt. Hans ansikte är mera långt än rundt, hans ögon lifliga af gråaktigt blå färg och hans haka lång samt något kullrig. I hvilande ställning har han en air af en förfelad galant, men då han talar, blir han hel och hållen eld. Hans ålder är 33 år och några månader. Af complaisance (artighet) för mig talade han franska, hvilket han annars gör både ogärna och, i anseende till det engelska uttalet, otvetydigt. Då han talade sitt modersmål, var hans mål behagligt, språket ganska rent och meningen i hög grad klar och tydlig. Han förde mig ned i laboratoriet, ett tämmeligen väl inrättadt rum. . . Här fanns den slags oordentlighet, som är oundviklig i hvart ett laboratorium, där man arbetar och där allt måste ligga promt för händer, utan att man skall behöfva springa i skåp eller hyllor hvar gång det skall utnyttjas. Då jag såg denna mängd af sönderslagna glas, af hopsmälta, slaggiga retorter, dessa bord fulla af märken efter syror, kaustiska alkalier, med ring i ring efter ter glas, ur vilka massan jäst öfver, med täta saltinkrustationer, dessa illa åtgångna platinadeglar, spräckta porslinsaskar, alla järnsaker rostade af sura ångor, all mässing grön, japaneringen till hafven bortfräat från

blecksaker, samt filar, knifvar, tänger, ventiler m m huller om buller i alla bordslådor . . . fick (jag) nu den glada öfvertygelsen, som förut endast varit en aning, att ett ständadt laboratorium utvisar en lat kemist”.

Sir Humphrey Davy, som från början ingalunda var någon sir utan kom från ett enkelt hantverkarhem, utvecklade dock med åren en viss fälfäga. Saken var nämligen den, att

”Davy efter att hafva väckt Europas uppmärksamhet väckte äfven sin egen nations och blef i afseende på sitt stora rykte ett så kalladt godt parti för ett rikt fruntimmer, som önskade att vinna anseende. Han fann detta fruntimmer i mistress Jane Kerr, en ung änka af 4 000 pund sterling i årlig reventy, och han har för en eller ett par månader sedan gift sig. Man har sagt mig – jag kan icke gå i borgen för sannfärdigheten däraf – att mistress Kerr, ej alldeles förnöjd med titeln af mistress Davy, föranledde sin älskare till en negociation att af regeringen blifva nämnd till **knight**, hvarmed följer titeln af sir framför hans dopnamn och titeln af lady för hans fru . . . Om Davy gjort denna negociation, så är det utan tvifvel ej en manlig karaktärs handling, och hans bästa vänner skona honom ej heller därför i hans frånvaro, men det är ursäktligt, om det varit för att göra hans älskarinna ett litet nöje, som hon dessutom skulle så rikt betala honom.”

Lätt (sen)

ansökning för knighthood
besök mig
af Sir Humphrey Davy

Med Davy förde Berzelius genom åren en envis dispyt angående klors (klorgasens) rätta natur. Denna gas hade som nämnts upptäckts av Scheele, men det var först Davy som insåg – omkring 1810 – klorgasens egenskap av grundämne. I denna diskussion vidhöll Berzelius i det längsta den föråldrade uppfattningen, att gasen egentligen var en oxid, dvs en förening mellan syre och något annat okänt grundämne.

Som den framstående mineralog han var, är det inte förvånande att Berzelius reseanteckningar är fulla av beskrifningar av berg, bergbestigningar och mineralogiska expeditioner. Under ett besök hos Goethe år 1822 kunde t ex Berzelius konstatera, att den berömda diktarens stora mineralsamling just inte hade något vetenskapligt värde. Följande stycke är karaktéristiskt:

”Efter frukosten gjorde vi ånyo en promenad till häst för att bese ett i England ganska märkvärdigt berg, kalladt Cheddar Cliffs, som ligger ungefär en fjärdingsväg från Shiphan. Detta berg, som hufvudsakligen består af en grå kalksten, har vid en af jordklotets större revolutioner spruckit längsefter midt itu och den ena halfvan störtat på sned in i en jordkavitet, som till större delen uppsväljt den, och hvarvid den blifvit sönderslagen i smärre stenar och klyfter; dess genomskärning har ungefär följande figur:

Den stupande vägen räcker ungefär en engelsk mil och utgör den skönaste och vildaste åsyn. Den blottade ytan af bergets kvarstående höll är bruten i tusende olika skepnader och öfverallt i springorna klädd med en skön vegetation och med murgårn, som klättrar sig upp öfverallt; hvarje liten krökning af den brådstupande ytan framställer en ny scen, och på flera ställen af berget äro djupa grottor, af hvilka en är bebodd af en vanskinnig kvinna, som tror sig vara ägarinna af detta stora slott och fordrar, att man skall kalla henne mylady."

BERZELIUS ANDRA ENGLANDSRESA

Berzelius andra englandsresa, som han skildrat i litterär form, företogs 21 juli till 23 augusti år 1818. Resan skall ha skett på läkarordination, då Berzelius vid denna tidpunkt led av överansträngning och – som han själv uppger – befann sig i allmänt dålig kondition till följd av bristande fysisk motion. Dagboken har följande njutbara upptakt och visar Berzelius som den drivne stilisten:

"London den 1 aug 1818

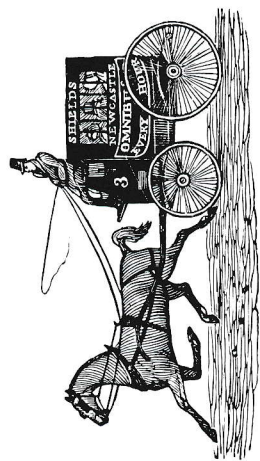
Jag var ännu icke fullt återställd, då jag lämnade Stockholm den 21 juli, och blef rent af illamående, då jag förnam, att min reskamrat, hindrad af ännu oafgjorda egna affärer, fattat det beslut att låta mig resa förut i dess resvagn för att begagna den uppbyggade skjutsen samt att själf komma efter i en liten trilla några timmar senare med hästar, dem jag skulle beställa. Jag tyckte i början, att han tagit ett underligt parti, men sedan jag öfverlagt alla omständigheter, fann jag, att det var det enda, som kunde tagas, då frågan alltid orubbligt förblef att hinna Göteborg innan fredagsmorgonen, emedan paketbåten, som redan väntat oss sedan onsdagen, då skulle afsejla (...)

Under det vagnen småningom rullade bort från Stockholm och minnet af dyrbara vänner, som jag lämnade bakom mig, blandade sig med föreställningen om öden, som kunde inträffa på en så lång resa, hvilken,

ehuru ej äfventyrlig, likväl var underkastad många ledsamma möjligheter, särdeles under den delen däraf, då vi skulle öfverlämna oss åt vattnets och luftens ynnest, begynte min ännu svaga mage att göra sig uppstudsigt och försatte mig i ett ganska lidande tillstånd. Man vet från Esops tid, till hvad grad magen är vår snart sagdt själfhärskares; men denna gången måste han gifva sig och det ända till den grad, att han på Lislena gästgifvaregård med beskedlig undergivenhet emottog en liten aftonmåltid af sådant, som gästgifvaremor kunde åstadkomma. Därefter insomnade jag ganska roligt i vagnen och väcktes, då skakningen i en hast ökades vid inträdet på Västerås stengata. Klockan var nu 3 på morgonen. Jag fann mig nu mera hvilad och frisk, än jag sedan den fatala frossans fördrifvande förut känt mig. Nu börjades en rannsaking af den vagn jag åkte uti, och där träffades då, jämte en ganska stor och väl inrättad matsäck, en series af fickor försedde med 4 but. porter, 2 but. matera, 2 but. portvin, 2 but. sauterne och slutligen 2 but. champagnevin. Därefter en ficka full af apelsiner, så att jag fann mig ganska väl omgifven. Vagnen gick oupphörligt mil i timmen och stundom mer, och för att ej fastna för betalning af väntepengar, som för 4 hästar blir drygt, måste de flesta målen inhämtas ur matsäckerna under farten, hvarefter den Lorentska portern icke förglömdes. Eftermiddagens värme väckte mitt begär på de sköna apelsinerna. Jag grepen af dem och fann den till storlek och smak alldeles öfverensstämmande med mitt behof att blifva angenämt och mycket läskad."

Den senare resedagboken ger öfver lag ett rikare intryck och Berzelius värld befolkas denna gång inte uteslutande av vetenskapsmän. Där finns många detaljer och iakttagelser av kulturhistoriskt intresse. Berzelius fick även bevittna ett för tiden framsynt vårdhem för mentalsjuka och efterblivna, vilket han skildrade i ett av resebrevet till hemlandet:

"Den 8 augusti besåg jag i gref Löwenh-

jelms sällskap därhuset Bethlehem, vanligen kalladt Bedlam och King's Bench, som svarar emot vår gäldstuga. Bedlam var nybyggd för tre år sedan och hade förut varit i en mycket rymligare byggnad vid Moorfield; nu ligger det i västra ändan af Southwark. Åtskilliga kväkares visiter på därhus och arrester i England hade för några år sedan gifvit anledning till åtal hos parlamentet öfver det sätt, hvarpå de olyckliga behandlades; en sträng revision skedde, många missbruk upptäcktes, och nya förbättringar infördes, som hedra ej endast England utan människosläktet och tidehvarvet. (...)

Det var rätt tillfredsställande att se, med hvad för en lydig och ödmjuk förtrohet många af därarne vände sig till styresmännen, då vi inkommo, och de flesta togo af sig hatten, en höflighet som engelsmän sällan göra åt andra än kungen. Den godhet, hvarmed han upptog deras ofta löjliga och galna insinuationer och hvarmed han gaf dem sina order, väckte hos mig för denne man en ganska stor vördnad. Jag har sett därhuset i Vadstena och Danviken innan den sista omskapningen, och jag ryser, då jag tänker på skillnaden i behandlingssätt. Man sade oss att i allmänhet 30 af 100 darrar, som inkomma, utgå botade. De obotliga, som äro förmögna, utfärdas åter till sina anhöriga, och de fattiga endast blifva kvar. I de obotligas rum voro flera personer, som i 8 till 12 år legat bundna under förra behandlingen och som nu ginga lösa. Sådana

af dem, som slita sönder sina sängkläder, få ligga i en halmsoffa, där halmen bytes om hvar dag."

BERZELIUS I FRANKRIKE

Låt oss avsluta denna citatkavalkad med följande djupt poetiska tidsbild från Berzelius vistelse i Frankrike:

Paris den 2 maj 1819

Den ljufvigaste sommar hvilas öfver Frankrike. Termometern är i skuggan 17 grader, syrenerna äro fullt utslagna till sista knoppen, tulpaner och narcisser begynna sluta sin blomning, vinrankan utvecklar sin bladknopp och växer ett par tum i dygnet, näktergalen och talltrasten höras ända in i de pariska trädgårdarna. Luften kareserar kinderna, då man går ut, den har någonting så rundt och mjukt och besvärar ändå ej ännu genom sin hetta. Så ofta vinden ej är i norr, äro aftarna lika varma som dagen, men så snart det går åt norden och svenska atmosfären närmar sig hit, blir det kallt och aftarna bitande. I förliden vecka hade vi nordanväder, det var kyligt, och många fruktade för natthfrost, men den kom ej. Det var just i rankans bladknoppning, en enda frostnatt hade då förstört millioner för Frankrike. (...)

Här är ingenting nytt i vetenskapligt hänseende, jag expektorerade mig så väl i mina sista bref till Sefström och till dig, att det nu är stopp för någon tid. – Nej, det är

sant, en ofantligt viktig nyhet är den, att Dulong funnit, att alla enkla gaser hafva samma egentliga värme och att alla fasta kroppar, hvilkas egentliga värme han kunnat utröna, hafva deras egentliga värme proportionellt emot deras kapacitet för syre; af dessa två satsar har han utöskt ett sätt att beräkna vikten af kropparnas atomer. Hans resultat stämma väl ej öfverens med mina, men det är intet bevis emot dem. Jag känner detta hittills endast genom en kort **aperçu** (kort framställning), som han för några dagar sedan uppläste i Institutet".

Den upptäckt Berzelius nämner gjordes af forskarna Dulong och Petit och kom att kallas för "regeln". Denna regel kan tecknas matematiskt med formeln

$$A=c \cdot M$$

där A är en konstant (ung 6,4), c är specifika värmen och M är atomvikten. Regeln gäller endast approximativt (och inte för de lätta grundämnena), men Berzelius insåg omedelbart dess stora betydelse. Den kom att spela

en viktig roll för 1800-talskemiernas ansträngningar att bestämma atomvikterna för de olika grundämnena men har numera endast vetenskapshistoriskt intresse.

Anmärkningar

Samtliga citat av Berzelius är hämtade ur Jac. Berzelius "Resanteckningar", H. G. Söderbaum, Stockholm 1903.

1. Erik Jorpes "Jöns Jacob Berzelius" Uppsala 1960.
2. Antoine Laurent Lavoisier (1743-94), "den moderna kemins fader". Utgav år 1789 i Paris en banbrytande avhandling, där bebyggelsen av exakta kvantitativa metoder inom kemien underströks. Som medlem av en skatte- och tullkommission under monarkin ställdes han under terrorn inför rätta, anklagades för att ha "hållt vatten på soldaternas tobak" och avrättades i giljotin.
3. Esop el. Aisopos, grekisk fabeldiktare, omk 500 f Kr.

Trägravvyerna på sidorna 46, 49 och 50 är av den engelske konstnären Thomas Bewick (1753-1828).

Från berättelsen Fången i Sala silvergruva ur Furstarna.

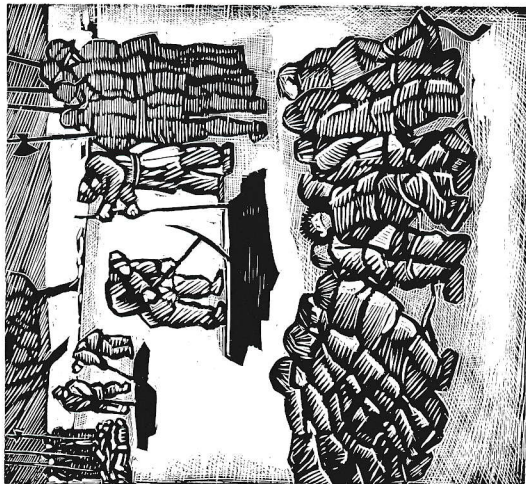
Två illustratörer

av Annelie Jordahl

■ Det ges tyvärr inte ut så många illustrerade skönlitterära böcker numera, och de få som kommer bedöms sällan utifrån bildkonstnärns insats. Här är en äldre och en yngre klassiker i nyutgåvor, illustrerade av två av våra främsta grafiska konstnärer.

Av en illustrerad bok kräver vi, att bilderna tillför boken något extra. Vi vill, att konstnären genom dem skall ge oss sin upplevelse av verket och av de enskilda personerna i det. Men vi vill inte, att hans uppfattning skall skilja sig alltför mycket från vår egen och absolut inte från författarens. När vi vänder blad, vill vi känna en ilning av spänning över vad som nu skall komma. Och när vi möter

bilden vill vi kunna säga, att just så där hade vi föreställt oss den personen och den händelsen. Ingenting i bilderna får bryta av alltför markant mot våra förväntningar, då blir bilderna osanna och oanvändbara för oss vid läsningen. Att illustrera ett skönlitterärt verk är därför ingen andrangsutgift för en konstnär, tvärtom. Det kräver inlevelse i texten och trohet mot författaren.

Från berättelsen Herr Karl av Södermanland ur *Furstarna*.

Tyvärr ger bokförlagen i Sverige numera inte ut så många illustrerade skönlitterära böcker. Förlagen skyller ifrån sig, och säger att det beror på de ökade kostnaderna vid en sådan utgivning. Honorar till illustratör, formgivare, bokbindare osv. Men kan detta vara den enda orsaken? Ligger det inte närmare till hands att förmoda, att det är den fruktade uteblivna lönsamheten vid försäljningen som avskräcker? Och är det då inte så, att många bokförlag under lång tid bundit ris åt egen rygg genom att förse publiken med dålig litteratur, typ Angeli-que-serien, men i påkostat utförande, där priset ändå kunnat hållas nere därför att upplagan varit så stor?

★

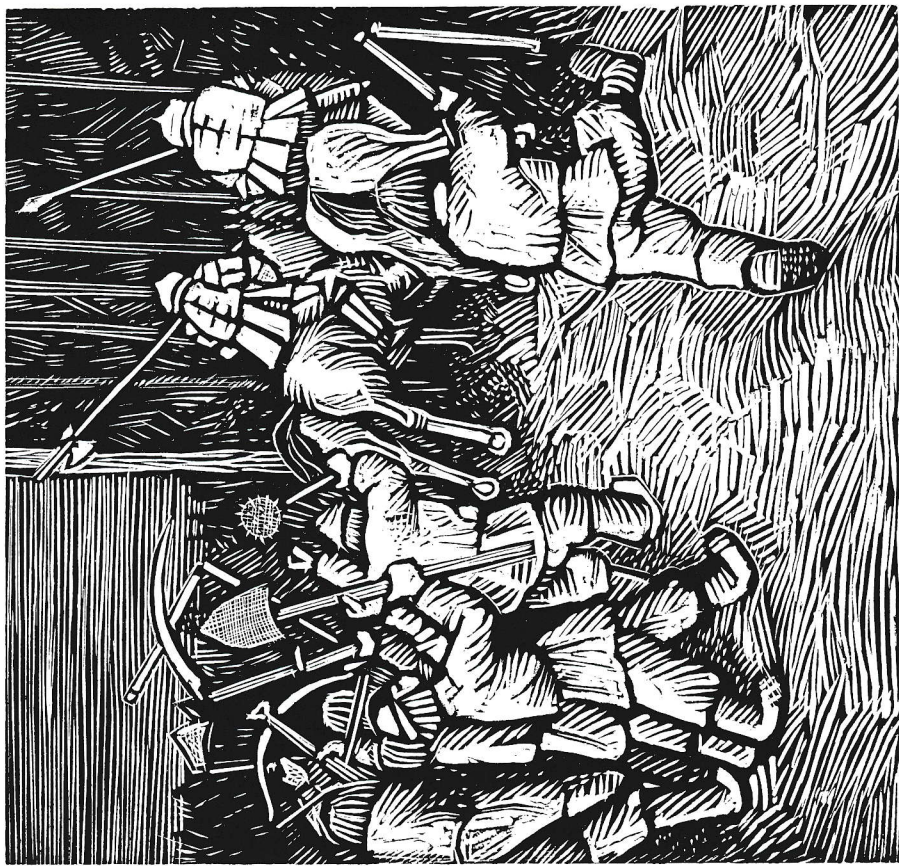
Ett välgörande undantag från regeln utgör bokförlaget Atlantis' utgivning. Förlaget är litet och ungt, men har ändå som målsättning att ge ut illustrerade skönlitterära verk. Förlaget säger sig annars frukta denna konststarts snara utdoende! Under 1979 har Atlantis därför givit ut fyra verk med originalillustrationer, två av dem dessutom med bibliofluga-er. En av de senare är *Furstarna* av Ivar Lo-Johansson, i nyttgåva och med trägravyrer av Sven Ljungberg, tryckta direkt från stockarna.

Ivar Lo-Johanssons berättelser handlar ju i mycket om kungars och andra herrars övergrepp mot folket, och det tycks mig som om Sven Ljungberg tagit detta som utgångspunkt vid sitt arbete med illustrationerna. Rakt och osentimentalt skildrar konstnären den tidens hårt arbetande bondebefolkning och dess ojämna kamp mot sina herrar.

Genom knappheten i teckningen och återhållsamheten med detaljer, lyckas Sven Ljungberg ge sina figurer en monumental resning. Många av bilderna är mycket starka, och det gör det svårt att välja ut en enda för exemplifiering. Bilderna till berättelsen *Fungen i Salla silvergruva* hör dock till de allra främsta, särskilt tänker jag på bilden av de tre gruvarbetarna, som på sina huvuden gemensamt bär kistan med sin döde kamrat. I sin enkla stramhet påminner mig den bilden om de mexikanska muralmålarna Siqueiros och Orozcos arbeten. En annan bild, den hör till berättelsen *Herr Karl av Södermanland*, som gör att man starkt förnimmar vanmakten hos det allmer underkuvade folket, är den där den finske överståthållaren Klas Fleming besegrat de upproriska bönderna i norra Finland, bundit samman och lagt dem på isen för att sedan dränka dem genom att stoppa ned dem i vakar!

Från berättelsen Erik XIV och stjärnorna ur *Furstarna*.

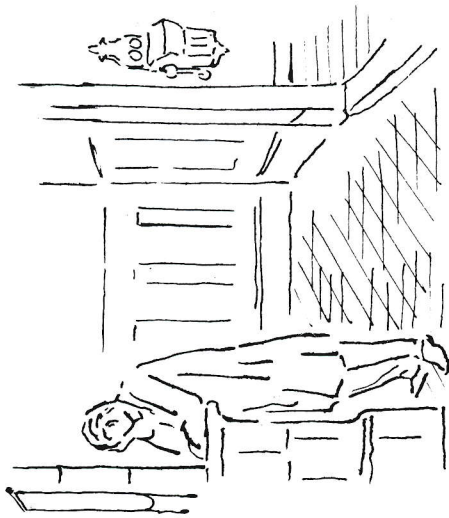

Från berättelsen Herr Karl av Södermanland ur *Furstarna*.

Om folket är anonymt skildrat är kungarna och herrarna återgivna med desto mer individuella särdrag. Renässansfursten i Erik XIV:s gestalt stiger fram ur boksidorna, med barett, pösjacka och långa hosor, och lite senare Friedrich av Homburg, eller *Fredrik med silverbenet* som han kallas i berättelsen med samma namn, skildrad mitt i stridsvimlet som på en gammaldags bataljmålning, med bredbrätt hatt, brösttharnesk och värja. Det är dräpliga porträtt, som inte lämnar mycket till

övers för kungasvärmeri och nationalromantik!

Flertalet bilder är i halv- eller trekvartsidesstorlek. Boken innehåller bara en enda helsidesbild. Men bilderna är utlagda så, att luft sparats ut ovanför eller under dem, så att de helt kommer till sin rätt. Boken är vackert bunden i klotband, bibliofluga-er häftad. Med tanke på bokens höga konstnärliga värde och på det gedigna hantverket i utförandet, är priset inte högt.

Från Ett halvt ark papper ur *Sagor*.

Torsten Billman som tecknare möter vi i den fina utgåvan av August Strindbergs *Sagor* i Atlantis klassikerserie. Dessa poetiska och lite drömspelsaktiga kortprosastycken, man tvekar att kalla dem sagor, tycks mig svåra att illustrera. De balanserar mellan dröm och verklighet, och alltför utarbetade bilder skulle lätt kunna bryta den stämningen.

Torsten Billman har löst problemet genom att bara antyda ett förhållande mellan bild och text. Det lämnar läsaren fri att utveckla sin egen föreställning, samtidigt som teckningarna, utan att vi märker det, hjälper oss att komma på rätt spår vid läsningen. Till synes anspårslösa rymmer nämligen dessa bilder mycken kraft och iakttagelseförmåga, och efterhand inser man, hur väl de enskilda teckningarna stämmer överens med sin sagas innehåll.

Flera av dem ger uttryck för mycket äkta strindbergskt svärmod, som t ex illustratio-

nerna till *Sjusovaren* och *Ett halvt ark papper*. Bilden till den senare sagan tecknar med några få men innehållsrika streck Stindberg i djupaste förtvivlan, kanske över brytningen med Harriet Bosse.

Andra bilder går tillbaka på Torsten Billmans erfarenheter som sjöman och arbetare, som de inledande bilderna till *Stora grusharpan*, *Lotsens vedermödor* och *När träsvälan kom i getapeln*. Bilden av det sjunkna fortepianot med ångbåten i fjärran till *Stora grusharpan* är mycket vacker, och fångar något av sagans surrealistiska övertoner. Livstidsfångaren i *När träsvälan kom i getapeln* har Billman avbildat som åldrad och bruten, resignerat lutad mot sin slägg. På andra sidan fjärden blånar Riddarholmen, och det är dit han längtar men inte kan nå.

Men de teckningar man kanske fastnar mest för, är några av de små slutvignetterna. Knappt mer än ett par centimeter höga är de verkliga mästerverk, flutna ur en stor tecknars penna och med förmåga att liva upp en hel boksida.

Torsten Billman började arbeta med illustrationerna till *Sagor* redan på 50-talet, utan att någon form av beställning förelåg. Den som något känner Billmans arbetssätt vet, att så har många av hans illustrerade verk kommit till, som ur en inre nödvändighet. Martinssons *Nomad*, Dostojevskis *Brott och straff*, Vercores *Havets tystnad*, Travens *Dödskeppet*.

Från *Gullhjärmarne* i *Älleberg* ur *Sagor*.

Från *Stora grusharpan* ur *Sagor*.

Den sistnämnda gavs ut av Atlantis 1978, men Billmans träsnitt hade legat färdiga ända sedan 50-talet.

Kanske har Torsten Billman ännu verk ligande som inte funnit förläggare? I sådana fall är det väl en försumlighet som det vore en ära att få rätta till för ett förlag med ambitioner.

Volymen *Sagor* är bunden i det marmorerade bokbindarpapper med blå grundton som Atlantis valt för sin klassikerserie, och på omslaget försedd med ett träsnitt i färg av Torsten Billman.

August Strindberg, SAGOR. Illustrerad med teckningar av Torsten Billman. Efterord: Görran Söderström. 144 s. Atlantis 1979. Pris: ca 57:–

ISBN 91-7486-081-X

Ivar Lo-Johansson. FURSTARNA. En krönika från Gustav Vasa till Karl XII. Med trägravvyer av Sven Ljungberg. 260 s. Atlantis 1979. Pris: ca 100:–. Bibliofilupplagan ca 480:–

ISBN 91-7486-112-3
ISBN 91-7486-114-X (bibliofilupplaga)

Arbetets idéhistoria

av Svante Svensson.

Tänk om Dagens Nyheters, Expressens och Aftonbladets kulturredaktörer hade minne! Då skulle man kanske komma ihåg tjugo- och trettioårsdebatten om Oswald Spenglers bok "Västerlandets undergång". Man skulle också komma ihåg vad bristen på moralisk hållning inför tidshändelserna då ledde till. Och läsarna skulle slippa sånt nyfnosk som t ex Tommy Hammarström nyligen publicerat under rubriken "Utvägar" i Expressen. (Högerhjärnan, vänsterhjärnan, de gamla egyptierna och andra forntida folk gick omkring och hallucinerade och var lyckliga, idag däremot "minns vi Paradiset med saknad" ...)

Man skulle kanske kunna skratta åt smörjan, men eftersom fnosket upprepas dagligen skapas småningom falskt medvetande hos stora skikt av tidningsläsare. För en kulturfantast är det nödvändigt att ha ett långt minne. En av de viktigaste slutsatserna av debatten på 30-talet är att även de mest uppenbart van-

sinniga idéer måste bemötas. Om de får upprepats kommer folk småningom tro att "det ligger väl någonting däruti ..."

Svamlät inte nytt

Till största delen är svamlät som sagt inte nytt. Däremot tror säkert de flesta svamlarna att deras artiklar drar fram alldeles särskilt friska idéer i ljuset. För en kulturfantast är det däremot nödvändigt att i detalj kunna spåra de egna och motståndarnas tankar i en historisk tradition. Och då visar det sig ofta att detta kan göras endast genom mycket mödosamt arbete, översättningsslit och plöjning av texter. Man måste skala fram diskussionerna genom historien för att förstå frågorna. I spalterna flödar ord som "demokrati", "folk", "människlighet", "humanism" etc. Och alla dessa begrepp har fått sin nuvarande betydelse genom de historiska strider som förts.

Dagens kulturfantast har djupa rötter i den stora radikala traditionen i västerländsk kultur. Men dessa rötter måste skalas fram.

Arne Helldén, vars bok "Traktat om Folket" anmälades i förra numret av FoN, har nu utkommit med en ny bok: "Arbete - ur arbetets idéhistoria". Det är både en djupt originell och samtidigt traditionell framställning. Originell är den verkligheten i det svenska kulturklimatet med dess säkra sinne för futiliteter, traditionell är den därför att den medvetet inordnar sig själv i en tradition.

En av den västerländska kulturens särmärken är ju att den bl a frambringat intellektuella som inte drar sig för att bokstavligen smutsa ner händerna för att söka fakta i naturen. Och denna inställning hänger samman med en för västerlandet speciell syn på *arbetet*. På DN:s kultursida ser man då och då spottloskor mot "Luthersk arbetsmoral". Och man bör enligt Helldén ta detta på allvar. I västerlandet under och efter medeltiden framväxer för första gången i historien ett borgerligt arbetsetos. Arbetet framträder som särskilt begrepp och dess samhälleliga värde erkänns. Ett av de finaste uttrycken för denna *borgerliga* syn återfinns hos 1700-talsmaterialisterna, uppsyningsfilosoferna. Marx övertar åtskilligt av deras tankegodsa.

Upprepar Platons ståndpunkter

I de antika slavsamhällena och under feodaltiden var arbetet föraktat. Bland de "högre" klasserna var naturligtvis föreställningen om att "naturen" (alltså inte bonden) producera de mycket gångbara. Det är oerhört roande och samtidigt befriande att kunna följa Helldén när han visar att nyfnosket, ekologister och andra mystiker är en sorts omedvetna (?) papegojor som upprepar Platons ståndpunkter från 300-talet före Kristus.

Arne Helldén har ännu en gång lyckats med konststycket att inom ett begränsat utrymme skriva idéhistoria som får läsaren att ta ställning. Platon görs inte till en historisk mumie, utan till en högst påtaglig fiende.

På ett år utges i Sverige ca 1 500 boktitlar.

Kanske är fem av dem läsvärda. Helldéns bok är en av dessa fem. Jag avslutar därför denna anmälan med ett citat:

"Arbetet blir hos ekologisterna med nödvändighet av dubiöst värde. Man kan tala om en ambivalens hos dem mellan olika ståndpunkter i relation till arbetets värde. Ibland framhåller de att människan måste lära sig att slita hårt med sina händer igen. Ibland kantraras deras ideal snarast åt "sysslolösheten" som det mer mänskliga förhållningssättet till livet överhuvudtaget. Efter som det just är det mänskliga arbetet, som ställt till så mycket trassel med naturen, får redan härigenom arbetet ett tvivelaktigt värde. Teknik och vetenskap är föremål för så illvilliga och heta attacker att det inte utan fog kan talas om teknikhat och vetenskapsfientlighet hos flertalet ekologister. Stundom kan dessa attacker ta sig uttryck i ren antiintellektualism. Materialismen (i filosofisk mening) är självfallet en viktig del i den radikala åskådningen. Och det är också idén om de materiella världens primat. I den ekologistiska förkunnelsen placeras de i skamvrån.

Hotet mot den radikala traditionen är alltså mycket tydligt artikulerat. Hotet gäller hela den demokratiska kulturen, dvs de ideologiska och sakliga sammanhang som konstituerar de moderna föreställningarna om folkets och arbetets storhet.

Det är inte bara den mänskliga miljön, som är hotad i vår tid. Det finns andra värden som är hotade. Årminstone en del av oss, som bekänner oss till den stora radikala traditionen i västerländsk kultur, kommer därför att framhärda med att vara ateister, materialister, utvecklingsoptimister, voltarianer eller marxister, anhängare av civilisationen, av det industriella systemet, av vetenskapen och den tekniska utvecklingen.

Svante Svensson

Arne Helldén. ARBETE. Ur arbetets idéhistoria. 192 s. Gidlunds 1979. Pris: ca 50:-

ISBN 91-7021-276-7

Josef Kjellgrens naturlyrik och kvinnogestalter

av Thomas Nydahl

■ Många av dikterna är förvisso berusande vackra, men de återkommer ständigt till den bistra verkligheten för de många, skriver Thomas Nydahl om Josef Kjellgrens naturlyrik. Han har också tittat på Kjellgrens kvinnogestalter.

I.

Josef Kjellgren – ett litterärt muskelknippe som dyrkas inom svensk vänster? Ja, det sägs så. Fast jag ju inte tror på det. Han är varken dyrkad eller muskelknippe – bara alldeles för lite uppmärksammad.

Josef Kjellgren – fabriker, lastrum, kamrat-skap mellan män? Jodå, men inte bara det.

Mycket av hans diktning uppehåller sig kring naturfenomen: Färger, lukter, ljus, skogars panorama, havets vilda lekar, eller fågel-livet en tyst sommarmorgon. Men om man av detta drar slutsatsen att Josef Kjellgren såg naturen som en människoslukande kraft (till-baka till naturlyriken!) går man vilse. Ty han sätter in naturupplevelsen i sitt rätta samman-hang, som en del av den sociala och biologiska helheten i människors värld.

Många av dikterna är förvisso nära nog be-
rusande vackra (på samma sätt som många av

hans kampdikter/fabriksskildringar är beru-sande vackra), men de återkommer ständigt till den bistra verkligheten för de många. Där blommor doftar som mest livsbejakande går Kjellgren förbi dem och fäster blicken på de sotiga, trötta arbetarna som kommer gående längs vägen:

*Blå älv
kastad i mjuka slingor mellan mörka grandungar
Över den gröna älvbanken en handfull hus strödda
vårslöst, osymmetriskt*

*I virrvarret
svart skorsten som sticker upp ett hotande finger
mot giftig isgrön himmel
Längre bort:
liv i baracklängorna:
bakom fönstren brinner bleka ljus som kastar
apelsingula klyftor ut i mörkret.
Män skyndar
hopkrupna, huttrande i den tidiga timmen*

Josef Kjellgren. Bild: Albert Bonniers förlag AB.

*i spridda flockar mot de mattröda tegelstens-
byggnaderna.*

*Långt inne i mörkret
slutes plötsligt morgonens tystnad sonder av
fabriksvisslans skri.*

(Ögonblick, ur Fyrsken)

Visst finns det mycket mörker i en sådan dikt. mycket ensamhet. Kjellgren gestaltar de känslor som kan koka över en tidig morgon på väg till fabriken, och då glömmet man lätt bort den vackra naturen. Människor ser bara virrvarr

och mörker, där också en påskilja just slagit ut och några svalor bygger bo!

Men det finns också i Kjellgrens diktning en stor skillnad på skildringen av naturupplevelsen på väg till fabriken, och den man får kastad mot sig som vore den ett frihetsrus efter arbetsdagens slut:

*Våra hårda händer håller ömt om dagglåpan
överfyllda skål,*

*våra förpinade, solliusskygga ögon
stirrar längtansfullt efter svanens vita flock
över blåa vatten.*

Ett ögonblick av lugn och ro för oss alla,
ett ögonblick av bräddad fullkomlighet –
vi andas in sommaren med öppna porer,
dess doft av mossor, muld och gräs.
(Sommarhelg)

För Josef Kjellgren finns det ingen antagonis-
tisk motsättning mellan arbetets hårda vardag
och de stora naturupplevelserna, de betingar
varandra, är delar av samma verklighet. Men
samtidigt är hans naturlyrik en maning till re-
volt mot miserabla arbetsvillkor. Med dikten
vill han lyfta in hela det glödande klotet solen i
smedjorna och fabrikena. Han markerar det
tydligast i dikten "Hängivet och ömt":

Hängivet och ömt
breder sommarmorgonen ut sitt blonda ljus
över utkanternas smutsiga sår,
över dalarna, över slätterna,
över flodens glittrande vatten.

Varje morgon stannar vi en stund
utanför verkstadsportarna.
Andas den friska luften djupt ner i våra lungor,
bräddar våra blickar med dagarnas skiftande spel.

Kanske någon av oss vill höja armarna
och i en hängiven minut omfamna allt som är.
Kanske någon av oss vill lägga handen
över sina skamma och trötta ögon
skamsat döljande blicken
för morgonljusets hårda smärta

Men vi står endast orörligt stumma några stora
sekunder;
ingen lyfter armarna mot sommarmorgnens strålade
överflöd,
ingen döljer sina ögon för det obarmhärtiga ljusets smärta.
I ett heligt ögonblick upplever vi något utanför oss själva.

Något som vi endast anar. Något som för alltid måste förbli
Tvekande står vi, en smutsig flock, dunkelt förnimmande.
Sedan går vi långsamt och undergivet in i verkstadens dags-
länga skymning.

Arbetarkollektivet får här med sina drömmar
gestaltade konturer. Kjellgren placerar med
kraft i sin klass' förhållanden till njutning.
glädjeämnen och liknande värdeladdade be-
grepp. Tvärt och brutalt bryts de: "sedan går
vi långsamt och undergivet in i verkstadens
dagslänga skymning".

Det finns en dikt i Kjellgrens rika produk-
tion som, mer än någon annan, för mig står
som en slags programförklaring i kampen för
en ny syn i naturdiktningen. Den ingick i sam-
lingen Occident från 1933, och heter Esteti-

cism. Inledningsraderna i denna dikt står idag
som en skriande anklagelse mot dem som må-
hända menar att den enda lösningen på natur-
katastrofer skapade av människan (jag tänker
då på ting som oljeutsläpp till havs, blyförgift-
ningen av stadsmiljöerna o dyl) är att blunda
och fly in i drömmar om något som ibland
kallas "örörd natur". Kjellgren menar nog
inte att flykten in i det vackra är en "lösning",
men han menar samtidigt att "flykten", upp-
skattningen av det sköna är förborgad också
för den människa som av sociala skäl tvingas
leva intimt samman med smutsen och eländet.
Så kunde det låta:

Jordens skönhet är icke förborgad för oss!
Även fabriksarbetaren i ollig overall
kan betagen lyssna till vindens sång i gräset.

Också havsproletären kan i en öppen minut
i vila vid relingen
se en glimt av havets storhet!

Här summerar han på ett märkligt sätt det
redan skrivna, men tar samtidigt ett avstamp
inför det ännu oskrivna.

Josef Kjellgren gick inte drömmande över
blomsterfälten. Han förespråkade därmed i
sin dikt aldrig en flykt undan verkligheten, hur
dyster den än kunde te sig. Kampen stod om
arbetarens människovärde: Skapa tillvaron
fröjdefull bland maskinerna, bland alla levan-
de människor! utropade han samma år i dikten
Appell, och markerade än en gång sin grund-
syn; Man skulle inte blunda för de verkliga
problemen, för de usla arbetsmiljöerna, den
nedbrytande heten eller ens maskinbullret.
Naturens skönhet skulle in i fabriken!

II.

En av Josef Kjellgrens numera välkända kolle-
gor från Fem Unga, Artur Lundkvist, mynta-
de en gång tesen "kärlekslivet har alltmör
kommit att bli den enda gemenskapen".

Denna tes verkar vara Kjellgren mycket
främmande; erotisk samhörighet mellan man
och kvinna har i vart fall satt mycket få spår i
hans diktning. Förvisso finns det där en stark
kärleksförklaring, men den spinner ofta på te-

mat "Kamratskap mellan män", men också
kärlek till arbetet och kamraterna i livet. En-
dast undantagsvis skymtar kvinnan förbi.

I dikten Förstadsminne, ur samlingen Occi-
dent, tecknar han ett varmt, och faktiskt starkt
sensuellt färgat porträtt av en ung kvinna på
fabriken:

Du och april är ett,
april med sina mjuka skymningstimmar –

Varje kväll möter jag dig vid den mörka porten
och vi vandrar sida vid sida in i den dunkla stadsparken.
Träden hade ännu ej fått några löv,
de stod där knotiga, svarta och grå.
Minns du deras magra skuggor,
och minns du fabriken mörka siluett bakom deras genom-
skinliga kronor?

Denna fabrik: mitt största offer var du!

I massan, som vältrade förbi tidskontrollen
minns jag ännu ditt friska ansikte
Jag minns våra hemlösa vandringar i stadsparken,
då det svaga försommarskuggorna föll sakta runt omkring oss.
Och när du i någon skam och undångömd vrä
bytte upp dina armar och pressade dina unga bröst mot mig,
kände jag doften av regn från din hy,
från ditt hår, dina händer och ansikte –
och du blev ett med försommarskuggornas varma, mjuka
innerlighet.

Men bakom oss och vår unga lycka,
bakom trädkronornas glesa galler,
låg fabriken i mörk siluett och vakade, vakade
och väntade –

Maskinhallarnas olja och damm
glömmer jag för doften av regn från dina händer.

I just detta förstadsminne tecknar Josef Kjell-
gren en vacker och öm bild av kvinnan han
älskat. Han delar sin vardag i kamp med hen-
ne. Men denna kvinnosyn slår ibland över i en
märkligt konservativ kvinnosyn som jag ofta
mött i sjuttioalets storindustrier: Kvinnan
som den späda varelsen som mot damm och olja
måste skyddas. I prosadikten Fabrik tränger
just denna syn igenom. Han menade att fab-
riksmiljöerna är så nedbrytande att kvinnorna
borde stanna hemma, och inte skada sina mju-
ka, bleka ansikten och klena bröst. Fabriks-
jobben ska de starka männen ha!

"Varje morgon står jag här vid min plats
och ser henne komma till fabriken och sät-

ta sig vid sin maskin. Hennes bleka ansik-
te, hennes tunna skuldror, hennes klena
bröst; å, allt detta är så överklätt här mitt i
dammet och smutsen. Man vill inte sätta
en sådan varelse som hon i samband med
en kvav oljestinkande fabrikslokal. Det är
mord! Här skall det finnas män. Starka
män vilka har kraft att segra och samtidigt
ge sitt blod åt hungriga maskiner."

Så kunde ett kamratskap mellan män tidvis te
sig. Trots att Kjellgren såg kamraterna insjuk-
na, ja rent av dö i de usla arbetsmiljöerna var
de starka nog att "ge av sitt blod åt hungriga
maskiner", medan kvinnan nog borde stanna i
solen.

I en prosadikt från 1931 drömmer han en
annan kvinnodröm. Den handlar om modern.
Här formar han kvinnan till en arbetets hjälpin-
na. Hon är stark och vägledande, hon kan ge
tröst i svåra stunder. Hon var kvinnan som
plötsligt stod i dörren efter skräckens och fa-
sans höststorm med kläderna fyllda av "glim-
mande tusen fiskfäll som silver i det svaga
skenet från elden / Med henne in i rummet kom
len svepande doft av hav och sätta, som låt oss
ana öde vidder där bakom dej i natten?"

Om man avslutningsvis nämner prosadikten
Händelser tror jag att man ger en bra och
heltäckande bild av kvinnan i Josef Kjellgrens
diktning. Här snuddar han vid den tendens
som Lundkvist talat om. Kjellgren är till sjöss,
förmodligen som eldare, då båten han arbetar
på, en kväll får besök i hamn av spanska pro-
stituerade.

"De var lockande svarta med röda munnar
och blixtrande vita tänder. Men vi måste
visa bort dem. Det var svårt. Vi frös då vi
tog dem i armarna och pekade upp mot
däck samtidigt som vi energiskt skakade på
huvudet. Värmen från deras kroppar
strömmade ut genom det tunna klännings-
tyget. Blod mot blod och begäret slog sina
bojor hårt om oss –"

"För ett ögonblick ändock en osynlig eld
uppgick i den mörka skansen. Det blev varmt
och ljus där. Könet hade kommit vår länga
längtan till mötes."

BOKANMÄLNINGAR

Skönlitteratur

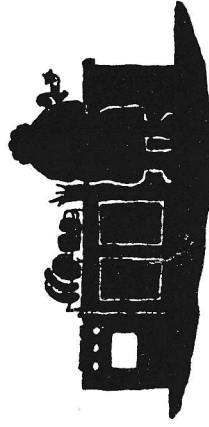
Tjingiz Ajmatov. MODER JORD. Övers. Lars Erik Blomqvist. 159 s. Gidlunds 1979. Pris: ca 61:–

ISBN 91-7021-284-8

Kolchosarbeterskan Tolgonaj berättar om sin möda och omsorg under andra världskriget. Männan har mobiliserats och kvar i den lilla byn finns bara kvinnor och barn. Under Tolgonajs ledning tar kvinnorna itu med de tunga sysslorna, de skördar och plöjer, sköter dragdjur och ser till plogar.

Hela berättelsen är ett samtal som Tolgonaj för med Moder Jord, hon repeterar en skildring av sitt liv som hon känner sig tvungen att delge en föräldralös pojke. Dialogen mellan Tolgonaj och jorden kan ibland bli lite väl patetisk, ibland rent löjlig, vilket försvårar läsarens närmande till fiktionen. Utan att vara någon av Ajmatovs märkvärdigare böcker kan denna roman ändå berätta om kolchoskvinnornas gemenskap och mödosamma slit under hårda villkor i krigets svarta skugga. En lättläst och okomplicerad bok.

Mats Hansson

Ill.:Kaj Stuart-Beck

Ove Allansson. CONTAINERBRÖDERNA. 252 s. Rabén & Sjögren 1979. Pris: ca 66:–

ISBN 91-29-53942-0

Allansson debuterade 1967 och kom i höstas ut med sin tolfte bok. Hans produktivitet är stor, men de senaste romanerna har också haft drag av rastlöshet och bristande tålmod. Allansson är en arbetarförfattare som skriver inifrån sin egen klass. Han har varit en av mina lärare och jag ställer därför särskilt stora krav. "Containerbröderna" ger oss containersjöfartens historia och mycket därtill. Här varvas skräck och ömsinta porträtt med fakta och politiska inslag. Det går fort, ibland för fort. Det är som om Allansson försökt pressa ner sitt väldiga stoff i en för liten förpackning och tröttnat någonstans mitt i. "Containerbröderna" är naturligtvis mera läsvärd än exempelvis Ulf Lundells senaste bok, men jag väntar fortfarande på mästarprovet: Romanen där Allansson tar sig tid att hantera sin brådska och sitt stoff.

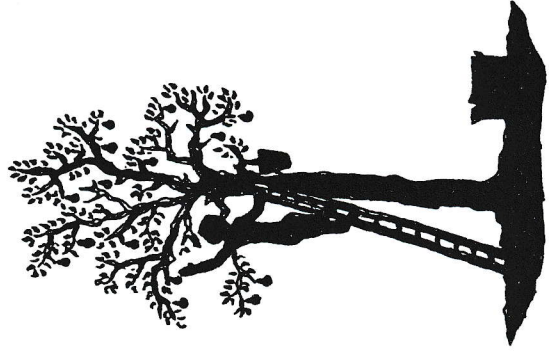
Jan Fogelbäck

Lars Andersson. SNÖLJUS. 346 s. Norstedts 1979. Pris: ca 77:–

ISBN 91-1-791342-X

Lars Andersson blev nära nog geniförklarad för denna roman. Sådant kan vara skadligt för en författare i utveckling, men Andersson själv tyckte sansad i intervjuer och kommentarer. Han kommer säkert igen med bättre böcker. "Snöljus" är ojämn som roman. Den bländar och tröttnar ut. Läsfrukterna och psykologiskunskaperna imponerar, liksom det eleganta kastandet mellan människor, tider och platser. Historieläraren Per Ivar Marklund tar en resa till Norrland som utgångspunkten för en djupare undersökning av sitt liv. Hans dotter gör märkliga upptäckter i Uppsala. De är huvudpersoner och kommer till insikt om ett Sverige på väg utför. Samhällskritiken är omfattande, men ostrukturerad och diffus. Författarens hoppande mellan olika tuvor och åsikter irriterar. Jag vet inte mycket om Anderssons politiska mod och personliga livserfarenheter efter att ha lagt ifrån mig "Snöljus".

Jan Fogelbäck

BERÄTTELSE FRÅN TRÄSKMAR-KERNA. Del I. Den törstige munken och hans dryckesbröder. Övers. och förord av Göran Malmqvist. 347 s. Forum 1976. Pris: ca 80:–

ISBN 91-37-06216-6

Del II. Tigerdödaren Wu Song och hans vapenbröder. 399 s. Forum 1977. Pris: ca 80:–

ISBN 91-37-06630-7

Del III. Den svarta virvelvinden och hans kumpaner. 391 s. Forum 1978. Pris: ca 80:–

ISBN 91-37-06952-7

Del IV. Hjältarna på berget Liang. 392 s. Forum 1979. Pris: ca 80:–

ISBN 91-37-07171-8

Göran Malmqvist har med översättningen av den kinesiska klassikern "Berättelser från träskmarkerna" genomfört ett verkligt kraftprov. I fyra volymer på närmare fyra hundra sidor vardera har han återgivit de mustiga berättelserna om rövarena och upprorsmännen som samlades på berget Liang i 1100-talets Kina för att göra slut på den korrumperade ämbetsmannastokratis förtryck och misshushållning av landet. Läsaren får följa med de enskilda hjältarnas bravader på vinstugor och vårdshus, hur förvecklingar med baksluga myndighetspersoner och illistiga länsmän leder till både slagsmål och blodvite och hur de till slut ansluter sig till upprorsmännen i bergen. Med dessa böcker har ytterligare en rik och frodig berättartradition gjorts tillgänglig för den svenska läsekretsen.

Lasse Sjöquist

Håkan Boström. ANNEXET. Epitafium. 225 s. Rabén & Sjögren 1979. Pris: ca 62:– ISBN 91-29-537827

En patient på ett mentalsjukhus. Annexet, skållas och dör. Ett biträde får schavotttera i lokalpressen och blir avskedad. En ung man med journalistdrömmar vill skriva sanningen – om de bakomliggande orsakerna till olyckan och om förhållandena i övrigt i den lilla staden i 30-talets Sverige. Han kommer då på kollisionkurs med stadens starke man och med den anpassliga tidningsredaktionen och tvingas till ett "hederligt" arbete, till familjens glädje.

Diskussionen om pressens uppgift och villkor blir en viktig del i romanen, där personerna sällan får liv och där storn drar åt olika håll. Stilen pendlar från naturalistisk uppräknings och dråpliga uttryck till lyrisk-psykologiska avsnitt med avbrutna meningar.

Marie-Louise Persson

Anders Ehnmark, Per Olov Enquist. MANNEN PÅ TROTTOAREN. 149 s. Norstedts 1979. Pris: ca 55:– ISBN 91-1-791381-0

Sommaren 1904 utsattes Tsarrysslands dåvarande inrikesminister, doktor Plehve, för ett terrordåd. Han sprängdes i luften av en bomb på öppen gata i Sankt Petersburg. Attentatsmannen var en ung student vid namn Jegor Sasonov.

Denna historiska händelse bildar utgångspunkt för pjäsen "Mannen på trottoaren", som även föreligger som bok.

Varför blev Sasonov terrorist? Författaren låter svaret växa fram under förhör med Sasonovs kamrater. Men kamraterna i pjäsen är inte ryssar, utan svenskar, som lever i dagens Sverige. Det är t ex byråchefer i socialdepartementet Wieslander, UD-tjänstemannen Eklält och chefsingenjören Argeus på SAAB. Alla tillhörde de "väns-tern" på 60- och 70-talet. Förhören är drö-pande roliga och avslöjar en kärhusocku-perande, almräddande vänster som inte ha-de mycket till övers för demokratin; men vad värre är – *inte har det idag heller!*

Pär Gustafsson

Kenne Fant. ASKBERGET. 268 s. Nors-tedts 1979. Pris: ca 95:– ISBN 91-1-791572-4

"Askberget" är Fants tredje roman med motiv från 1930-talets Sverige och makt-spelet bland finansfurstar och toppolitiker. Denna gång är en finansfurst, åtföljd av sin sonson, portalgestalt. Förebilder verkar författaren ha funnit bland Wallenber-garna. Tolvråingen får följa sin farfar under en dag fylld av möten och hägkomster. Året är 1934, två år efter Kreugerkraschen.

Med en torr, knapp och distinkt prosa målar Fant upp ett scenario och låter sina figurer agera. Det är inte i första hand en roman utan ett försök att skildra makt, maktens män och hur de uppföstras de ef-terföljande generationerna av maktens män. Den isolering och ödslighet som häf-tar vid ett sådant liv skisseras övertygande. Boken är abstrakt men intressant.

Staffan Glassel

Linnea Fjällstedt. BEFRIElsen. 278 s. LT 1979. Pris: ca 83:– ISBN 91-36-01452-4

I Linnea Fjällstedts senaste bok "Be-frielsen", fristående fortsättning på "Öde-slotten", får man följa Kristina från nybyg-get Stenbäck i hennes fortsatta kamp. Hon är nu änka med sex barn och har fattig och skuldssatt tvingats flytta från Stenbäck för att tjäna som fattighjon. Flera av barnen är utackorderade. Kristinas dröm är att åter-vända till Stenbäck tillsammans med bar-nen. Boken handlar om hennes kamp för att förverkliga denna dröm.

Boken är en strålände folklivsskildring som med inlevelse och sakkunskap skildrar nybyggarnas omänskligt hårda villkor. Be-rättelsen är buren av ett djupt och äkta socialt patos i lägmåld ton.

En värdefull dokumentär skildring och en spännande och välskriven bok.

Monica Eriksson

Hissmofors Skrivarverkstad, HISSMO-FORS LEVER. Redaktör Peter Mosskin. 233 s. Författarförlaget 1979. Pris: ca 50:– ISBN 91-7054-307-0

Hissmofors, ett litet nedläggningsdrabbat brukssamhälle i Jämtland. Massafabriken slog igen 1979. Hotet hänger tungt över sågen. Hissmofors Skrivarverkstad – en grupp människor från fabriken och bruks-samhället som tillsammans med författaren Peter Mosskin och Pappers avdelning 25 tagit itu med att skildra Hissmofors historia ur folkets perspektiv.

Mängder av enskild och kollektivt skriv-na bidrag; berättelser, bilder, intervjuer, faktakapital, vitsar och dikter. Kvaliteten på bidragen är hög och jämn. Trots att så många medverkat och att boken belyser nästan alla tänkbara, och ibland otänkbara, sidor av Hissmofors historia så fungerar boken som en helhet. Föredömlig redige-ring. Boken ingår i serien LIV I SVERIGE.

Håkan Stolfjer

Einar Håkansson. DE FEGA FÖRTRYCK-TA. Artiklar och noveller. Urval och efterord av Per Holmer. 104 s. Federativ, Stockholm 1979. Pris: ca 34:– ISBN 91-85016-54-3

Typografen Einar Håkansson var född 1883 och började skriva i Brand 1902. Med honom förlorade vi troligen en betydande proletärför-fattare. Han dog i tbc 1907, endast 24 år gam-mal.

Per Homer lyckas i denna lilla bok visa upp många sidor av honom: novellist, satiriker, agitator och folkbildare i en vis kamp mot kapi-talism, militarism och religion. (De som läst novellen "Herrens heliga nattvard" sände nog inte sina barn att konfirmeras!)

Einar Håkansson's texter är fortfarande bå-de roande och nyttiga. De ger en aning om vad den svenska arbetarkulturen kunde ha utveck-lats till, om den tagits tillvara av en kämpande arbetarrörelse.

Sven Wernström

Erik Johansson. POJKEN PÅ LANDSVÄ-GEN. 138 s. Zindermans 1979. Pris: ca 53:– ISBN 91-528-0301-5

I denna självbiografiska roman berättar Erik Johansson om hur han lämnar statarhemmet och blir luffare och tillfällighetsarbetare i 30-talets Sverige. När han inte är arbetslös och på vandring sysselsätter han sig som dräng, skogsarbetare, folkhögskolelev samt som kökspojke både till lands och till sjöss. Vi får följa Eriks sexuella utveckling. Författaren re-dogör frikostigt men ytligt för sina sexuella upplevelser.

Erik Johansson är en autodiakt (självlärd) och han berättar här på en enkel, säker prosa om sina "universitet". Det är berättelsen om egensinnig, kunskapsörstande och filoso-fiskt lagd pojkes mödosamma utveckling från statargrabb till den udda arbetare som förfat-taren skildrat i sina tidigare romaner.

Håkan Stolfjer

Mona Kalin. KÄRASTE SYSTER MIN. 214 s. ALBA 1979. Pris: ca 60:–

ISBN 91-7458-242-9

Denna roman är en fristående fortsättning på Kalins fina debutroman "Livet är härligt" som utkom 1978. Kalin skildrade där en familj i ett värmiländskt brukssamhälle och den solidaritet som bär familjen genom vardagen trots skavanker och motgångar. Tiden är 1920-talet.

I "Käraste syster min" berättar Kalin om den vidskepliga Helga Mickelsson och hennes svåra äktenskap, om Helgas önskan att helst få stanna kvar hemma under systern Dagmars beskydd.

Jag är mycket imponerad över Mona Kalins båda böcker och hoppas att hon skriver fler lika roliga och atmosfärrika berättelser.

Matz Davidsson

Sara Lidman. VREDENS BARN. 326 s. Bonniers 1979. Pris: ca 95:–

ISBN 91-0-043655-0

"Vredens barn" är andra delen i Sara Lidmans trilogi om en socken i Västerbotten. Storsvågaren, nödären, ligger bakom som ett hot och skogsjordbruket ger inte något överflöd. Långt borta i Stockholm finns överheten, som säkert skulle besluta om järnvägens sträckning hit upp om de bara visste vilken betydelse detta skulle ha för byn. Genom hela romanen skriver huvudpersonen Didrik på detta brev som skall förklara allt för makten och öppna vägen till inlandets skog och rikedomar.

Människorna i socknen lever i en säregen närhet till varandras vrede, längtan och ursinne. Bibelsn värld är nära och hemtam, långt mindre svärbegränsad än överhetens.

Boken är skriven på dialekt och detta gör språket oerhört uttrycksfullt och mycket vackert, om än ibland något svårt att förstå.

Åsa Olofsson

Ivar Lo-Johansson. ASFALT. 464 s. Bonniers 1979. Pris: ca 100:–

ISBN 91-0-044111-2

Att med 100 ord beskriva storheten i Ivar Lo-Johanssons memoarer är i det närmaste omöjligt. Den yttre ramen kan dock anges:

Författaren berättar om sina första stockholmsår med arbete bl a på en patentbyrå och i ett stenhuggeri. Från vandringsåren under 20-talet, tiden som konststenhuggare i franska Rouen och i de engelska koldistriktens återvändar han till huvudstadens asfalt. Han upplever en intensiv kärlekshistoria, om vilken han skriver sin första roman.

Mycket av innehållet i memoarerna är känt genom tidigare böcker. Men detta förändrar inte bilden av Ivar Lo, snarare kompletterar det den. Summa: det är en läsoplevelse, åstadkommen av en av de sista och främsta ur en märklig berättargeneration.

Britta-Lena Jansson

Thomas Nydahl. MEN TYSTNADEN VAR LÖGN. Dikter om Albanien. 28 s. Eget förlag 1979. Distribueras direkt genom författaren under adress Delsjöгатan 8, 217 65 Malmö. Pris: ca 15:–

ISBN 91-7260-343-7

I detta häfte skildrar Thomas Nydahl i poesins form sina intryck av Albanien. Nydahls ungdom är besvärande, både i dikt och tanke. Han blir svulstig. Det är händer om verktyg. Stolta blickar. Underverk som byggs. Det är mystik, överklighet.

När han sedan återger vad en kinesisk regeringsledamot sagt om konkurrensens funktion för att få fram bättre produkter, en föga uppseendeväckande tanke, reagerar han en spannkassa verkligheten som finge han en spannkallt vatten över huvudet. Kineserna är bara krämare!

Om Nydahl lät bli att mystifiera verkligheten och istället talade om vad underverken består av, vad materiell välfärd betyder för att emancipera människan så tror jag mycket av svärmerierna skulle tvingas ge vika för en mer konkret analys av den albanska verkligheten.

Lasse Sjöquist

Leif G W Persson. PROFITÖRERNA. En polisroman. 319 s. Norstedts 1979. Pris: ca 95:–

ISBN 91-1-792392-1

"Profitörerna" är en dokumentär polisroman. Kriminologen Persson låter oss följa några polismän vid stockholmskriminalen i deras arbete med två brott: dels mordet på en prostituerad i september 1978, dels avslöjande den sk "Bordellkungen" samma år.

Faktaunderlaget har Persson hämtat från polisens egna handlingar, som han fritt fått disponera, samt från intervjuer med polismän och prostituerade. Av detta har han åstadkommit en spännande roman, som dessutom ger inträngande bilder av polisarbetet, prostitutionen och den svarta hyres- och fastighetsmarknaden.

Tyvärr har Persson låtit sig fascineras av sina upptäckter, vilket gjort att han inte lyckats skaffa nödvändig distans. Därför präglas t ex bilden av de prostituerades situation mer av naturalism och spontan fascination, än av realism och politisk klarsyn.

Pär Gustafsson

Leonardo Sciascia. CANDIDO ELLER EN DRÖM PÅ SICILIEN. Övers. Sören Johansson. 181 s. Norstedts 1979 (Panterserien). Pris: ca 58:–

ISBN 91-1-791171-0

En parafras på Voltaire's satiriska roman

"Candide" av en betydande italiensk författare. Den har inte samma höga tempo i handlingen, men är intellektuellt stimulerande och mångbottnad, med central idédebatt i en lätt ironisk stil.

Candidos olyckor är mindre gruvliga än förebildens, han blir utstött ur kommunistpartiet och mister sina jordagods då han inte vill spela med i maffians spel, och hamnar i Paris för att "odla sin trädgård" som verkstadsarbetare. Han blev tidigt föräldralös och får symbolisera hela Europas ungdom, som övergivits av sina ideologiska fadersfigurer. "Bara tyskarna har en far, även om det är en väl-nad". Kommunistpartiet står i Sovjets skugga, och har blivit en institution liksom den katolska kyrkan, som Voltaire bekämpade. Kanske är hans skepticism den enda säkra livshållningen i en tung tid?

Göran Bäärnhielm

Isaac Bashevis Singer. TOKEN GIMPEL. Övers. Mårten Edlund. 288 s. Brombergs 1979. Pris: ca 75:–

ISBN 91-85342-80-7

Isaac Bashevis Singer. DEN KORTA FREDAGEN. Övers. Mårten Edlund. 368 s. Brombergs 1979. Pris: ca 75:–

ISBN 91-85342-82-3

Brombergs fortsätter att i snabb takt ge ut Nobelpristagare Singers böcker. "Token Gimpel" och "Den korta fredagen" är två novellsamlingar med de mest fantastiska och fantasifyllda berättelser om vad som kunde förekomma i judiskt liv i Polen för kanske femtio år sedan. Vi lär känna stackars Gimpel, som alltid blir lurad. Den fine herr från Kraków ställer till bal och visar sig vara Den Onde själv. En novell bygger på en folksaga om Pelte Hustrudödaren. En annan handlar om hur Taibele varje onsdag- och sabbatsafton älskar med en demon, som egentligen är den fattige hjälpläraren Alchonon.

Det här är lättlästa och underhållande böcker i folksagens tradition.

Lennart Ilke

Aino Trosell. HJÄRTSTOCKEN. 198 s. Ordfront 1979. Pris: ca 78:–

ISBN 91-7324-124-5

Aino Trosell gjorde för ett par år sedan en mycket lyckad och övertygande debut med romanen "Socialsvängen".

Hennes andra roman föreligger nu. "Hjärtstocken" är en kollektivskildring från ett av Göteborgs krisdrabbade varv i slutet av 1970-talet. I förgrunden står tre kvinnliga svetsare, en gång de synliga vittnesbörden om varvets vidsynta jämlikhetssträvanden – nu bara några arbetare i mängden av avskedshotade.

Det är slående med vilken säkerhet Trosell berättar om arbetet på varvet. Hon skriver med en härlig spänst, en stor portion humor och en god blick för vardagens väsentligheter.

Mats Davidsson

Mario Vargas Llosa. DET GRÖNA Huset. Övers. Jens Nordenhök. 344 s. Norstedts 1979 (Panterserien). Pris: ca 72:–

ISBN 91-1-791021-8

Nu, femton år senare än originalet, har åttioåriga den svenska översättningen av den första "totala" romanen kommit, skriven av en då blott tjugonioårig Vargas Llosa.

Romanen skildrar måsterligt olika tillvarseformer i norra Peru. Djupt inne i Amazonas flodvärld färdas den illegale gummihandlaren Fushia, jagad av halvskum militär och svårt plågad av spetälska. Hundra min västerut sitter den olycklige harpospelaren don Anselmo och underhåller gästerna på bordellen Det gröna huset. Infödningsslickan Bonifacia sparkas ut från ett nunnekloster i djungeln och hamnar till slut på samma bordell.

Anna Westberg. GYLLENE RÖDA ÄPPLEN. 274 s. Författarförlaget 1979. Pris: ca 64:–

ISBN 91-7054-302-X

I denna fortsättning på "Paradisets döttrar" (1978) får vi följa Ines och Salmi till arbete på stadshotellet med den jargong, det förtryck och den fackliga passivitet som härskar där.

Styrkan i romanen är skildringen av de båda huvudpersonernas utveckling och deras vänskap. Salmi är full av sorg och förtvivlan, kraft och ömhet. Ines är mjukare men också hon märkt av sitt ursprung. Båda slåss för att inte stelnas i likgiltighet, inte knäckas.

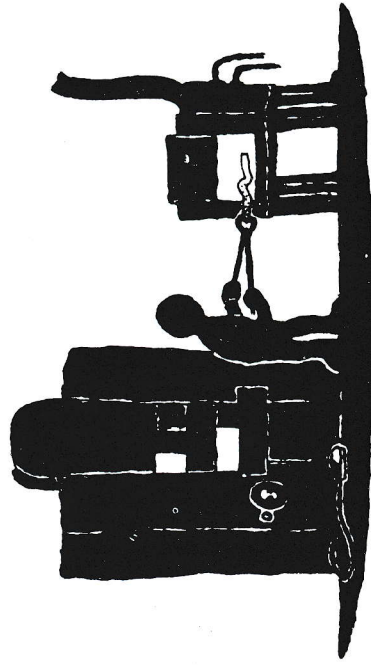
Retsamt ofta har Westberg slarvat – hur kan t ex bibliotekets uppslagsböcker placeras på en avdelning Hoge? Men som helhet är boken en god företrädare för en *verklig* kvinnollitteratur.

Britta-Lena Jansson

Christa Wolf. BARNDOMSMÖNSTER. Övers. Margaretha Holmqvist. 349 s. Norstedts (Panterserien) 1979. Pris: ca 72:–

ISBN 91-1-791181-8

I denna självbiografiska roman beskriver den östtyska författarinnan (född 1929) sin uppväxttid under Tredje Riket och de första efterkrigsåren. Beskriver är inte rätta ordet: hon försöker minnas och rekonstruera det som barnet Nelly upplevde, kände, iakttog – en minnets "sicksackkurs", där samtiden (Vietnamkriget, Chilekuppen) spelar en viktig roll som parallell. Romanen blir följdriktigt

både komplicerad och ofullständig. Christa Wolf återskapar glimtar av en vardag (t ex skolan, Hitlerjugend, propagandans påverkan, det "obegripliga" sammanbrottet, flykten), i vilken en skrämmande aningslöshet blandades med opportunism, rädsla och förträngning, både hos Nelly och omgivningen. Författarinnan formulerar sig ibland kanske alltför försiktigt, men lyckas övertygande förmedla en bild av "den alldagliga fascismen". Det ger denna intensiva bok exemplarisk aktualitet.

Martin Grass

Eric Åkerlund. FÖR ATT INTE ENS JAG KAN ENA MIG. Dikter. 60 s. Bonniers 1979. Pris: ca 35:–

ISBN 91-0-044215-1

I Eric Åkerlunds nya diktsamling finns en ironisk ton, som ändå inte är entydig. Där ligger utmaningen i den nya diktsamlingen. Det finns inte en programmatisk enkelhet i dikterna. De sprängfylls med motsägelsefulla strofer, och det driver fram en spänning som är ganska ovanlig i ny svensk lyrik.

Över allt detta vilar en småfnittrig mun, som då och då släpper ifrån sig små lustigheter:

"Jag har sett Staten sådan han är./ Han log mot mig/och förklarade att målet är lyckan."

Thomas Nydahl

Facklitteratur

Victoria Benedictsson. STORA BOKEN. Volyml. I. Dagbok 1882-1884. Red. Christina Sjöblad. 320 s. Cavefors 1978. Pris: ca 54:-
ISBN 91-504-0676-0

Margareta Sjögren. REP UTAN KNUTAR. Victoria Benedictsson - en levnadsteckning. 257 s. Bonniers 1979. Pris: ca 100:-
ISBN 91-0-044113-9

1882, 32 år gammal, var Victoria Benedictsson sängliggande pga sjukdom. Då fick hon möjlighet att börja skriva. Hon var sedan mycket produktiv under de få år hon verkade som författare. Hon skrev noveller, romaner m m och förde dagbok fram till sin förtidiga död 1888.

Dagboken "Stora boken", är intressant läsning. Där får man inblick i Benedictssons funktioner kring kvinnorollen och författandet, och man kan följa hennes arbete genom de många utkast till berättelser. Den första delen innehåller också många skånska folksagor illustrerade med fina silhuettklipp.

"Rep utan knutar", illustrerad med fotografier, är en föga analytisk bok som dock ger en fin sammanfattning av Victoria Benedictssons liv och verk. Benedictsson avskydde tvångs-äktenskapet men fördömde inte äktenskapet i sig. Hon vände sig starkt mot den "fria kärlek" som bl a Brandes förespråkade. Hon delade många av kvinnörelsens önskaningar men kritiserade den för att vara överklassig. Hon var en fascinerande personlighet som självständigt sökte sanningen.

Marianne Fors

Paul Blomén. UR KARG JORD. 160 s. Rabén & Sjögren 1979. Pris: ca 40:-
ISBN 91-29-53361-9

I juni 1906 öppnade kooperativa handelsföre-

ningen Framtid sin butik. Därmed hade det småländska glasbrukssamhället Alsterfors fått sin tredje folkrörelse, vid sidan av fackföreningen och Verandilogen. Boken skildrar hur människorna levde med, och för, sin för-ening fram till 1931. Då anslöts den, efter många diskussioner och stor tveksamhet, till Orrefors.

Boken "Ur karg jord" är en lärorik och sympatisk liten berättelse. En riktig folkrörelses alla adelsmärken finns med, t ex stolheten, solidariteten, det tunga arbetet mot ett bestämt mål och de ständiga bakslagen. Författaren väver ihop sin berättelse med hjälp av protokoll, krönikor, egna och andras minnen på ett enkelt sätt.

Marie-Louise Persson

Jan Håkan Dahlström. SAMEBYN. Bilder från Sörkaitym. 150 s. Liber 1979. Pris: ca 110:-
ISBN 91-38-05018-8

Den dokumentära fotoboken upplever just nu en renässans.

Fyra Förläggare i Helsingborg har under många år varit föregångare, men nu börjar även andra förlag få upp ögonen för fotografier som under längre tid arbetat med fotografiska projekt.

Dahlström har sedan 1975 arbetat med denna bok och lyckas här ge en fin skildring av ett års förlopp i en sameby.

Boken har en tydlig layout, oftast högst 2 bilder per sida och ibland är bilderna utlagda över ett helt uppslag.

Texten består av ordagrant utskrivna intervjuer där människorna i byn berättar om stort och smått, alltifrån kalvmärkningens teknik till sina farhågor och förhoppningar inför framtiden.

Tommy Arvidsson

Anders Ehnmark, Stig T Karlsson (foto). PALATSET - ett reportage från Italien. 121 s. Norstedts 1979. Pris: ca 55:-
ISBN 91-1-791642-9

Palatset är Pasolinis term för det kristdemokratiskt styrda maktsystemet i Italien. Ett system "nära en bristningspunkt", med "en tilltagande irrationalitet i det offentliga livet"; "Politiken har fått en pervers etablerad undre värld. Denna undre värld förrycker förnuftigt politiskt arbete."

Ehnmark och Karlsson har rest i krisens Italien. Deras reportage handlar om korruption, sönderfall, vanstyre. Det har fått en väldig spännvidd, historiskt och i förskjutningen mellan små och stora perspektiv. Reportaget går långt utöver en vanlig reseberättelse. Ehnmark har funderat - mycket - på det han sett och bjuder på många tankeväckande analyser. Stilistiskt är reportaget närmast fulländat och Stig T Karlssons foto är utmärkt.

Lasse Linusson

Lars Furuland, Örjan Lindberger, Mary Örvig. ORD OCH BILDER FÖR BARN. Ill. Musiknoter. 384 s. Rabén & Sjögren 1979. Pris: ca 140:-
ISBN 91-29-52697-3

"Ord och bilder för barn" är främst en grundläggande kursbok och antologi för undervisning i barnlitteratur upp till 12-årsåldern. Men vi hoppas att boken inte bara används som kurslitteratur utan även av föräldrar och andra som är intresserade av denna nog så bortglömda del av litteraturen.

All heder åt författarnas ambitioner att även ta upp bilden/illustrationen i barnlitteraturen, ett annars ofta försummat kapitel. Tyvärr saknas dock en bildanalys i kapitlet "bilder i bok". Den historiska översikten är överskådlig och väl genomarbetad. Detta gäller också bokens övriga 12 kapitel. De innehåller dessutom långa belysande utdrag av originaltexter.

Boken avslutas med litteraturförteckning,

bildbandsförteckning och personregister för den som vill fortsätta att upptäcka på egen hand.

Åsa Eklöf
Hanns Karlewski

Sixten Haage, Svenrobert Lundquist. GRAFIK FÖR PUBLIK. 111 s. Bonniers 1979 (i samarbete med Grafiska Sällskapet). Pris: ca 125:-
ISBN 91-0-042928-7

Lurendrejemetoderna inom "grafikgeshäftet" är så många och så raffinerade att bara ett fåtal experter kan skilja äkta från oäkta och ärligt från oärligt. Läget är idag speciellt allvarligt när kulturrådets utredning "Statligt stöd till konstutställningsverksamhet" försätts till fortsatt omfattande stöd till det numera tvivelaktigt publikfrämjande Konstfrämjandet men indragat utställningsstöd till det seriösa Grafiska Sällskapet.

I kamp mot förläckningen, förfalskningen och den hejdlösa spekulativen är kunskap det bästa vapnet. Därför är denna bok, som är omväxlande och kunskapsrik viktig och bör läsas och användas av både konstvetare, konstköpare och konstretraktare. För ytterligare fördjupning i de grafiska metoderna och deras historia rekommenderas exempelvis Jürgen von Konows bok "Om grafik" (1956).

Lisen Hessner

John Kenneth Galbraith. JORDENS FATIGDOM. Armödsbalansen - utvecklingslänernas dilemma. Övers. Margareta Eklöf. 118 s. Aldus 1979. Pris: ca 48:-
ISBN 91-0-042972-4

Varför är somliga länder fattigare än andra och varför förblir det så? Galbraith menar sig ha funnit förklaringen.

I varje land finns en "normal" levnadsstandard som bildar en jämviktspunkt. De som hamnar under denna anstränger sig hårt för att förbättra sin ekonomi, men endast en minoritet lyckas bättre än så. Normen för vad folk vet eller tror är möjligt att uppnå sätts av långvarig erfarenhet och kan därför endast förändras långsamt.

Galbraith förmår skriva pedagogiskt och intresserande. Boken är därför mycket läsvärd, även om hans "nya" teori egentligen är en rätt vanlig iakttagelse som snarare är ett komplement än ett alternativ till de många försöken att förklara jordens fattigdom.

Lars Hultkrantz

General Sir John Hackett m fl TREDJE VÄRLDSKRIGET AUGUSTI 1985. Övers. Paul Frisch. 406 s. Ordfront 1979. Pris: ca 110:-

Det är med viss möda jag tagit mig igenom denna bok. Avsnitten om rör försvarsorganisation, vapenutrustning etc. är så detaljpackade att läsaren närmast bör vara militär för att helt kunna tillgodogöra sig innehållet. Men det som gör läsningen mödosam är inte främst denna detaljrikedom utan det faktum att här beskrivs just den utveckling som många just nu fruktar mest av allt: ett världskrig – med centrum i Europa.

Hackett och hans medförfattare (olika militära och politiska experter i Storbritannien) har skrivit boken som en maning till västlänarna att stärka sitt försvar inför det sovjetiska hotet.

Framtidskildringar har ibland den effekten att de skrämmar läsarna till passivitet. Denna bok bör kunna fungera tvärtom och i stället sporra till ett ökat opinionsarbete för att värna freden.

Margareta Zetterström
Oskar Heimer. BILDER FRÅN SÖDERMALM. Foto Oscar Heimer. Text Torsten Palmér. 160 s. Sveriges Radios förlag 1979. Pris: ca 120:-

ISBN 91-522-1566-0
Axel Malmström. STOCKHOLM. Text och urval Thomas Millroth. 144 s. I samarbete med Stockholms Stadsmuseum. Gidlunds 1979. Pris: ca 130:-

ISBN 91-7021-295-3
Stockholm vid sekelskiftet var en stad i stark omvälvning, byggnadsarbeten och rivningar pågick överallt. Denna tid är skildrad i två

fotografiska böcker: Oskar Heimer fotograferade på lediga stunder den gamla kåkstaden Södermalm. Torsten Palmér har sammanställt bilderna samt skrivit texten. Boken får ett intresse även för andra än stockholmare genom att författaren skaffat fram mycket faktamaterial. Genom mantalslängder, utdrag ur samtida tidningsartiklar m m får man en levande bild av människors situation på Söder vid den här tiden.

Den andra boken handlar om den legendariske pressfotografen Axel Malmström som här för första gången får en någorlunda fullständig presentation. Som fotograf på tidningen Social-Demokraten tog han tidigt parti för arbetarrörelsen. Han skildrade den sociala nöden och den politiska kampen, men tog även pittoreska bilder på kungafamiljen. Han var inte bara en skicklig pressfotograf utan också en träffsäker porträttör. Hans fina arbetarporträtt påminner mycket om tysken August Sanders bilder från samma tid.

Tommy Arvidson
Carl Arvid Hessler. DE SANNA RIDDERSMÄNNENS STAT. Politiska tankar i det gamla Kina. 238 s. Norstedts 1979. Pris: ca 58:-

ISBN 91-1-793182-7
"Fursten är båten, folket är vattnet. Vattnet kan bära båten men det kan också välta den." Fursten bör tillse att folket har tillräckligt med vapen och livsmedel, men det viktigaste för statens fortbestånd är att fursten har folkets förtroende.

K'ung Fu Tzu fann att de härskande övergivit den feodala ideologins föreställningar om lojalitet uppåt och välvilja nedåt. Blodsbanden avgjorde, inte meriterna.

Kinas upprättande som stat krävde *legalismens* hårdhet, men som statsbärande ideologi fortlevde *konfucianismen* även om dynastierna växlade. Hessler visar de bärande tankarna i denna idétradition, jämför dem vagt med förtrycket och mer uttalat med andra kinesiska föreställningar. Kraven på de sanna riddersmännen som skall leda staten anges, och indirekt förklaras varför man *nu* har en lagstiftningskampanj. En lättläst bok.

Lars Andrée

INLANDSBANAN. En dokumentation sammanställd av Svenska Järnvägsverkstättens Fritidsförbunds fotoutskott. Inledning Sune Jonsson. Historik: Carl Axel Alrenius. 144 s. LT 1979. Pris: ca 90:-

ISBN 91-36-01395-1

"John Lydell har varit i Tandsjöborg och köpt en vedkap. Här tar han tåget hem till Bränn-tåkten"

"Synskadade lantbrukaren Enar Linder, Sandsjöns, åker med tåget till Sandsele för att handla."

Ovanstående är ett par bildtexter ur "Inlandsbanan". En lång vit fina bilder som berättar om Inlandsbanan och dess historia, från Gällivare till Kristinehamn, 130 mil lång, byggd åren 1907-1937. Bilder av rälsläggning, borttagande av bromsso, kolbrygga med tippvagnar, lastning av träflis, timmerterminal, städning av motorvagnståg, utsikt från rälsbussens fönster, renkadaver på banvallen, stationshus, bangårdar och väntsalar, nedlagda bandelar och utedasset vid Buresjöns station. . . .

Inlandsbanan behövs. Den här boken är, med sin sakkunskap och sin skarpa blick för järnvägsverkstättens yrke, Inlandsbanans historia och användbarhet och för den omgivande naturens skönhet, en effektiv inlägg för dess bevarande.

Håkan Ågren

INTE BARA KAMPSÅNG. Fjorton analyser av arbetarlitteratur. Red. Birgitta Ahlman Nilsson. 176 s. Liber 1979. Pris: ca 58:-

ISBN 91-40-30106-0

Bland författarna som analyseras kan nämnas Josef Kjellgren, August Strindberg (skildringen av Vita bergen i "Röda rummet"), Stig Sjödin, Folke Fridell, Maria Sandel, Rudolf Värnlund, Tage Aurell.

Boken är förnuftigt och lättöverskådligt utplagd. Varje medarbetare gör en analys av ett bestämt verk (ett utdrag ur en roman, en dikt eller en novell). Analysen är oftast grundlig och resonerande, samtidigt som den är spännande skriven för att fånga läsarens intresse.

Efter varje analys följer, under rubriken "Att läsa vidare", ett avsnitt med uppgifter om författarens verksamhet, titlar på publicerade böcker samt ett urval av artiklar och böcker om författaren.

Jag kan tänka mig att "Inte bara kampsång" kan fylla en funktion i svenskundervisningen för gymnasister liksom för vuxenstudierande. Thomas Nydahl

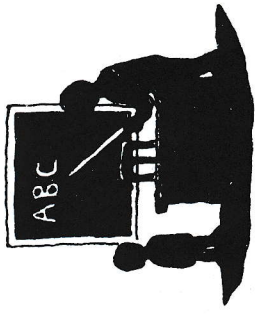
Gunnar Jarring. ÅTER TILL KASHGAR. Memoarer i nuet. Foton ur författarens arkiv. 255 s. Bonniers 1979. Pris: ca 115:-

ISBN 91-0-044123-6

Med den här boken följer vi Gunnar Jarring till Kina. Som ung student var han redan för femtio år sedan i dåvarande Östturkestan – nuvarande Sinkiang. Vintern 1929-1930 studerade han det uiguriska språket och bodde på den svenska missionsstationen i Kashgar. Nu kommer han dit inbjuden av den kinesiska vetenskapsakademien. Vi följer honom på hans treveckorsresa i Peking och runt i Sinkiang och får många fakta om dagens Kina.

Det mest fängslande i boken är Jarrings livfulla och kunniga beskrivning av folklivet i det gamla Kashgar. Visste ni förresten att det finns teorier om att svenskarna härstammar från Kashgar?

Ann-Katrin Lennartsson

Sándor Kopáci. DEN UNGERSKA TRAGEDIN. Övers. Britta Gröndahl. 360 s. Norstedts 1979. Pris: ca 135:–

ISBN 91-1-793372-2

En utmärkt klargörande och mycket inläggande ögonvittnesskildring från den ödesmätade ungerska hösten 1956.

Kopáci var under perioden Budapests polischef och medlem i Imre Nagys regering en kort tid. Efter upproret satt han fängslad i 7 år. 1975 lämnade han landet.

Kopáci har ett lugnt berättande tonfall. Utan överdrifter men med känsla för dramatik redogör han för händelseutvecklingen. De inblickar vi får i den ungerska politiken och i det ungerska kommunistpartiets arbete före och under revolten är avskräckande. Mönstret känns igen från andra vittnesmål om Östeuropa vid denna tid. Säkerhetspolisens skändligheter, angiveri, skenrättegångar och sovjetisk inblandning på alla nivåer leder så fram till det slutgiltiga brottet, den militära interventionen.

Det är dags för alla kommunister att entydigt fördöma Sovjets roll i Ungern 1956!

Mats Miljand

Olof Lagercrantz. AUGUST STRINDBERG. Ill. Foton. 467 s. Wahlström & Widstrand 1979. Pris: ca 110:–

ISBN 91-46-13477-8

”Med denna biografi av Olof Lagercrantz förnyas och förändras vår uppfattning av Strindberg och hans verk för all framtid.” Denna baksidestext är en falsk varudeklaration, som inger läsaren oriktiga förväntningar. Lagercrantz förändrar inte vår Strindbergsuppfattning. Däremot ger han en lättläst sammanfattning av de yttre ramarna för Strindbergs liv: uppväxtmiljö, äktenskap, barn, växlande boplingsorter, ekonomiska förhållanden, intellektuell umgänge etc.

Som sammanfattning av Strindbergs författarskap är boken betydligt mindre användbar. Där saknas det perspektiv som t ex kan förklara idéinnehållet i ”Svarta fanor” och ”Götiska rummen”, religionens roll i den sene

Strindbergs världsbild eller Strindbergfejdens politiska betydelse. Lagercrantz skriver som om Jan Myrdals Ord & Bild-artikel aldrig hade publicerats! Han inte ens polemiserar mot den.

Som levnadsbeskrivning däremot är Lagercrantz bok läsvärd.

Margareta Zetterström

Lars-Olof Larsson. DACKELAND. Teckningar Björn Gidstam. 297 s. Norstedts 1979. Pris: ca 140:–

ISBN 91-1-7933-12-9

Gustav Vasa och hans samtida historieskrivare kallade den småländske upprorsledaren Nils Dacke för ”en uppenbar horkarl, förrädare och kättare”. Dacke, som var en av ledarna för Östergötlands och Smålands skattetrötta bönder har också (av bl a Vilhelm Moberg) skildrats som den alltigenom renhjärtade frihetshjälten. Lars-Olof Larsson polemiserar i ”Dackeland” mot båda dessa uppfattningar.

Han menar att sanningen (”hur det verkligen var”) kommer i dagen om man bara gräver tillräckligt djupt i arkivmaterialet. Och visst är det solid kunskap som Larsson redovisar; upproret kartläggs dag för dag, ort för ort; citat från kungamakten och uppgifter om böndernas liv avlöser varandra; tidigare okända upprorsledare framträder. Det är en mycket spännande läsning.

Syftet med boken förblir dock något dunkelt eftersom författaren brister i redovisningen av de historieteoretiska utgångspunkterna.

Martin Landahl

Bo Lundmark. ANDERS FJELLNER – SAMERNAS HOMEROS – OCH DIKTNINGEN OM SOLSÖNERNA. 199 s. Västervikens läns hembygdsförbund/Västerbotens museum, Umeå 1979. (Acta Bothniensia Occidentalis. Skrifter i västerbotnisk kulturhistoria, 4). Pris: ca 50:–

ISSN 0347-8114

I slutet av 1810-talet var Uppsala något av ett romantikens Mekka. Studier av svensk och finsk folkdiktning stod i centrum för intresset.

Inspirerad av dessa idéströmningar började härjedalssamen Anders Fjellner dels teckna upp samiska myter, sägner och sånger, dels att göra egna bearbetningar av materialet. Fjellner arbetade som präst och missionär i lappmarken. Han kom aldrig själv att publicera något av sitt material, som dessvärre också till största delen förkom efter hans död. Mest känd blev han som uppgiftslämnare åt olika sameforskare, t ex Gustaf von Döben.

Denna redogörelse för Fjellners liv och arbete lämnar många intressanta uppgifter, men tyngs ned av alltför många och långa citat vid sidan om ämnet. Boken har snarast karaktären av osmält materialredovisning.

Bo Nilsson

Zjores A. Medvedev. VETENSKAP I SOVJET. Övers. Lennart Edberg. 250 s. Rabén & Sjögren 1979. 157 s. Pris: ca 110:–

ISBN 91-29-53420-8

För vetenskapsmän i västländerna verkar ofta det sovjetiska vetenskapssamhället mycket irrationellt.

Det är därför oerhört värdefullt att det nu finns en initierad beskrivning av den av den sovjetiska forskningen gjord av en forskare som länge arbetat inuti systemet.

Medvedev gör först en genomgång av den sovjetiska vetenskapsens historia och diskuterar därefter den nuvarande uppbyggnaden och försöker också i någon mån skissera framtida tänkbara utvecklingslinjer.

Bokens värde förhöjs av ett appendix där den minst sagt uppseendeväckande sovjetiska inställningen till humangenetik behandlas där också den omskrivna kärnavfallsolyckan i Tjeljabinsk diskuteras.

Medvedev har en stark tro till vetenskapen som förnuftsmissig kraft och hoppas mycket på avspänningen mellan stormakterna. Denna optimism delas inte av många andra sovjetiska dissidenter.

Svante Svensson

Pia Milton. KVINNOMISSBRUK. Rabén & Sjögren 1979. 157 s. Pris: ca 45:–

ISBN 91-29-53527-1

Milton uppmärksammar kvinnors speciella problem med alkohol, narkotika och läkemedel. Boken innehåller inga nya fakta, men ger en lättillgänglig sammanställning av tidigare undersökningar. Hon visar att kvinnor missbrukar legala läkemedel i större utsträckning än män. Kvinnor som missbrukar alkohol söker vård i ett senare stadium och då oftare för somatiska krämpor, inte för missbruksproblemet.

I en tillbakablick skildras hur kvinnorörelsen i början av seklet bekämpade männens supande och slogs för förbud i förbudsomröstningen 1921.

Boken tar upp en angelägen fråga. Tyvärr går den inte vidare och diskuterar vad man ska göra åt missbruket (den naturliga följdfråga som inställer sig när man läst boken).

Marja Rutas grafik på bokens omslag är slutligen värd ett omnämnande.

Barbro Sjöström

Börje Nenzén. ÅDALEN -39. 133 s. CEWE-FÖRLAGET (Bjasta) 1979. Pris: ca 50:–

ISBN 91-7542-015-5

Här skildras för första gången i bokform omständigheterna kring det stora broraset i Ådalen 1939. Nenzén bygger sin dokumentära framställning på tidningsuppgifter, offentliga och privata brev, PM och protokoll samt en rad egna intervjuer. Ett trettiotal foton illustrerar brobygget och raset.

Den statliga Sandöbron rasade under gjutningsarbetet, orsaken blev aldrig ordentligt utredd. 18 arbetare miste livet, men katastrofen kom i skymundan av Hitlers överfall på Polen dagen efter.

Boken har brister i dispositionen, men Nenzén har åstadkommit en fängslande skildring, som nu fyller en lucka i det moderna Sveriges historia.

Lasse Linusson

Bo Rosén. ITALIEN MÅNGFALDEN
LAND. En bok om natur, miljö och kultur.
Foto Bo och Elsbeth Rosén. 208 s. LT 1979.
Pris: ca 140:–

ISBN 91-36-00950-4

En ovanlig turistbok om italiensk natur- och miljövärd. Utförliga redogörelser för naturreservat, vattenförsörjningen, bad- och dricks- vattenkvaliteter, industriutsläpp, oljeutsläp- pen i Medelhavet, Po-flodens översvämning- ar, luftföroreningar, jordförstöring, byggnads- vård i Bologna, Venedig, Urbino, marmor- brotten i Carrara. Därjämte kortare inslag om industriarkeologi, forminnesvård m m.

Författaren framhåller italienarnas ej obe- tydliga insatser i dessa frågor, och ger åskilli- ga goda råd till dem om sakernas rätta skötsel. De praktiska problemen underskattas inte, men ofta redovisas förhoppningar snarare än konkreta resultat.

Författaren är journalist och texten är hål- len i en populär, stundom något klichebe- mängd stil. Boken är rikligt illustrerad med foton i färg och svartvitt, ofta med ovanliga motiv och innehåller också kartor, omfattande källförteckning samt ortregister.

Göran Bäärnhielm

RUSTA FÖR FRED, RÄDDA LIVET. Kvin- nor och fredskamp. Red. Maria Bergom- Larsson. Bidrag av Wilhelm Agrell, Maria Bergom-Larsson, Harriet Clayhills, Åsa Da- nielsson, Björn Hagelin, Bengt Höglund, Ruth Jacoby, Signe Landgren-Bäckström, Eva Mo- berg, Kerstin Ostwald, Marit Paulsen, Eva Selin, Ingrid Sjöstrand, Ulla Torpe, Maj Wechselmann, Håkan Wiberg, Berit Ås. Teckningar Lena Cronquist. Foton Johanna Hald. 269 s. Gidlunds 1979. Pris: ca 49:–

ISBN 91-7021-278-3

En antologi som genom sina inlägg sprider förvirring i försvarsdebatten. Man gör här frå- gan om krigets orsaker till en konsfraga. Vi får veta att "den manliga teknologin" är det stora hotet och att kvinnan av naturen är mer freds- älskande!

Värdet av vårt nationella oberoende ifråga-

sätts och frågan om risken för ett tredje världs- krig blir inte entydigt besvarad. Vare sig det föreligger en krigsrisk – och då är kärnvapen- krig enda möjligheten man tänker sig – eller ingen krigsrisk alls, så förespråkar man en ensidig svensk nedrustning.

Dessa slutsatser blir möjliga då man vägrar att se kapprustningarna mellan supermakter- na och Sovjetunionens ständiga expansion som det verkliga hotet mot världsfreden. Bo- ken blir därför direkt vilseledande för det fredsarbete som trots allt är nödvändigt.

Barbro Sjöström

Folke Rydbo, Erland v Hofsten. SKOGEN
OCH MÄNNISKAN – PÅ KOLLISIONS-
KURS? Färgfotografier, huvudsakligen tagna
av författarna. 202 s. Liber 1979. Pris: ca 70:–

ISBN 91-38-04849-3

Hur står det till med världens skogar? Håller
en hård rovdrift på att förvandla dem till öken,
så som en gång skedde med Nordafrikas sko-
gar?

Här kommer ett lugnande besked. Proble-
men är stora och många, men de går att lösa.
Det visar t ex erfarenheterna från Kina.

Författarna berättar om orosmoln och ljus-
punkter som de iakttagit vid studieresor och
expertuppdrag i en rad olika länder främst i
tredje världen. Det är en lättillgänglig exposé i
reportageform med många foton. De avsnitt
som ägnas dagens svenska skogsdebatt präg-
las dock av en nonchalant ytlighet.

Lars Hultkrantz

Åsa Stenwall. DEN FRIVILLIGT ÖDMJU-
KA KVINNAN. En bok om Fredrika Rune-
bergs verklighet och diktning. 220 s. Natur
och Kultur 1979. Pris: ca 80:–

ISBN 91-27-00966-1

Johan Ludvig Runeberg läste jag i skolan.
Men Fredrika, hans fru, har jag inte tidigare
hört talas om.

Fredrika var först och främst den store na-
tionalskaldens hustru men ägnade sig också åt
skrivande och var intresserad av den aktuella
debatten. Under hela sitt liv var hon engage-

rad i frågor som rörde kvinnans samhällsställ-
ning. Hon tog bl a initiativ till bildandet av en
fruntimmersförening och en fattigfliekskola.
Hon levde i en tid då det fosterländska intres-
set var stort och ansåg det som sin plikt som
finlandsvensk i Finland att lära sig finska och
ta del av den finska kulturen.

Åsa Stenwalls bok är illustrerad med foto-
grafier. Det är en välskriven bok vars största
förtjänst är att Fredrikas tankar och betydelse
sätts in i ett historiskt sammanhang.

Marianne Fors

Per Sörbom. TAO OCH DE TIOTUSEN
TINGEN. Kinesisk lärdoms tradition och na-
turforskning. 233 s. Norstedts 1979. Pris: ca
110:–

ISBN 91-1-793082-0

Något stort monumentalverk om kinesisk hi-
storia och kinesiskt tänkande finns ännu inte
på svenska, men Sörbom ger en god introduk-
tion.

"Må den som tvekar om det närvarande
studera gamla tider. Må den som inte förstår
det kommande undersöka det förgångna." Ki-
na var fram till 1700-talet ekonomiskt, kultu-
rellt och vetenskapligt måsterbildande. Men
trenden bröts och Europa blev centrum.

Den kinesiska vetenskapshistorien framträ-
der i Sörboms bok i en filosofisk och religiös
idévärld och jämförs hela tiden med motsva-
rande utveckling i Europa. Varför blev det
ingen vetenskaplig revolution i Kina?

I korta, koncisa och lättlästa stycken redo-
gör han för konfucianismen, taoismen, natur-
vetenskaperna, matematiken, astronomin,
meteorologin, geografin, geologin, fysiken,
medicinen, papperet och boktryckarkonsten.
Denna rikt och fint illustrerade bok är den
första i sitt slag i Sverige.

Lars André

Henry Troyat. KATARINA DEN STORA
1729-1796. Övers. Harald Bohrn. 448 s. Nors-
tedts 1979. Pris: ca 135:–

ISBN 91-1-793072-3

Troyat är medlem i Franska akademien och

bland annat känd för sina biografier över ryska
författare. Här har han åstadkommit en fyllig
bok om en av 1700-talets centralgestalter.
Troyat tecknar den historiska bakgrunden
med snabba penndrag. Ibland slår ett idealis-
tiskt synsätt igenom, så att drivkrafterna bak-
om Katarinas politik blir oklara. Men här finns
ännå djup kunskap. Det ryska hovlivets
prakt och armodet bakom kulisserna, intriger-
na som gjorde livet farligt och inte minst Kata-
rinas erotiska liv skildras livfullt.

Till de värdefullaste avsnitten hör det som
behandlar Katarinas vurmande för Upplys-
ningen och män som Voltaire och Diderot.
Voltaire får hon, genom sitt dubbelspel som
upplöst despot, att bli en trogen propagandist
för den ryska utrikespolitiken. Ett spel med
förnyat intresse i våra dagar.

Mats Miljand

Alf Åberg. NÄR BYARNA SPRÄNGDES.
145 s. Natur och Kultur 1979. Pris: ca 45:–
ISBN 91-27-00362-0

"När byarna sprängdes" utkom första gången
1953. Nu ges den ut på nytt i Natur och Kultur-
serien som en populärvetenskaplig introduk-
tion till studiet av de stora skiftena på 1700-
och 1800-talet. Här redogörs för vad som drev
fram skiftena – krav på rationellare bruks-
metoder, men också herrarnas behov av att
söndra och härska – och hur de kom att revolu-
tionera folkets liv, inte minst kulturellt. Boken
är lättläst och rikt illustrerad och skulle lämpa
sig utmärkt väl som introduktion till ämnet om
det inte var för dess syn på utvecklingens driv-
krafter: bönderna framställs som passiva och
konservativa, vilka tvingas ge vika för de
framstegsvänliga godsägarna och för kunga-
makten!

Christina Ericsson

Elias Canetti. DEN RÄDDADE TUNGAN.
Historien om en ungdom. Övers. Hans Levan-
der. 394 s. Forum 1979. Pris: ca 95:–

ISBN 91-37-07155-6

Den som blivit nyfiken på mannen bakom ro-

manen "Förbländningen" kan nu få sin nyfikenhet stillad av hans självbiografi.

Författaren tar oss med på en resa genom de miljöer, Donaus stränder, Manchester, Zürich, och bland de personligheter som format hans ungdom.

I en självbiografi är det svårt att undvika ett visst intresse för huvudpersonens förehavanden – men hos Canetti blir detta intresse aldrig tröttnande. Man följer med stigande spänning de olika faserna i Elias' emotionella och intellektuella utveckling. Språket står i centrum. Genom familjens nomadliv och kosmopolitiska sammansättning vistas han i ett ständigt korsdrag av dialekter och språk; det är fascinerande att bevittna de balans- och förvandlingsnummer Elias utför för att bemästra svårigheterna.

Den som vill stifta närmare bekantskap med Canetti, kan inte börja med någon lämpligare bok än denna.

Kent Begler

Erik Lundberg. PARIS 1844. Omslag och illustration Bengt W Johanson. 44 s. Bokförlaget Settern 1979. Pris: ca 30:–

ISBN 91-7586-012-0

Denna underfundiga diktbok är ett försök att porträttera tre historiska personligheter: Karl Marx, Friedrich Engels och Heinrich Heine.

Bokens första mening lyder: "Vad har en vedstöld med Hegel att göra?" och den sista "Mellan två Ja står ett Nej. Det gäller att välja, Nu som då!" Mellan dessa satser grupperar författaren sina figurer: den unge Marx presenteras, Engels anländer till Paris från London laddad med kunskaper om engelskt industriliv, Heine lyssnar plågad och sjuk till samtal mellan Engels och Marx; ett dystert Nej inramat av två Ja – åtföljda av utropstecken. Författarens sympatier är på jäsagarnas sida, Heine framställs som en förvirrad poet förled av religiöst grubbel.

Striden mellan Ja och Nej pågår ännu, hävdar författaren. Det påstående klingar välbekant.

Kent Begler

Bengt Ohrelius. ÅTTA GLAS. Ord ombord – skepp och sjömän. 238 s. Rabén och Sjögren 1979. Pris: ca 90:–

ISBN 91-29-53659-6

Bengt Ohrelius är informationschef på Sjöhistoriska Museet. Han har skrivit om äldre och nyare fartygs skiftande öden, sjömannspråk, seder och bruk till sjöss, kända sjöfarare och mycket annat. Att läsa boken rakt igenom blir en aning ansträngande, eftersom den består av drygt 70 avslutade artiklar, som är så till den grad faktaspäckade att läsningen som sagt blir lite i måttigaste laget.

Det bästa sättet att använda boken är nog som uppslags- eller blädderbok. Längst bak finns nämligen ett mycket fylligt sakregister. Om man är intresserad av marin kulturhistoria har man därför glädje av Åtta Glas långt efter första genomläsningen. För övrigt är boken rikligt och snyggt illustrerad i svart-vitt.

Klas Jonsäter

Gunnar Adler-Karlsson. ETT SAMHÄLLE UTAN MORAL. Zindermans, 1979. Pris: ca 59:–

ISBN 91-528-0306-6

Denna bok innehåller få nyskrivna delar. Men det gör den inte sämre. Författarens tankar och slutsatser om det kapitalistiska samhällets omoral är lättlästa och klargörande. Med en rad andra ekonomers verk som utgångspunkt går han igenom ett samhälles byggsstenar bit för bit, från den lagstiftande församlingens roll till det organiserade mutsystem som sätter den förstnämndas lovvärda insatser ur spel. Adler-Karlsson tvingar inte på läsaren någon fix lösning för hur moralen kan förbättras och fattigdom och karriärism utplånas. Han är inte ens särskilt optimistisk. Men han bygger med citat och egna iakttagelser upp en sorts faktabank både för dem som upptäckt orättvisorna och dem som börjat ana dem. En liten pärla tycker jag det brev är där Adler-Karlsson uppträder som Gösta Bohmans rådgivare.

Kerstin Brunnberg

